

ภูมิภาคนิยมกับอาเซียน

Regionalism and ASEAN

อรณิชา รุ่งธิปานนท์
สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร

ภูมิภาคนิยมกับอาเซียน

ปีที่พิมพ์ 2557

จำนวนหน้า 128 หน้า

พิมพ์ครั้งที่ 1 จำนวน 150 เล่ม

จัดทำโดย อรณิชา รุ่งธิปานนท์

สำนักวิชาการ สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร

ถนนอุทองใน เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร 10300

โทรศัพท์ 0-2244-2060 โทรสาร 0-2244-2058

Website: <http://www.parliament.go.th/library>

พิมพ์ที่ สำนักการพิมพ์ สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร

ถนนประดิพัทธ์ เขตพญาไท กรุงเทพมหานคร 10400

โทรศัพท์ 0-2244-2123

สามารถดูเอกสารรูปแบบอิเล็กทรอนิกส์ได้ที่ <http://www.parliament.go.th/library>

บทสรุปผู้บริหาร

ภูมิภาคนิยม (Regionalism) คือ การรวมกลุ่มระหว่างประเทศภายในภูมิภาคเดียวกัน โดยผ่านกระบวนการจัดตั้งองค์การความร่วมมือระดับภูมิภาคที่สามารถจัดระเบียบความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในมิติต่าง ๆ ที่แต่ละประเทศสมัครใจและยินยอมเข้าเป็นส่วนหนึ่ง โดยการจัดทำข้อตกลงอย่างเป็นทางการ หรือโดยการเจรจาหารือร่วมกันอย่างไม่เป็นทางการ อันมีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างข้อผูกพันในเชิงพฤติกรรมและนโยบาย ตลอดจนบูรณาการความร่วมมือระหว่างกัน ทั้งนี้ องค์การระดับภูมิภาคไม่ได้มีรูปแบบที่แน่นอน และไม่จำเป็นต้องมีทุกองค์การต้องยึดหลักดำเนินการแบบเดียวกัน บางองค์การอาจมีลักษณะความร่วมมือระหว่างรัฐบนพื้นฐานของหลักการพหุอำนาจอธิปไตยของประเทศสมาชิก คือมีลักษณะเป็นเพียงความร่วมมือระหว่างรัฐบาล (Inter-governmental Organisation) หรือบางองค์การได้ยกระดับให้มีลักษณะเหนือรัฐ (Supranational Organisation) ซึ่งเป็นผลมาจากกระบวนการสร้างระเบียบแบบแผนเชิงสถาบันและกฎหมายอย่างเคร่งครัด โดยรัฐบาลของแต่ละประเทศต้องยอมถ่ายโอนอำนาจอธิปไตยสู่สถาบันเหนือรัฐนั้น

สมาคมประชาชาติแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หรืออาเซียน (The Association of Southeast Asian Nations: ASEAN) เป็นองค์การระหว่างประเทศในระดับภูมิภาคที่ก่อตั้งขึ้นในยุคสงครามเย็น (พ.ศ. 2490 - 2534) ซึ่งเป็นช่วงเวลาของการต่อสู้กันระหว่างมหาอำนาจสองฝ่ายที่มีอุดมการณ์ทางการเมืองที่แตกต่างกัน ระหว่างสหภาพโซเวียตที่ปกครองด้วยระบอบคอมมิวนิสต์ กับสหรัฐอเมริกาที่ปกครองด้วยระบอบเสรีประชาธิปไตย ทั้งสองฝ่ายไม่ได้ต่อสู้กันด้วยกำลังทางทหาร แต่ทำสงครามจิตวิทยา แข่งขันกันสะสมอาวุธ เทคโนโลยีอวกาศ และเศรษฐกิจ มีการจารกรรมข้อมูลลับของอีกฝ่ายหนึ่ง และทำสงครามผ่านสงครามตัวแทน (Proxy War) เพื่อหาประเทศที่มีอุดมการณ์คล้ายคลึงกันมาเป็นเครื่องถ่วงดุลอำนาจกับฝ่ายตรงข้าม ดังนั้น การรวมกลุ่มระหว่างประเทศในช่วงนี้จึงเกิดจากการริเริ่มหรือผลักดันของประเทศมหาอำนาจ โดยให้ประเทศในแต่ละภูมิภาครวมตัวกันเพื่อสนับสนุนลัทธิทางการเมืองฝ่ายตน และต่อต้านลัทธิทางการเมืองฝ่ายตรงข้าม แต่เนื่องด้วยประเทศในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ไม่ต้องการเข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องด้วย และต้องการดำรงอยู่อย่างเป็นกลางและสันติ ดังนั้น การก่อตั้งอาเซียนจึงเป็นผลจากความหวังร่วมกันของประเทศผู้ก่อตั้ง คือ อินโดนีเซีย มาเลเซีย สิงคโปร์ ฟิลิปปินส์ และไทย ที่ต้องการพึ่งพาตนเองแทนการพึ่งพามหาอำนาจอย่างที่เคยเป็นมา และต้องการให้องค์การที่จัดตั้งขึ้นนี้เป็นเครื่องค้ำประกันความมั่นคงและเสถียรภาพของประเทศสมาชิกในสถานการณ์ที่ภูมิภาคกำลังเป็นเวทีของการต่อสู้ทางอุดมการณ์ทางการเมือง ทั้งนี้ อาเซียนยังเป็นผลจากวิวัฒนาการความร่วมมือระดับภูมิภาคที่มีขึ้นก่อนหน้านั้น ประสบการณ์ที่ผ่านมาขององค์การสนธิสัญญา

ร่วมป้องกันเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (The Southeast Asian Treaty Organisation: SEATO) สมาคมอาสา (The Association of Southeast Asia: ASA) และกลุ่มมาฟิลินโด (Malaya-Philippines-Indonesia: MAPHILINDO) เป็นอนุทหารณีในการกำหนดแนวทางความร่วมมือเพื่อป้องกันความล้มเหลวของอาเซียน อาทิ การจำกัดสมาชิกไว้เฉพาะประเทศในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เท่านั้น และการจัดโครงสร้างองค์การอย่างหลวม ๆ และยืดหยุ่น ซึ่งแนวทางเหล่านี้ได้ก่อกลและเปิดโอกาสให้อาเซียนถือกำเนิดขึ้นและสามารถพัฒนาไปอย่างต่อเนื่อง

เมื่อสงครามเย็นเริ่มคลี่คลายและยุติลงใน พ.ศ. 2534 มิติความสัมพันธ์ระหว่างประเทศได้เปลี่ยนแปลงไป และทำให้มีการจัดระเบียบโลกใหม่ แต่แต่ละประเทศต่างประเมินสถานะของตนเองในระบบโลก และสร้างความสัมพันธ์ใหม่กับประเทศมหาอำนาจและประเทศเพื่อนบ้าน เพื่อสร้างฐานอำนาจการต่อรองและการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันโดยผ่านความร่วมมือระหว่างประเทศในรูปแบบต่าง ๆ การรวมกลุ่มระดับภูมิภาคหรือภูมิภาคนิยมในยุคนี้จึงมีลักษณะแตกต่างจากภูมิภาคนิยมในยุคสงครามเย็น ภูมิภาคนิยมในลักษณะใหม่เป็นการรวมกลุ่มระหว่างประเทศที่ริเริ่มโดยประเทศภายในภูมิภาคนั้น ๆ ไม่ได้เน้นการรวมตัวกันตามลัทธิทางการเมือง และมหาอำนาจภายนอกภูมิภาคไม่ได้เข้ามาบีบบทบาทในการขับเคลื่อนการรวมกลุ่มอย่างที่เคยปรากฏในยุคสงครามเย็น ฉะนั้น ประเทศในภูมิภาคจึงเป็นตัวแสดงหลักในการขับเคลื่อนกิจกรรมขององค์การ และเป็นไปด้วยความสมัครใจมากกว่าถูกแรงขับจากตัวแสดงภายนอกภูมิภาค พร้อมกันนี้ภูมิภาคนิยมใหม่ยังให้ความสำคัญกับความร่วมมือในด้านอื่น ๆ นอกจากด้านการเมือง เช่น เศรษฐกิจ การพัฒนาสังคม สิทธิมนุษยชน และสิ่งแวดล้อม เป็นต้น

สำหรับอาเซียน การเปลี่ยนแปลงของระเบียบโลกมีส่วนผลักดันให้อาเซียนปรับเปลี่ยนการดำเนินงานและกลไกความร่วมมือจากลักษณะภูมิภาคนิยมเก่าเป็นภูมิภาคนิยมใหม่ ได้มีการขยายสมาชิกภาพให้ครอบคลุมทุกประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (ยกเว้นสาธารณรัฐประชาธิปไตยติมอร์-เลสเต ที่เพิ่งเป็นประเทศเอกราชใหม่เมื่อ พ.ศ. 2545) และพัฒนาความสัมพันธ์กับประเทศและองค์การต่าง ๆ ภายนอกภูมิภาคอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้ ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาอาเซียนได้อาศัยหลักการในการดำเนินความสัมพันธ์ที่เรียกว่า “วิถีอาเซียน” (ASEAN Way) ซึ่งได้แก่ 1) การเคารพในอำนาจอธิปไตย ความเท่าเทียมกัน บูรณภาพแห่งดินแดน 2) การไม่แทรกแซงกิจการภายใน 3) การแก้ไขปัญหาโดยสันติวิธี 4) การไม่ใช้หรือขู่ว่าจะใช้กำลัง และ 5) ใช้การปรึกษาหารือและหลักฉันทามติเป็นพื้นฐานของกระบวนการตัดสินใจ อาเซียนได้ยึดมั่นหลักการเหล่านี้ในการดำเนินความสัมพันธ์ระหว่างกัน โดยตระหนักว่าทุกประเทศมีสิทธิเสมอภาคในการดำเนินความร่วมมืออย่างเท่าเทียมกันในกรอบของอาเซียน และทุกประเทศมีสิทธิที่จะดำเนินกิจการภายในของตนเองโดยไม่ต้องเผชิญกับการบีบคั้นจากภายนอก

กว่าสี่ทศวรรษที่อาเซียนดำรงอยู่ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของยุคสมัย มีการพัฒนาปรับปรุงกลไก การดำเนินงานให้มีความสอดคล้องกับแนวโน้มของโลก รวมทั้งสามารถรวม 10 ประเทศในภูมิภาคให้อยู่ ร่วมกันได้อย่างสันติท่ามกลางความแตกต่างหลากหลาย แม้ว่าการรวมตัวของอาเซียนจะยังไม่เข้มข้น เช่นเดียวกับสหภาพยุโรป (European Union: EU) แต่อาเซียนได้ตระหนักถึงความสำคัญของการบูรณาการ เพื่อรับมือกับความท้าทายรูปแบบใหม่ของโลกในศตวรรษที่ 21 และปัจจุบันอาเซียนมีกฎบัตรอาเซียน (ASEAN Charter) ซึ่งเปรียบเสมือนเป็นกรอบกติกาขององค์การ และมุ่งหมายให้อาเซียนเป็นองค์การที่มีประสิทธิภาพ เคารพกฎกติกาในการทำงานมากขึ้น และมีประชาชนเป็นศูนย์กลาง

ขณะนี้อาเซียนกำลังอยู่ระหว่างการขับเคลื่อนไปสู่ประชาคมอาเซียน (ASEAN Community: AC) ภายใต้สามเสาหลัก คือ ประชาคมการเมืองและความมั่นคงอาเซียน (ASEAN Political-Security Community: APSC) ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (ASEAN Economic Community: AEC) และประชาคมสังคมและ วัฒนธรรมอาเซียน (ASEAN Socio-Cultural Community: ASCC) ภายใน พ.ศ. 2558 แต่ในขณะนี้อาเซียน ไม่ได้มีความมุ่งมั่นที่จะสร้างประชาคมอาเซียนให้เป็นองค์การเหนือรัฐเช่นเดียวกับสหภาพยุโรป อาเซียนเลือก ที่จะบูรณาการในรูปแบบที่แตกต่างออกไป โดยเป็นการบูรณาการในลักษณะที่เรียกว่าองค์การระหว่างประเทศ ซึ่งเป็นเพียงความร่วมมือระหว่างรัฐโดยไม่มีการสละอำนาจอธิปไตยให้แก่องค์กรกลาง ฉะนั้น จึงไม่อาจนำ การบูรณาการของสหภาพยุโรปและอาเซียนมาเปรียบเทียบกัน เพราะสององค์การนี้ต่างมีรูปแบบและความ มุ่งหมายของการบูรณาการที่แตกต่างกัน อย่างไรก็ตาม กระบวนการบูรณาการของอาเซียนเพิ่งจะเริ่มต้นขึ้น อาเซียนสามารถเรียนรู้จากประสบการณ์ของสหภาพยุโรปได้ ทั้งจากความสำเร็จและข้อผิดพลาด

ปฏิญญากรุงเทพฯ (Bangkok Declaration) ซึ่งเป็นธรรมนูญก่อตั้งอาเซียน และความตกลงฉบับต่าง ๆ ที่ประเทศสมาชิกอาเซียนได้ทำร่วมกันตลอดระยะเวลากว่า 40 ปีที่ผ่านมา รวมทั้งกฎบัตรอาเซียน แผนงานการ จัดตั้งประชาคมอาเซียนทั้งสามเสาหลัก และข้อตกลงอื่น ๆ ในการมุ่งไปสู่การเป็นประชาคมเดียวกัน เป็นเรื่อง ที่มีกฎหมายระหว่างประเทศรองรับความสัมพันธ์ นิติสัมพันธ์ในลักษณะต่าง ๆ ที่มีอยู่นี้ ทำให้ประเทศสมาชิก อาเซียน รวมทั้งประเทศไทย ต้องกำหนดนโยบาย จัดทำแผนงาน ปรับปรุงโครงสร้างและภารกิจของหน่วยงาน ภาครัฐ และต้องจัดให้มีการแก้ไขหรือปรับปรุงกฎหมายภายในให้สอดคล้องกับข้อผูกพันที่มีต่ออาเซียน โดยเฉพาะความตกลงที่นำไปสู่การเป็นประชาคมอาเซียน ในกรณีนี้ รัฐสภาซึ่งเป็นองค์การด้านนิติบัญญัติจึงเข้า มามีส่วนเกี่ยวข้องในกระบวนการจัดทำความตกลงระหว่างประเทศ การบัญญัติกฎหมายเพื่อส่งเสริมและแก้ไข ปัญหาจากการปฏิบัติตามข้อผูกพันของอาเซียน ตลอดจนการพิจารณาตรวจสอบการบริหารราชการแผ่นดิน และการใช้จ่ายงบประมาณของฝ่ายบริหารในด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศและกิจการของอาเซียนว่ามี

ความเหมาะสม เป็นประโยชน์ และสอดคล้องกับรัฐธรรมนูญหรือไม่ ขณะเดียวกันก็ต้องคำนึงถึงการรักษาความเป็นหุ้นส่วนของประชาคมอาเซียนได้อย่างมีเกียรติและเท่าเทียมกันด้วย นอกจากนี้ รัฐสภายังสามารถทำหน้าที่เผยแพร่ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับอาเซียนให้แก่สาธารณะได้รับทราบ โดยผ่านกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อให้ประชาชนและชุมชนตระหนักรู้และเข้าใจเกี่ยวกับประชาคมอาเซียน ตลอดจนโอกาส ความท้าทาย และสิ่งที่ประชาชนจะต้องปรับตัวเมื่อเข้าสู่ประชาคมอาเซียนในอนาคต

การที่รัฐสภาไทยจะแสดงบทบาทตามที่กล่าวมาข้างต้นได้อย่างมีประสิทธิภาพ สมาชิกรัฐสภาข้าราชการและเจ้าหน้าที่ของรัฐสภา ควรตระหนักถึงความสำคัญในการเตรียมความพร้อมสู่ประชาคมอาเซียน และพร้อมปฏิบัติหน้าที่ภายใต้บริบทใหม่เมื่อก้าวสู่ประชาคมอาเซียน ทั้งนี้ ในฐานะที่ข้าราชการและเจ้าหน้าที่ของรัฐสภามีส่วนสำคัญอย่างยิ่งในการสนับสนุนการปฏิบัติงานของสมาชิกรัฐสภา จึงควรพัฒนาทักษะที่จำเป็นต่อการปฏิบัติงานในสังคมยุคใหม่ อาทิ ด้านภาษาต่างประเทศ ด้านเทคโนโลยีและคอมพิวเตอร์ และด้านการสื่อสารและการติดต่อประสานงาน รวมทั้งเพิ่มเติมความรู้เกี่ยวกับพันธกรณีที่ประเทศไทยมีต่ออาเซียน และสร้างองค์ความรู้ที่เป็นสหสาขาวิชา เพื่อวิเคราะห์เชื่อมโยงประเด็นต่าง ๆ ได้รอบด้าน รวมทั้งสร้างเครือข่ายระหว่างรัฐสภาไทยกับสถาบันนิติบัญญัติของประเทศอื่น ๆ ในอาเซียนด้วย เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้และนำไปสู่การประสานความร่วมมือระหว่างสถาบันนิติบัญญัติในอาเซียนต่อไป เพราะในอนาคตบุคลากรของรัฐสภาต้องมีความสามารถในการบริหารจัดการในสถานการณ์ที่มีความขัดแย้งในตัวเองสูง ต้องมีความยืดหยุ่น และสามารถปรับตัวให้สอดคล้องตามสถานการณ์ของภูมิภาค และรับมือกับความเปลี่ยนแปลงของโลกได้

คำนำจากสำนักวิชาการ

ภูมิภาคนิยมกับอาเซียน เป็นเอกสารวิชาการเฉพาะสาขาที่จัดทำขึ้นตามภารกิจของสำนักวิชาการ เพื่อให้บริการทางวิชาการและสนับสนุนการปฏิบัติงานของสมาชิกรัฐสภาทางด้านนิติบัญญัติ ทั้งนี้ สำนักวิชาการได้ตระหนักถึงความสำคัญในการปฏิบัติหน้าที่ตามภารกิจดังกล่าว จึงได้สนับสนุนให้บุคลากรของสำนักวิชาการจัดทำเอกสารวิชาการเรื่องนี้ขึ้น โดยดำเนินการศึกษา ค้นคว้า และรวบรวมสถิติ ข้อเท็จจริง บทความ งานวิจัย และข้อมูลที่เกี่ยวข้อง เพื่อเรียบเรียง วิเคราะห์ เสนอประเด็นปัญหา รวมทั้งอ้างอิงตามหลักวิชาการ เพื่อเป็นข้อมูลเบื้องต้นประกอบการปฏิบัติงานด้านนิติบัญญัติของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร สมาชิกวุฒิสภา คณะกรรมาธิการ และบุคคลที่เกี่ยวข้องในวงงานรัฐสภา

จึงหวังว่าเอกสารวิชาการฉบับนี้จะเป็นประโยชน์ต่อวงงานรัฐสภาและผู้ที่เกี่ยวข้องต่อไป

สำนักวิชาการ

สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร

มีนาคม 2557

คำนำจากผู้เขียน

สมาคมประชาชาติแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หรืออาเซียน ซึ่งก่อตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2510 เป็นองค์การระหว่างประเทศที่ประเทศไทยมีบทบาทสำคัญในการร่วมก่อตั้ง และอยู่คู่กับภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มานานกว่า 40 ปี แต่ช่วงเวลาที่ผ่านมา คนไทยจำนวนไม่มากนักที่รู้จักว่าอาเซียนคืออะไร และมีบทบาทอย่างไรต่อประเทศไทยและภูมิภาค บางคนรู้จักแต่ก็เพียงผิวเผินเท่านั้น คนไทยอีกจำนวนมากเพิ่งได้รู้จักอาเซียนเมื่อไม่กี่ปีที่ผ่านมาเมื่อผู้นำอาเซียนประกาศที่จะเร่งบูรณาการความร่วมมือไปสู่ประชาคมอาเซียนภายใน พ.ศ. 2558 หน่วยงานต่าง ๆ ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคมต่างนำเสนอเนื้อหาข้อมูลต่าง ๆ เกี่ยวกับอาเซียนเพื่อให้ประชาชนในประเทศได้ตระหนักรู้เกี่ยวกับอาเซียน และเพื่อเตรียมพร้อมรับมือกับสิ่งที่จะเกิดขึ้นต่อไปในอนาคต อย่างไรก็ตาม ยังมีหลายหน่วยงานที่ได้สำรวจความตระหนักรู้ของประชาชนเกี่ยวกับอาเซียนในประเทศสมาชิกทั้ง 10 ประเทศ ผลที่ออกมาประเทศไทยยังอยู่ในลำดับท้าย ๆ ดังนั้น จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่รัฐบาลและทุกภาคส่วนของสังคมต้องเพิ่มความตระหนักรู้และเร่งสร้างความพร้อมให้กับ คนไทยในการก้าวสู่ประชาคมอาเซียนร่วมกัน

เอกสารวิชาการเฉพาะสาขา เรื่อง “ภูมิภาคนิยมกับอาเซียน” เป็นความตั้งใจจริงของผู้เขียนที่ต้องการแบ่งปันสาระความรู้ให้แก่ผู้ที่สนใจเรื่องอาเซียน โดยนำเสนอแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับภูมิภาคนิยมและการรวมกลุ่มระหว่างประเทศ ความเป็นมาของอาเซียน พัฒนาการของอาเซียน ตลอดจนเนื้อหาเชิงวิเคราะห์เกี่ยวกับกฎบัตรอาเซียนและประชาคมอาเซียน นอกจากนี้ ผู้เขียนยังนำเสนอประเด็นความสัมพันธ์ระหว่างประเทศภายใต้กรอบอาเซียนที่มีผลต่อกฎหมายไทย รวมทั้งทิศทางและบทบาทของรัฐสภาไทยในบริบทใหม่ของภูมิภาค เพื่อสนับสนุนการเตรียมความพร้อมของรัฐสภาไทยในการก้าวสู่ประชาคมอาเซียน และสามารถรับมือกับความท้าทายใหม่ ๆ ของโลกในศตวรรษที่ 21

ผู้เขียนหวังเป็นอย่างยิ่งว่าเอกสารวิชาการฉบับนี้จะมีส่วนในการสร้างพื้นฐานความเข้าใจเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ภูมิภาคนิยม และอาเซียน รวมทั้งเพิ่มความตระหนักรู้ในการเข้าสู่ประชาคมอาเซียนให้แก่บุคคลในวงงานรัฐสภาและผู้ที่เกี่ยวข้องทั่วไป หากเอกสารวิชาการฉบับนี้มีข้อผิดพลาดประการใด ผู้เขียนขออภัยมา ณ ที่นี้ด้วย

อรณิช รุ่งธิปานนท์

วิทยากรชำนาญการพิเศษ

กลุ่มงานบริการวิชาการ 1 สำนักวิชาการ

มีนาคม 2557

สารบัญ

บทสรุปผู้บริหาร	ค
คำนำจากสำนักวิชาการ	ช
คำนำจากผู้เขียน	ช
รายการคำย่อสำคัญ	ญ
บทนำ	1
แนวคิดและทฤษฎี	4
ภูมิภาคนิยมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และอาเซียน	20
กฎบัตรอาเซียนและการก้าวสู่ประชาคมอาเซียน	40
รัฐสภาไทยในบริบทประชาคมอาเซียน	76
บทสรุปและข้อเสนอแนะ	93
บรรณานุกรม	104

รายการคำย่อสำคัญ

คำย่อ	คำอธิบาย
AC	ASEAN Community ประชาคมอาเซียน
AEC	ASEAN Economic Community ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน
AFTA	ASEAN Free Trade Area เขตการค้าเสรีอาเซียน
AHRD	ASEAN Human Rights Declaration ปฏิญญาอาเซียนว่าด้วยสิทธิมนุษยชน
AICHR	ASEAN Inter-governmental Commission on Human Rights คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนระหว่างรัฐบาลอาเซียนว่าด้วยสิทธิมนุษยชน
AIPA	ASEAN Inter-Parliamentary Assembly สมัชชารัฐสภาอาเซียน
APEC	Asia-Pacific Economic Cooperation ความร่วมมือทางเศรษฐกิจเอเชีย-แปซิฟิก
APSC	ASEAN Political-Security Community ประชาคมการเมืองและความมั่นคงอาเซียน
ARF	ASEAN Regional Forum การประชุมอาเซียนว่าด้วยการเมืองและความมั่นคงในเอเชีย-แปซิฟิก
ASA	Association of Southeast Asia สมาคมอาสา
ASCC	ASEAN Socio-Cultural Community ประชาคมสังคมและวัฒนธรรมอาเซียน
ASEAN	Association of Southeast Asian Nations สมาคมประชาชาติแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้
BMPA-EAGA	Brunei-Indonesia-Malaysia-Philippines-East ASEAN Growth Area เขตการเจริญเติบโตแห่งอาเซียนตะวันออก บรูไน อินโดนีเซีย มาเลเซีย

คำย่อ	คำอธิบาย
	และฟิลิปปินส์
DOC	Declaration of the Concord of Parties in the South China Sea ปฏิญญาวาด้วยแนวปฏิบัติของภาคีในทะเลจีนใต้
DSM	Dispute Settlement Mechanism กลไกการระงับข้อพิพาท
EAS	East Asian Summit การประชุมสุดยอดผู้นำเอเชียตะวันออก
EU	European Union สหภาพยุโรป
EC	European Community ประชาคมยุโรป
GMS	Greater Mekong Sub-region กลุ่มประเทศลุ่มน้ำโขง
ICJ	International Court of Justice ศาลยุติธรรมระหว่างประเทศ
IMF	International Monetary Fund กองทุนการเงินระหว่างประเทศ
IMT-GT	Indonesia-Malaysia-Thailand Growth Triangle โครงการพัฒนาเขตเศรษฐกิจสามฝ่ายอินโดนีเซีย-มาเลเซีย-ไทย
MAPHILINDO	Malaysia-Philippines-Indonesia กลุ่มมาฟิลินโด (มาเลเซีย-ฟิลิปปินส์-อินโดนีเซีย)
NAM	Non-Aligned Movement ขบวนการไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใด
SEATO	Southeast Asian Treaty Organisation องค์การสนธิสัญญาป้องกันเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (ซีโต้)
SEANFZ	Treaty on the Southeast Asia Nuclear Free Zone สนธิสัญญาเขตปลอดอาวุธนิวเคลียร์แห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

คำย่อ	คำอธิบาย
TAC	Treaty of Amity and Cooperation สนธิสัญญาไมตรีและความร่วมมือในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้
UN	United Nations องค์การสหประชาชาติ
WTO	World Trade Organisation องค์การการค้าโลก
ZOPFAN	Declaration on the Zone of Peace, Freedom and Neutrality ปฏิญญากำหนดให้ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นเขตแห่งสันติภาพ เสรีภาพ และความเป็นกลาง

บทนำ

สมาคมประชาชาติแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หรืออาเซียน (The Association of Southeast Asian Nations: ASEAN) เป็นองค์การความร่วมมือระหว่างประเทศที่อยู่คู่กับภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มานานกว่าสี่ทศวรรษ แม้ว่าอาเซียนก่อกำเนิดขึ้นในยุคสงครามเย็น แต่อาเซียนสามารถดำรงอยู่ได้อย่างสอดคล้องกับบริบทสังคมโลกที่เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย อาเซียนยังได้รับการชื่นชมจากนานาประเทศว่าเป็นองค์การระดับภูมิภาคตัวอย่างของกลุ่มประเทศกำลังพัฒนาที่มีอายุยาวนาน และมีสมาชิกที่เป็นกลุ่มประเทศในภูมิภาคอย่างแท้จริง ที่ผ่านมอาเซียนประสบความสำเร็จในการรักษาความมั่นคงและเสถียรภาพของภูมิภาค โดยสามารถป้องกันมิให้เกิดความบาดหมางหรือข้อขัดแย้งที่รุนแรงระหว่างประเทศสมาชิกจนนำไปสู่สงคราม รวมทั้งสามารถป้องกันมิให้มีการใช้และสะสมอาวุธนิวเคลียร์ภายในภูมิภาคด้วย ดังนั้นบรรยากาศสันติภาพที่เกิดขึ้นในภูมิภาค ประกอบกับการเคารพอำนาจอธิปไตยของแต่ละประเทศ และการไม่แทรกแซงกิจการภายในซึ่งกันและกัน เป็นแรงดึงดูดให้สถาบันระหว่างประเทศและประเทศต่าง ๆ ภายนอกภูมิภาคเข้ามาลงทุนทางเศรษฐกิจ และสร้างความร่วมมือด้วยอย่างสร้างสรรค์และต่อเนื่อง

พ.ศ. 2558 ประเทศสมาชิกอาเซียนจะก้าวไปสู่การเป็นประชาคมเดียวกัน อันเป็นความเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากความสัมพันธ์แบบภูมิภาคนิยมใหม่ (New Regionalism) โดยมีปัจจัยภายนอก อาทิ การเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างก้าวกระโดดของประเทศจีนและอินเดีย ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีสารสนเทศ ปัญหาความท้าทายความมั่นคงรูปแบบใหม่ เช่น โรคระบาด การก่อการร้าย ยาเสพติด การค้ามนุษย์ ปัญหาสิ่งแวดล้อม และภัยพิบัติธรรมชาติ ฯลฯ เป็นตัวกระตุ้นให้ประเทศสมาชิกอาเซียนต้องบูรณาการความร่วมมือ เพื่อสร้างความเป็นเอกภาพให้สามารถจัดการกับปัญหาข้ามพรมแดนได้อย่างมีประสิทธิภาพ มีอำนาจต่อรองในเวทีระหว่างประเทศ มีความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ และสามารถเป็นแกนกลางของความสัมพันธ์ในภูมิภาคเอเชีย-แปซิฟิก

การก้าวสู่ประชาคมอาเซียน (ASEAN Community: AC) จะก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญต่อประเทศในภูมิภาค อาเซียนหลังจากนั้นจะเป็นองค์การที่มีความร่วมมือกันแน่นแฟ้นมากขึ้น มีกรอบกติกาที่ชัดเจนให้ประเทศสมาชิกถือปฏิบัติ และประชาชนจะเข้ามามีบทบาทในการขับเคลื่อนภูมิภาคมากยิ่งขึ้น ดังนั้นประเทศไทยในฐานะเป็นสมาชิกของอาเซียน จึงต้องเตรียมความพร้อมรับการเปลี่ยนแปลงในครั้งนี้ ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อการดำรงชีวิตทั่วไปของประชาชน ตลอดจนวิธีการปฏิบัติงานของหน่วยงานและองค์กรต่าง ๆ ซึ่งรวมถึงรัฐสภาไทยด้วย ที่จะมีส่วนอย่างยิ่งในการขับเคลื่อนประเทศไปสู่ประชาคมอาเซียน โดยเฉพาะการพิจารณา

หนังสือสัญญาระหว่างประเทศ ที่รัฐสภามีอำนาจหน้าที่ในการพิจารณาให้ความเห็นชอบตามมาตรา 190 แห่งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 รวมทั้งการตรากฎหมายใหม่ หรือแก้ไขเพิ่มเติมกฎหมายภายในเพื่อรองรับพันธกรณีของอาเซียน ฉะนั้น ประชาชนคนไทยและหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน จึงควรศึกษาและทำความเข้าใจเรื่องของอาเซียน เพิ่มเติมทักษะ และเปลี่ยนทัศนคติเพื่อเตรียมพร้อมรับกับการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นใน พ.ศ. 2558 เป็นต้นไป

เอกสารวิชาการฉบับนี้จัดทำขึ้นโดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อนำเสนอข้อมูลและความรู้เกี่ยวกับภูมิภาคนิยม แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการรวมกลุ่มระหว่างประเทศ พัฒนาการของอาเซียน และการก้าวสู่ประชาคมอาเซียน เพื่อสร้างความเข้าใจถึงปรากฏการณ์ต่าง ๆ ในความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่เป็นเหตุปัจจัยอันนำไปสู่การรวมกลุ่มของประเทศในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และอธิบายถึงการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงของอาเซียนที่มีมาอย่างต่อเนื่องจนนำมาสู่การสร้างประชาคมอาเซียนในปัจจุบัน นอกจากนี้ เอกสารวิชาการฉบับนี้ยังนำเสนอเกี่ยวกับผลกระทบต่อกฎหมายภายใน ซึ่งเกิดจากการที่ประเทศไทยมีนิติสัมพันธ์กับอาเซียน และรวมถึงบทบาทและทิศทางของรัฐสภาไทยในการเตรียมความพร้อมสู่การเป็นประชาคมอาเซียน และการทำหน้าที่ด้านนิติบัญญัติเพื่อขับเคลื่อนประเทศไทยให้เป็นส่วนหนึ่งของประชาคมอาเซียนได้อย่างมีเกียรติและเท่าเทียม

เอกสารวิชาการฉบับนี้ นำเสนอเนื้อหาตามจุดมุ่งหมายข้างต้น โดยแบ่งเนื้อหาเป็นบท ดังนี้

บทที่ 2 แนวคิดและทฤษฎี นำเสนอแนวคิดภูมิภาคนิยมเก่า และภูมิภาคนิยมใหม่ รวมทั้งแนวคิดทฤษฎีอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นพื้นฐานในการอธิบายและวิเคราะห์การรวมกลุ่มระหว่างประเทศในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และอาเซียนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

บทที่ 3 ภูมิภาคนิยมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และอาเซียน กล่าวถึงองค์การระหว่างประเทศในอดีตของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และนำเสนอเรื่องราวของอาเซียน ตั้งแต่ความเป็นมา หลักการพื้นฐานของอาเซียน และพัฒนาการของอาเซียนในช่วงกว่าสี่ทศวรรษที่ผ่านมา เพื่อสะท้อนให้เห็นถึงแนวคิดภูมิภาคนิยมของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และการสร้างอาเซียนให้อำรงอยู่ได้ในภูมิภาคที่มีความหลากหลายและท่ามกลางกระแสพลวัตสังคมโลก

บทที่ 4 กฎบัตรอาเซียนและการก้าวสู่ประชาคมอาเซียน อธิบายข้อมูลเชิงวิเคราะห์เกี่ยวกับกฎบัตรอาเซียน (ASEAN Charter) และการจัดตั้งประชาคมอาเซียนในปี พ.ศ. 2558 ภายใต้ประชาคมสามเสาหลัก

บทที่ 5 รัฐสภาไทยในบริบทประชาคมอาเซียน มีเนื้อหาเกี่ยวกับนิติสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่ประเทศไทยมีต่ออาเซียน กับผลที่มีต่อกฎหมายไทย รวมทั้งบทบาทและทิศทางของรัฐสภาไทยในการเตรียมความพร้อมสู่ประชาคมอาเซียน และการทำหน้าที่ของรัฐสภาไทยในบริบทใหม่ของภูมิภาคและสังคมโลก

บทที่ 6 บทสรุปและข้อเสนอแนะ เป็นการสรุปเนื้อหาในประเด็นสำคัญของเอกสารวิชาการฉบับนี้ รวมทั้งให้ข้อเสนอแนะที่จะเป็นประโยชน์ต่อรัฐสภาไทยในก้าวสู่ประชาคมอาเซียน โดยนำเสนอเนื้อหาเป็นสองส่วน คือ ภูมิภาคนิยมกับพัฒนาการของอาเซียน และนิติสัมพันธ์ระหว่างประเทศกับรัฐสภาไทยในบริบทประชาคมอาเซียน

-----

2 แนวคิดและทฤษฎี

สมาคมประชาชาติแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หรืออาเซียน เป็นองค์การความร่วมมือระดับภูมิภาคที่ก่อตั้งขึ้นในทศวรรษที่ 1960 (พ.ศ. 2503 – 2512) โดยมีลักษณะการรวมกลุ่มระหว่างประเทศในบริบทของโลกยุคสงครามเย็น หรือมีลักษณะภูมิภาคนิยมเก่า (Old Regionalism) แต่ด้วยกระแสการเปลี่ยนแปลงของการเมืองโลก รวมทั้งความร่วมมือระดับภูมิภาคที่เริ่มกลับมามีบทบาทอีกครั้ง โดยเฉพาะในยุโรป ทำให้อาเซียนได้พัฒนารูปแบบองค์การและกลไกความร่วมมือให้สอดคล้องกับบริบทใหม่จนมีลักษณะเป็นองค์การความร่วมมือระหว่างประเทศในลักษณะภูมิภาคนิยมใหม่ (New Regionalism) ตั้งแต่ทศวรรษที่ 1980 (พ.ศ. 2523 - 2532) เป็นต้นมา ดังนั้น ในบทนี้จึงขอนำเสนอแนวคิดภูมิภาคนิยมทั้งแบบเก่าและแบบใหม่ ประกอบกับทฤษฎีอื่น ๆ เพื่อเป็นพื้นฐานในการอธิบายและวิเคราะห์การรวมกลุ่มของประเทศในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และอาเซียนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

1. นิยามศัพท์

ความร่วมมือระหว่างประเทศมีรูปแบบที่หลากหลายทั้งแบบทวิภาคี (Bilateral Cooperation) และแบบพหุภาคี (Multilateral Cooperation) ซึ่งอาจดำเนินการในระดับภูมิภาค (Regional) ระดับข้ามภูมิภาค (Cross-regional) หรือระหว่างภูมิภาค (Inter-regional) ซึ่งในที่นี้เน้นเรื่องความร่วมมือและการรวมตัวกันของกลุ่มประเทศในระดับภูมิภาค (Regional Integration) สำหรับคำศัพท์สำคัญที่เกี่ยวข้องกับการรวมกลุ่มในระดับภูมิภาคได้แก่ “ภูมิภาคนิยม” และ “ภูมิภาคกาวิวัตน์” คำศัพท์สองคำนี้มีความคล้ายคลึงกัน แต่มีความหมายที่แตกต่างกัน ดังนี้

1.1 ภูมิภาคนิยม (Regionalism) คือ การรวมกลุ่มระหว่างประเทศภายในภูมิภาคเดียวกัน โดยผ่านกระบวนการจัดตั้งองค์การความร่วมมือระดับภูมิภาคอย่างเป็นทางการ หรือสถาบันที่สามารถจัดระเบียบความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในมิติต่าง ๆ ได้อย่างชัดเจน โดยที่แต่ละประเทศสมัครใจและยินยอมเข้าเป็นส่วนหนึ่งโดยการจัดทำข้อตกลงอย่างเป็นทางการ หรือการเจรจาหารือร่วมกันอย่างไม่เป็นทางการ อันมีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างข้อผูกพันในเชิงพฤติกรรมและนโยบาย ตลอดจนบูรณาการความร่วมมือระหว่างกัน

ซึ่งอาจหมายถึงการระดมทรัพยากรต่าง ๆ เพื่อจัดระบบในเชิงสถาบัน และการสร้างข้อตกลงร่วมกันเพื่อให้แต่ละประเทศสมาชิกมีหน้าที่ต่อกัน (ธนวัฒน์ พิมลจินดา, 2552: 6) ดังนั้น การบูรณาการความร่วมมือในลักษณะนี้จึงเกิดขึ้นโดยรัฐเป็นผู้ริเริ่ม แล้วจึงกำหนดแนวทางหรือแผนรณรงค์ให้ภาคเอกชนหรือประชาชนได้ปฏิบัติตาม ซึ่งเรียกว่าเป็นกระบวนการความร่วมมือแบบบนลงล่าง (แพรวภัทร ยอดแก้ว, 2555, อ้างถึงใน Hurrell, 1995)

ทั้งนี้ องค์การระดับภูมิภาคไม่ได้มีรูปแบบที่แน่นอน และไม่จำเป็นว่าทุกองค์การต้องยึดหลักดำเนินการแบบเดียวกัน บางองค์การอาจมีลักษณะความร่วมมือระหว่างรัฐบนพื้นฐานของหลักการพหุอำนาจอธิปไตยของประเทศสมาชิก (Sovereign Autonomy) คือ มีลักษณะเป็นเพียงความร่วมมือระหว่างรัฐบาล (Inter-governmental Organisation) หรือบางองค์การได้ยกระดับให้มีลักษณะเหนือรัฐ (Supranational Organisation) (Sridharan, 2007: 1) ซึ่งเป็นผลมาจากกระบวนการสร้างระเบียบแบบแผนเชิงสถาบันและกฎหมายอย่างเคร่งครัด เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับกฎเกณฑ์และรูปแบบการดำเนินความสัมพันธ์ระหว่างประเทศสมาชิก โดยรัฐบาลของแต่ละประเทศต้องยอมถ่ายโอนอำนาจอธิปไตยสู่สถาบันเหนือรัฐนั้น (ธนวัฒน์ พิมลจินดา, 2552: 18)

1.2 ภูมิภาคากาวิวัตน์ (Regionalisation) เป็นกระบวนการเชื่อมโยงทางสังคมของภูมิภาคหนึ่งๆ ที่อาศัยการติดต่อทางเศรษฐกิจระหว่างสังคม ซึ่ง Andrew Hurrell อธิบายว่า ภูมิภาคากาวิวัตน์คือกระบวนการเชื่อมโยงเขตแดนระหว่างรัฐ โดยอาศัยการเคลื่อนย้ายของสิ่งต่าง ๆ อาทิ สินค้า บริการ เทคโนโลยี ข้อมูลข่าวสาร และคน กระบวนการเหล่านี้เป็นการสะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของตลาดภาคเอกชน และตัวแสดงทางเศรษฐกิจที่มีบทบาทในการผลักดันให้เกิดความร่วมมือระดับภูมิภาคในโลกยุคใหม่ จึงเรียกได้ว่าเป็นกระบวนการความร่วมมือแบบล่างขึ้นบน (Davison, 2004: 149, อ้างถึงใน Hurrell, 1995) กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ ในขณะที่ภูมิภาคนิยมเป็นรูปแบบของความร่วมมือระดับภูมิภาคอย่างเป็นทางการโดยอาศัยการจัดทำข้อตกลงระหว่างรัฐบาล ภูมิภาคากาวิวัตน์คือกระบวนการที่เศรษฐกิจและสังคมของประเทศต่าง ๆ บูรณาการผ่านช่องทางของตลาดและการดำเนินกิจกรรมของภาคเอกชน ฉะนั้น ภูมิภาคากาวิวัตน์จึงเกิดขึ้นได้โดยไม่จำเป็นต้องมีภูมิภาคนิยมหรือสถาบันความร่วมมืออย่างเป็นทางการระหว่างรัฐก่อนแต่อย่างใด แต่ภูมิภาคากาวิวัตน์เป็นกระบวนการบูรณาการระดับภูมิภาคที่เกิดขึ้นโดยไม่ได้เกิดภูมิภาคนิยมได้ (Breslin, 2007: 29) ฉะนั้น จึงเรียกกระบวนการนี้ว่าเป็น “ตลาดนำการบูรณาการ” (Market-led Integration) (Davison, 2004: 149 อ้างถึงใน Hurrell, 1995)

2. ภูมิภาคนิยม

ภูมิภาคนิยมศึกษาได้รับความสนใจเป็นอย่างมากภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 สิ้นสุดลงใน พ.ศ.2488* ซึ่งเป็นผลมาจากการเติบโตของความร่วมมือระดับภูมิภาคในยุโรปตะวันตก องค์การระดับภูมิภาคที่ก่อตั้งขึ้นในช่วงทศวรรษที่ 1950 และ 1960 (พ.ศ. 2493 – 2512) หรือเรียกว่า “ภูมิภาคนิยมเก่า” เป็นองค์การความร่วมมือที่อาศัยบรรดาธิบายของภูมิรัฐศาสตร์และระบบแนวคิดของสงครามเย็นเป็นพื้นฐาน และมีวัตถุประสงค์ด้านความมั่นคงและเสถียรภาพทางการเมืองเป็นหลัก ยุคสงครามเย็น (พ.ศ. 2490 – 2534) เป็นช่วงเวลาของการต่อสู้กันระหว่างกลุ่มประเทศสองฝ่าย ที่มีอุดมการณ์ทางการเมืองที่แตกต่างกัน ฝ่ายหนึ่งคือสหภาพโซเวียตหรือที่เรียกว่าค่ายตะวันออก ซึ่งปกครองด้วยระบอบคอมมิวนิสต์ อีกฝ่ายหนึ่งคือสหรัฐอเมริกาและกลุ่มพันธมิตร ซึ่งปกครองด้วยระบอบเสรีประชาธิปไตย ทั้งสองฝ่ายไม่ได้ต่อสู้กันด้วยกำลังทางทหาร แต่ทำสงครามจิตวิทยา แข่งขันกันสะสมอาวุธ เทคโนโลยีอวกาศ และเศรษฐกิจ มีการจารกรรมข้อมูลลับของอีกฝ่ายหนึ่งและทำสงครามผ่านสงครามตัวแทน (Proxy War) เพื่อหาประเทศที่มีอุดมการณ์คล้ายคลึงกันมาเป็นเครื่องถ่วงดุลอำนาจกับฝ่ายตรงข้าม

การรวมกลุ่มระหว่างประเทศในช่วงนี้จึงเกิดจากการริเริ่มหรือผลักดันของประเทศมหาอำนาจ โดยให้ประเทศในแต่ละภูมิภาครวมตัวกันเพื่อสนับสนุนลัทธิทางการเมืองฝ่ายตน และต่อต้านลัทธิทางการเมืองฝ่ายตรงข้าม ตัวอย่างเช่น กลุ่มความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจร่วมกันของค่ายสังคมนิยมตะวันออก (The Council for Mutual Economic Assistance: COMECON) ของค่ายสังคมนิยมตะวันออก ซึ่งเป็นองค์การที่ก่อตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2492 (ค.ศ. 1949) เพื่อเป็นฐานกำลังให้กับอำนาจของสหภาพโซเวียต ป้องกันไม่ให้ประเทศในยุโรปตะวันออกปลีกตัวไปเข้าร่วมกับค่ายเสรีนิยมตะวันตกและแผนการมาร์แชล (Marshall Plan) ซึ่งเป็นแผนฟื้นฟูยุโรปหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ของสหรัฐอเมริกา (Sridharan, 2007: 5) ในกรณีของอาเซียนนั้น เป็นองค์การความร่วมมือที่ก่อตั้งขึ้นในลักษณะภูมิภาคนิยมเก่าในยุคสงครามเย็นเช่นกัน คือก่อตั้งเมื่อ พ.ศ. 2510 (ค.ศ. 1967) ประเทศสมาชิกอาเซียนได้รวมกลุ่มกันโดยมีจุดมุ่งหมายทางการเมืองเป็นหลัก คือการเพิ่มอำนาจการต่อรอง และป้องกันภัยคุกคามจากประเทศมหาอำนาจภายนอกที่เข้ามาแทรกแซงประเทศภายในภูมิภาค รวมทั้งต่อต้านการขยายขอบเขตลัทธิคอมมิวนิสต์ และลดแรงปะทะที่เกิดขึ้นจากความขัดแย้งเรื่องดินแดนของประเทศเพื่อนบ้าน เพื่อธำรงความสันติของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

* สงครามโลกครั้งที่ 2 เริ่มเมื่อวันที่ 1 กันยายน พ.ศ. 2482 (ค.ศ. 1939) และยุติเมื่อวันที่ 2 กันยายน พ.ศ. 2488 (ค.ศ. 1945)

ต่อมาในช่วงทศวรรษที่ 1970 (พ.ศ. 2513 – 2522) ภูมิภาคนิยมได้ลดความสำคัญลงไป ซึ่งเป็นผลจากสาเหตุสำคัญสองประการ คือ ประการแรก การดำเนินภารกิจขององค์การระดับภูมิภาคในทวีปต่าง ๆ ไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร อาทิ เขตการค้าเสรีอเมริกาใต้ (Latin American Free Trade Area) ประชาคมแอฟริกาตะวันออก (East African Community) สันนิบาตอาหรับ (Arab League) องค์การเอกภาพแอฟริกา (Organisation of African Unity) และองค์การรัฐอเมริกัน (Organisation of American States) ประการที่สอง กระบวนการความร่วมมือของประเทศในยุโรปดำเนินไปอย่างเชื่องช้า ซึ่งเป็นผลจากแนวคิดชาตินิยม (Nationalism) ที่มองว่าความก้าวหน้าของการบูรณาการระดับภูมิภาคเป็นการลดทอนอำนาจอธิปไตยของรัฐสมาชิก (Sridharan, 2007: 8-9)

อย่างไรก็ตาม ภูมิภาคนิยมก็ได้กลับมามีบทบาทสำคัญอีกครั้งในทศวรรษที่ 1980 (พ.ศ. 2523 – 2532) ซึ่งเป็นช่วงที่สงครามเย็นเริ่มผ่อนคลาย แรงกระตุ้นสำคัญที่ทำให้ประเทศต่าง ๆ หันมาให้ความสนใจกับภูมิภาคนิยมอีกครั้งคือเมื่อประชาคมยุโรป (European Community: EC)* ได้ผ่านกฎหมายตลาดเดียวแห่งยุโรป (Single European Act) เมื่อ พ.ศ. 2529 (Eliassen and Arnesen, 2007: 206, อ้างถึงใน Fawcett and Hurrell, 1995) และได้ขยายความร่วมมือระหว่างประเทศสมาชิกในมิติอื่น ๆ ซึ่งเป็นผลให้อำนาจทางเศรษฐกิจและบทบาทของยุโรปตะวันตกในเวทีโลกเพิ่มขึ้นตามลำดับ ดังนั้น การจัดตั้งองค์การระดับภูมิภาคในช่วงทศวรรษที่ 1980 อาทิ เขตการค้าเสรีอเมริกาเหนือ (North American Free Trade Area: NAFTA) และการปรับปรุงองค์การระดับภูมิภาคที่ได้ก่อตั้งในยุคก่อนหน้านั้น อย่างเช่น อาเซียน จึงเป็นการสะท้อนให้เห็นว่าการรวมกลุ่มที่เหนียวแน่นมากขึ้นของประเทศในยุโรปตะวันตกส่งผลอย่างยิ่งต่อแนวคิดภูมิภาคนิยมในยุคใหม่นี้

นอกจากนี้ ภาวะหลังสงครามเย็นได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงมิติตามความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ และทำให้มีการจัดระเบียบโลกใหม่ อันนำไปสู่การเติบโตของภูมิภาคนิยมอีกครั้ง โดยแต่ละประเทศต่างประเมินสถานะของตนเองในระบบโลก และสร้างความสัมพันธ์ใหม่กับประเทศมหาอำนาจและประเทศเพื่อนบ้าน เพื่อสร้างฐานอำนาจการต่อรองและการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน โดยผ่านความร่วมมือระหว่างประเทศในรูปแบบต่าง ๆ (Stubbs and Reed, 2006: 289-290) ทั้งนี้ Bjorn Hettne และ Fredrik Soderbaum (2002: 33) ได้อธิบายว่า องค์การระดับภูมิภาคในรูปแบบใหม่ก่อตั้งขึ้นภายใต้บริบทของโลกที่

---

* ประชาคมยุโรป (European Community: EC) พัฒนามาเป็นสหภาพยุโรป (European Union: EU) ในปัจจุบัน สหภาพยุโรปเป็นองค์การระหว่างประเทศภายใต้สนธิสัญญามาสทริชต์ (The Maastricht Treaty) ซึ่งมีการลงนามใน พ.ศ. 2535 ปัจจุบัน สหภาพยุโรปมีสมาชิก 28 ประเทศ (ข้อมูล ณ วันที่ 1 ธันวาคม พ.ศ. 2556)

เปลี่ยนแปลงไป ซึ่งในที่นี้หมายความรวมถึง 1) ระบบชั่วคราวอำนาจของโลกได้เปลี่ยนจากสองชั่วคราวอำนาจไปสู่หลายชั่วคราวอำนาจ 2) อิทธิพลของสหรัฐอเมริกา (American Hegemony) ได้ลดทอนกำลังลง 3) กระแสโลกาภิวัตน์ (Globalisation) ส่งผลต่อการดำเนินชีวิตภายในโลกมากขึ้น ประเทศต่าง ๆ แสวงหาโอกาสจากระบบโลกเสรีและกระแสโลกาภิวัตน์ โดยไม่อาจปิดกั้นตนเองจากโลกภายนอกได้ และ 4) ประเทศกำลังพัฒนามีทัศนคติในแง่ลบต่อแนวคิดเสรีนิยม (Liberalism) ตามฉันทามติวอชิงตัน (Washington Consensus)* โดยมองว่านโยบายการสนับสนุนตลาดเสรี การลดบทบาทของรัฐในการแทรกแซงกิจกรรมทางเศรษฐกิจ การสนับสนุนให้รัฐวิสาหกิจแปรรูปเป็นของเอกชน และการผลักดันให้เกิดการขยายตัวของบริษัทข้ามชาติภายใต้ฉันทามติวอชิงตันนั้น ได้นำเศรษฐกิจของประเทศกำลังพัฒนาไปสู่ความบอบช้ำและล้มเหลวในที่สุด

ดังนั้น องค์การระหว่างประเทศที่ก่อตั้งขึ้นตั้งแต่กลางทศวรรษที่ 1980 เป็นต้นมา จึงเป็นการรวมกลุ่มในลักษณะภูมิภาคนิยมใหม่ ที่มีความแตกต่างไปจากแนวทางเดิมที่ปรากฏในช่วงทศวรรษที่ 1950 และ 1960 ทั้งรูปแบบของการรวมกลุ่มและจุดมุ่งหมาย ลักษณะสำคัญของ “ภูมิภาคนิยมใหม่” คือ เป็นการรวมกลุ่มระหว่างประเทศที่ริเริ่มโดยประเทศภายในภูมิภาคนั้น ๆ โดยไม่ได้มีการรวมตัวกันตามลัทธิทางการเมือง และมหาอำนาจภายนอกภูมิภาคไม่ได้เข้ามามีบทบาทในการขับเคลื่อนการรวมกลุ่มอย่างที่เคยปรากฏในยุคสงครามเย็น ฉะนั้น การขับเคลื่อนภูมิภาคนิยมใหม่จึงขึ้นอยู่กับประเทศภายในภูมิภาคเป็นหลัก ประเทศสมาชิกขององค์การเป็นตัวแสดงหลักในการดำเนินกิจกรรม และเป็นไปด้วยความสมัครใจมากกว่าถูกแรงขับจากตัวแสดงภายนอกภูมิภาค พร้อมกันนี้ภูมิภาคนิยมใหม่ยังให้ความสำคัญกับความร่วมมือด้านเศรษฐกิจ และขยายความร่วมมือในด้านอื่น ๆ เพิ่มมากขึ้นด้วย เช่น ด้านพัฒนาสังคม ด้านสิทธิมนุษยชน และด้านสิ่งแวดล้อม ฯลฯ ภูมิภาคนิยมใหม่จึงเป็นกระบวนการความร่วมมือที่ประกอบด้วยมิติที่หลากหลายกว่าเมื่อเปรียบเทียบกับภูมิภาคนิยมเก่า (Mittelman, 1999: 29)

นอกจากนี้ ภูมิภาคนิยมเก่าและภูมิภาคนิยมใหม่ยังมีแนวคิดเชิงเศรษฐกิจที่แตกต่างกัน ภูมิภาคนิยมเก่าเน้นความพอเพียงของภูมิภาค (Regional Self-sufficiency) และความเป็นอิสระหรือการไม่พึ่งพิงเศรษฐกิจโลก

---

* ฉันทามติวอชิงตัน (Washington Consensus) ใช้ธิบายนโยบายร่วมทางเศรษฐกิจของสถาบันระหว่างประเทศที่ตั้งอยู่ในกรุงวอชิงตัน สหรัฐอเมริกา ซึ่งได้แก่ กองทุนการเงินระหว่างประเทศ (International Monetary Fund: IMF) ธนาคารโลก (World Bank) และกระทรวงการคลังของสหรัฐอเมริกา ฉันทามติวอชิงตันประกอบด้วยนโยบายที่มุ่งเน้นการขยายบทบาทของกลไกตลาด และลดบทบาทในการแทรกแซงทางเศรษฐกิจของรัฐ โดยผู้ที่ต่อต้านแนวคิดทุนนิยมชี้ให้เห็นว่า นโยบายต่าง ๆ เหล่านี้มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับแนวคิดเสรีนิยมใหม่ และเชื่อว่าการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจภายใต้นโยบายดังกล่าวจะนำเศรษฐกิจของประเทศกำลังพัฒนาไปสู่ความล้มเหลว

โดยมีลัทธิเสรีนิยมของ Bretton Woods* สนับสนุนการเติบโตทางเศรษฐกิจและปกป้องผลประโยชน์ของประเทศสมาชิก โดยการใช้เครื่องมือกีดกันทางการค้ากับประเทศนอกกลุ่ม (Hveem, 2006: 294) ในขณะที่ภูมิภาคนิยมใหม่มุ่งเน้นการสร้างการแข่งขันขององค์การระดับภูมิภาคในระบบเศรษฐกิจโลกทั้งในด้านการเงิน การค้า และการลงทุน ซึ่งเป็นการพัฒนาตามแนวคิดเสรีนิยมใหม่ (Neo-liberalism) ที่เน้นเรื่องการแปรรูปบริการของรัฐเป็นเอกชน การเปิดเสรีทางการค้าและการเงิน และการผ่อนคลายกฎระเบียบ (Bowles, 2002: 81) ซึ่งจะกล่าวถึงในลำดับต่อไป

ความแตกต่างระหว่างภูมิภาคนิยมเก่าและภูมิภาคนิยมใหม่

ภูมิภาคนิยมเก่า ทศวรรษที่ 1950 – 1960	ภูมิภาคนิยมใหม่ ตั้งแต่ทศวรรษที่ 1980
ก่อตั้งภายใต้บริบทของยุคสงครามเย็น ที่การเมืองโลกแบ่งเป็นสองขั้วอำนาจ คือ เสรีประชาธิปไตยกับคอมมิวนิสต์	ก่อตั้งภายใต้บริบทของโลกยุคใหม่ ที่การเมืองโลกเปลี่ยนจากสองขั้วอำนาจไปสู่หลายขั้วอำนาจ และกระแสโลกาภิวัตน์เข้ามามีบทบาทอย่างยิ่งกับเศรษฐศาสตร์การเมืองโลก
ประเทศมหาอำนาจเป็นผู้ริเริ่มในการก่อตั้งและเข้ามาแทรกแซงการดำเนินงานของกลุ่มความร่วมมือ เพื่อหาแนวร่วมในการถ่วงดุลอำนาจกับฝ่ายตรงข้าม	ประเทศในภูมิภาคริเริ่มก่อตั้งกลุ่มความร่วมมือ และดำเนินกิจกรรมระหว่างประเทศร่วมกันด้วยความสมัครใจมากกว่า ถูกแรงผลักดันจากประเทศมหาอำนาจภายนอกภูมิภาค
มีวัตถุประสงค์ด้านการเมืองและความมั่นคงเป็นหลัก	เน้นความร่วมมือด้านเศรษฐกิจและขยายความร่วมมือในด้านอื่น ๆ มากขึ้น

* Bretton Woods เป็นข้อตกลงที่สร้างระบบการเงินของโลกสมัยหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 โดยใช้ชื่อตามเมือง Bretton Woods ในรัฐนิวแฮมเชียร์ สหรัฐอเมริกา ซึ่งเป็นสถานที่จัดการประชุมเมื่อ พ.ศ. 2487 ในการประชุมครั้งนี้เป็นจุดกำเนิดของการจัดตั้งสถาบันทางการเงินระหว่างประเทศ คือ กองทุนการเงินระหว่างประเทศ (IMF) และธนาคารโลก (World Bank) นอกจากนี้ ยังจัดระบบการเงินของโลกใหม่ เนื่องจากก่อนหน้านี้ ภาวะทางการเงินของโลกเป็นการอิงค่าเงินกับทองคำเป็นหลัก และใช้เงินปอนด์ของสหราชอาณาจักรเป็นเงินสกุลหลัก ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เศรษฐกิจของสหราชอาณาจักรเกิดวิกฤติ และค่าเงินปอนด์ตกต่ำ ดังนั้น ข้อตกลงที่ Bretton Woods จึงเปลี่ยนทิศทางการเงินของโลก โดยยังคงกำหนดให้อิงค่าเงินกับทองคำ แต่ได้เปลี่ยนมาใช้ดอลลาร์สหรัฐเป็นเงินสกุลหลักแทน และสกุลเงินต่าง ๆ ต้องใช้อัตราแลกเปลี่ยนคงที่ จนกระทั่ง พ.ศ. 2514 จึงได้ยกเลิกระบบแลกเปลี่ยนอัตราคงที่มาใช้แบบลอยตัวแทน เนื่องจากสหรัฐอเมริกาประสบปัญหาดอลลาร์ขาดแคลน เพราะใช้เงินมากจนเกินไป และไม่สามารถหาทองคำมาเป็นทุนแลกเปลี่ยนเงินตราต่างประเทศ (Reserve) ได้ทัน

ภูมิภาคนิยมเก่า ทศวรรษที่ 1950 – 1960	ภูมิภาคนิยมใหม่ ตั้งแต่ทศวรรษที่ 1980
ทางด้านเศรษฐกิจอาศัยแนวคิดเสรีนิยมของ Bretton Woods โดยเน้นความพอเพียงของภูมิภาค ความเป็นอิสระและไม่พึ่งพิงโลก ปกป้องผลประโยชน์ของประเทศสมาชิก และใช้เครื่องมือกีดกันทางการค้า	ทางด้านเศรษฐกิจอาศัยแนวคิดเสรีนิยมใหม่ มุ่งเน้นการสร้างการแข่งขันขององค์การระดับภูมิภาคในระบบเศรษฐกิจโลก ให้ความสำคัญกับการเปิดตลาดเสรี การค้าเสรี และการผ่อนปรนกฎระเบียบเพื่อเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขัน

สำหรับอาเซียน การเปลี่ยนแปลงของระเบียบโลกมีส่วนผลักดันให้อาเซียนปรับปรุงโครงสร้างองค์การ และกลไกความร่วมมือจากลักษณะภูมิภาคนิยมเก่าเป็นภูมิภาคนิยมใหม่ ทั้งยังพัฒนาความร่วมมือด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ตลอดจนความสัมพันธ์กับประเทศและองค์การต่าง ๆ ภายนอกภูมิภาคอย่างต่อเนื่อง อย่างไรก็ตาม แม้ว่าภายใต้แนวคิดภูมิภาคนิยมใหม่กลุ่มความร่วมมือระหว่างประเทศจะประกอบด้วยสมาชิกจากทั้งประเทศโลกฝ่ายเหนือ (ประเทศพัฒนาแล้ว) และประเทศโลกฝ่ายใต้ (ประเทศกำลังพัฒนา) แต่สำหรับอาเซียนแล้วยังคงเป็นกลุ่มความร่วมมือที่รับเฉพาะประเทศที่มีภูมิศาสตร์หรือมีที่ตั้งเดียวกัน และไม่นำค่านิยมและวิธีปฏิบัติจากภายนอกภูมิภาคมาใช้เป็นบรรทัดฐานในการดำเนินความร่วมมือภายในกลุ่ม (Breslin, 2007: 41) โดยในปฏิญญาอาเซียน หรือปฏิญญากรุงเทพฯ (ASEAN Declaration/ Bangkok Declaration) ซึ่งเป็นเอกสารการก่อตั้งอาเซียน ได้กำหนดให้อาเซียนเป็นกลุ่มความร่วมมือที่เปิดให้ทุกประเทศในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เข้าร่วมเป็นสมาชิกได้ (ASEAN, 1967)

ดังนั้น ประเทศนอกภูมิภาคจึงไม่สามารถเข้าเป็นสมาชิกของอาเซียนได้ อย่างเช่นกรณีของรัฐเอกราช ปาปัวนิวกินี ซึ่งเป็นประเทศในแถบโอเชียเนีย ยังคงมีสถานะประเทศผู้สังเกตการณ์ของอาเซียน แม้ว่าจะได้ยื่นความจำนงสมัครเป็นสมาชิกอาเซียนตั้งแต่ พ.ศ. 2519 ก็ตาม ทั้งนี้ การรับรองสถานะประเทศผู้สังเกตการณ์ของปาปัวนิวกินีได้มีขึ้นก่อนการใช้บังคับการตัดสินใจใน พ.ศ. 2526 (Subsequent Decision in 1983) ซึ่งจำกัดให้เฉพาะประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เท่านั้นที่จะสามารถเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มภูมิภาคได้ สำหรับข้อโต้แย้งที่น่าสนใจที่อาเซียนยังไม่อาจรับปาปัวนิวกินีเข้าเป็นสมาชิกได้ คือ 1) ยังเป็นที่ถกเถียงกันทางภูมิศาสตร์ว่าปาปัวนิวกินีเป็นประเทศที่อยู่ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้หรือไม่ เนื่องจากมีพรมแดนติดกับจังหวัดปาปัวตะวันตกของอินโดนีเซีย 2) ความสัมพันธ์และการพึ่งพาทางการเมืองและเศรษฐกิจของปาปัวนิวกินีมีความใกล้ชิดกับประเทศออสเตรเลียมากกว่าประเทศในกลุ่มอาเซียน 3) การเข้ามาเป็นสมาชิกของปาปัวนิวกินีอาจเพิ่มอำนาจต่อรองของออสเตรเลียและนิวซีแลนด์ต่อกิจการภายในของอาเซียนและกิจการ

นอกกรอบอาเซียน เช่น การประชุมสุดยอดผู้นำเอเชียตะวันออก (The East Asian Summit: EAS) และความร่วมมือทางเศรษฐกิจเอเชีย-แปซิฟิก (The Asia-Pacific Economic Cooperation: APEC)* และ 4) ประเทศปาปัวนิวกินีเป็นสมาชิกองค์การความร่วมมือระหว่างประเทศที่เรียกว่า Pacific Islands Forum (PIF) ที่ประกอบด้วยประเทศหมู่เกาะในมหาสมุทรแปซิฟิก เช่น ปาเลา นาอูรู โโซโลมอน ไอแลนด์ รวมทั้งออสเตรเลียและนิวซีแลนด์ ถ้าปาปัวนิวกินีสามารถเข้าเป็นสมาชิกอาเซียนแล้ว ประเทศอื่นๆ ใน PIF จะสามารถเข้าเป็นสมาชิกอาเซียนได้หรือไม่ ประเด็นเหล่านี้ยังคงเป็นคำถามสำคัญสำหรับอาเซียนในการรับปาปัวนิวกินีเข้าเป็นสมาชิก (สรินฉา อารีธรรมศิริกุล, ม.ป.ป.)

นอกจากประเด็นเรื่องที่ตั้งแล้ว อาเซียนได้ก่อตั้งขึ้นโดยไม่นำค่านิยมและความเชื่อของประเทศภายนอกภูมิภาคมาใช้เป็นบรรทัดฐานในการสร้างความร่วมมือระหว่างประเทศสมาชิก กล่าวคือ ประเทศสมาชิกอาเซียนไม่ได้สร้างความร่วมมือระหว่างกันบนพื้นฐานของค่านิยมและความเชื่อที่เหมือนกัน โดยเห็นได้จากรูปแบบการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน และในขณะเดียวกันอาเซียนก็ไม่ได้ก่อตั้งขึ้นจากแนวคิดอย่างเดียวกันกับประเทศโลกฝ่ายเหนือ อาทิ แนวคิดเรื่องปัจเจกบุคคล และเสรีประชาธิปไตย (Breslin, 2007: 41) แม้แต่แนวทางด้านเศรษฐกิจ ประเทศในอาเซียนสร้างเศรษฐกิจการค้าในรูปแบบทุนนิยมที่มีเอกลักษณ์เฉพาะของภูมิภาคเอเชียตะวันออก ซึ่งต่างจากทุนนิยมในแบบอเมริกาเหนือและยุโรป รูปแบบเศรษฐกิจของเอเชียตะวันออกมีลักษณะเด่นของเครือข่ายความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับหน่วยธุรกิจ และอาศัยระเบียบปฏิบัติทางสังคมในการขับเคลื่อนมากกว่าหลักกฎหมาย (Stubbs, 2005: 211) ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า อาเซียนก่อตั้งขึ้นบนพื้นฐานของการปฏิเสธระบบความเชื่อจากภายนอกภูมิภาคร่วมกัน (concepts of what the region is not) และภายใต้แนวคิดที่กลุ่มชนชั้นนำ (Elites) ของภูมิภาคปฏิเสธที่จะไม่รับร่วมกัน แต่ไม่ใช่ก่อตั้งจากการที่ประเทศสมาชิกมีวัฒนธรรมและค่านิยมที่สอดคล้องกันอันหนึ่งอันเดียวกัน (Breslin, 2007: 42)

3. ภูมิภาคนิยมกับโลกาภิวัตน์

เมื่อก้าวถึงภูมิภาคนิยมใหม่แล้ว โลกาภิวัตน์เป็นเรื่องที่ควรอ้างถึงในที่นี้ด้วย เนื่องจากภูมิภาคนิยมเป็นเครื่องมืออันหนึ่งที่ประเทศต่าง ๆ นำมาใช้เพื่อสร้างเสถียรภาพของตนเองในภาวะโลกไร้พรมแดน จึงไม่อาจปฏิเสธได้ว่าโลกาภิวัตน์และภูมิภาคนิยมมีบทบาทอย่างมากในการกำหนดแนวทางเศรษฐศาสตร์การเมือง

---

* ความร่วมมือทางเศรษฐกิจเอเชีย-แปซิฟิก (Asia-Pacific Economic Cooperation: APEC) มีสมาชิกทั้งหมด 21 ประเทศ โดยประเทศไทยเข้าเป็นสมาชิกเมื่อเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2532 (ข้อมูล ณ วันที่ 27 กันยายน พ.ศ. 2555)

โลกในปัจจุบัน แต่ทั้งสองสิ่งนี้จะมีความเกี่ยวข้องกันอย่างไร และมีผลต่อเศรษฐศาสตร์การเมืองโลกอย่างไรนั้น จึงขออธิบายดังนี้

โลกาภิวัตน์ คือ ปรากฏการณ์ความเชื่อมโยงระหว่างประเทศอย่างไร้ขีดจำกัด มีการพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศโดยผ่านการเคลื่อนย้ายของสินค้า บริการ ทุน คน วัฒนธรรม ภาษา และข้อมูล อันเป็นผลมาจากการพัฒนาด้านเทคโนโลยี การขนส่ง และการสื่อสาร เมื่อโลกาภิวัตน์ได้ลดความสำคัญของเขตแดนระหว่างประเทศลง บทบาทของภูมิภาคนิยมจึงมีความสำคัญขึ้นเรื่อย ๆ เนื่องจากแต่ละประเทศไม่อาจปฏิเสธโอกาสใหม่ ๆ ที่อยู่นอกเขตแดนของตนเองได้ ความร่วมมือระดับภูมิภาคจึงเป็นเครื่องมือหนึ่งที่ประเทศต่าง ๆ นำมาใช้เพื่อช่วยเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันด้านเศรษฐกิจ เพิ่มอำนาจต่อรองในเวทีระหว่างประเทศ และผลักดันตนเองเข้าสู่ระบบโลกได้ Shaun Breslin, Richard Higgott และ Ben Rosamond (2002: 8) ได้ยกตัวอย่างข้อดีของภูมิภาคนิยมที่สัมพันธ์กับโลกาภิวัตน์ในประเด็นการขยายสมาชิก (Enlargement) ของกลุ่มสหภาพยุโรป (European Union: EU) ว่า เงื่อนไขของการเข้าเป็นสมาชิกของสหภาพยุโรปช่วยผลักดันให้ประเทศที่ต้องการเข้าร่วม ต้องปรับปรุงนโยบายและพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานด้านต่าง ๆ ของประเทศเพื่อให้ได้มาตรฐานและบรรลุเงื่อนไขนั้น อย่างเช่นเงื่อนไขด้านการเปิดเสรี ประเทศที่ต้องการเป็นส่วนหนึ่งของสหภาพยุโรปต้องเปิดเสรีด้านการค้าและการเงินเพื่อเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจโลก ในกรณีของอาเซียน แม้ว่าอาเซียนไม่ได้ตั้งเงื่อนไขของการเข้าเป็นสมาชิก ยกเว้นเรื่องภูมิศาสตร์ที่ตั้ง แต่ประเทศสังคมนิยมอย่างลาวและเวียดนามที่ได้เป็นสมาชิกอาเซียนแล้ว ก็จำเป็นต้องพัฒนาประเทศในหลาย ๆ ด้านเพื่อให้ทัดเทียมกับประเทศสมาชิกอื่น ๆ ในกลุ่ม เพื่อเข้าร่วมเขตการค้าเสรีอาเซียน (ASEAN Free Trade Area: AFTA) และสามารถเป็นส่วนหนึ่งของตลาดทุนนิยมของโลกได้

ดังนั้น สำหรับนักวิชาการในกลุ่มที่มองว่าโลกาภิวัตน์กับภูมิภาคนิยมมีความเกี่ยวพันกัน จึงให้ความเห็นว่า ภูมิภาคนิยมไม่ได้เป็นสิ่งที่ทำลายอำนาจอธิปไตยของรัฐ และไม่ได้ขัดขวางความร่วมมือในระดับโลก ในทางตรงกันข้ามภูมิภาคนิยมกลับเป็นตัวเชื่อมโยงระหว่างรัฐกับโลก เมื่อประเทศหนึ่ง ๆ ยังไม่เข้มแข็ง หรือยังไม่มีความพร้อมที่จะแข่งขันหรือร่วมมือในระดับโลกได้ ก็สามารถร่วมมือกับประเทศต่าง ๆ ภายในภูมิภาคก่อน เมื่อเข้มแข็งแล้วก็สามารถร่วมมือกับประเทศภายนอกภูมิภาคได้ ฉะนั้น ภูมิภาคนิยมจึงไม่ได้หมายถึงการอยู่ตามลำพังกับประเทศสมาชิกในกลุ่มเท่านั้น แต่แสวงหาความร่วมมือกับประเทศหรือกลุ่มภายนอกภูมิภาคด้วย (แพรวภัทร ยอดแก้ว, 2555)

อย่างไรก็ดี นักวิชาการบางส่วนกลับมองว่า ภูมิภาคนิยมเป็นกลไกป้องกันตนเองที่รัฐสร้างขึ้นเพื่อต่อต้านกระแสโลกาภิวัตน์ มิใช่เป็นกลไกที่จะนำรัฐนั้นเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของสังคมโลก (Nesadurai, 2003: 24)

โดยภูมิภาคนิยมจะลดทอนความสำคัญของโลกนิยม หรือสากลนิยม (Internationalism/Globalism) และทำให้กระบวนการเปิดเสรีทางการค้าตามข้อตกลงระดับโลกล่าช้าออกไป (Stevenson, 2004: 839) อย่างเช่นกรณีข้อตกลงทางการค้าขององค์การการค้าโลก (World Trade Organisation: WTO)* ซึ่งเป็นข้อตกลงพหุภาคีระดับโลก เป็นการเจรจาหลายฝ่าย หลายร้อยประเทศทั่วโลกต่างแสวงหาประโยชน์สูงสุดเพื่อตนเอง เมื่อไม่อาจหาดีระหว่างกันได้ จึงทำให้บางประเทศหันไปพึ่งการจัดตั้งกลุ่มพหุภาคีในระดับภูมิภาคหรือความร่วมมือแบบทวีภาคีแทน ซึ่งถือเป็นอุปสรรคในการบรรลุข้อมติระดับโลก

ทั้งนี้ นักวิชาการที่สนับสนุนเรื่องโลกาภิวัตน์ได้เสนอว่า กลุ่มความร่วมมือระดับภูมิภาคควรปรับเป็นภูมิภาคนิยมแบบเปิด (Open Regionalism) เพื่อขยายโอกาสและผลประโยชน์ให้กับประเทศนอกกลุ่มด้วยแทนที่จะจำกัดเครือข่ายความร่วมมือไว้แต่เพียงสมาชิกภายในกลุ่มเท่านั้น รูปแบบความร่วมมือแบบเปิดนี้มีพื้นฐานมาจากแนวคิดของสำนักเสรีนิยมใหม่ ที่สนับสนุนให้แต่ละประเทศเปิดเสรีด้านเศรษฐกิจและลดบทบาทของรัฐบาล เพื่อให้ประเทศสามารถแข่งขันทางเศรษฐกิจ และดำรงอยู่ได้อย่างมีเสถียรภาพท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์ (Nesadurai, 2003: 33-34) ตัวอย่างความร่วมมือในรูปแบบภูมิภาคนิยมแบบเปิดที่เห็นได้ชัดคือ ความร่วมมือทางเศรษฐกิจเอเชีย-แปซิฟิก (APEC) ซึ่งเป็นกรอบความร่วมมือทางเศรษฐกิจของประเทศในภูมิภาคเอเชีย-แปซิฟิก ที่มีเป้าหมายสนับสนุนระบบการค้าแบบพหุภาคีของภูมิภาคและโลก และตระหนักถึงผลประโยชน์ร่วมกันทางด้านเศรษฐกิจเพื่อลดอุปสรรคทางการค้าระหว่างกัน รวมทั้งให้สิทธิประโยชน์แก่ประเทศภายในกลุ่ม โดยไม่มีการกีดกันประเทศภายนอก ทั้งยังให้สิทธิประโยชน์กับประเทศที่มีได้เป็นสมาชิกด้วย

4. ความร่วมมือระดับภูมิภาคในเชิงทฤษฎี

ภูมิภาคนิยมมีการศึกษาในเชิงทฤษฎีของสำนักต่าง ๆ การศึกษาของแต่ละสำนักต่างให้ความสนใจในการสร้างความร่วมมือภายใต้การเปลี่ยนแปลงอันเกิดจากการจัดระเบียบโลกใหม่ และพลวัตของระบบทุนนิยมโลก ในที่นี้ จึงขอนำแนวคิดของสำนักเสรีนิยมใหม่ และแนวคิดหน้าที่นิยมใหม่/ภารกิจนิยมใหม่ (Neo-functionalism) มาใช้เป็นกรอบในการวิเคราะห์ถึงปัจจัยผลักดัน ผลประโยชน์ และเป้าหมายในการ

---

* องค์การการค้าโลก (World Trade Organisation: WTO) มีสมาชิกทั้งหมด 159 ประเทศ โดยประเทศไทยเข้าเป็นสมาชิกเมื่อวันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2538 (ข้อมูล ณ วันที่ 2 มีนาคม พ.ศ. 2556) องค์การการค้าโลกมีวิวัฒนาการมาจากแกตต์ (General Agreement on Tariffs and Trade: GATT) ซึ่งเป็นความตกลงหรือกฎเกณฑ์กำกับการค้าระหว่างประเทศ โดยที่ไม่มีกฎหมายและองค์การระหว่างประเทศรองรับ

สร้างความร่วมมือของประเทศในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ พร้อมกับนำแนวคิดของสถาบันเสรีนิยมใหม่ (Neo-liberal Institution) มาใช้อธิบายถึงการปรับเปลี่ยนบทบาท และการพัฒนาโลกความร่วมมือของอาเซียน ในยุคหลังสงครามเย็น

4.1 เสรีนิยมใหม่ (Neo-liberalism)

แนวคิดเสรีนิยมใหม่พัฒนามาจากแนวคิดของสำนักเสรีนิยมที่เชื่อในกลไกการทำงานของตลาด และเน้นการดำเนินธุรกิจแบบเสรีแทนการผูกขาด โดยรัฐบาลเข้าไปเกี่ยวข้องน้อยที่สุด ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ได้เกิดมีแนวคิดเรื่องความจำเป็นในการมีสถาบันระหว่างประเทศขึ้นมาเพื่อดูแลระบบการเงินโลก และแนวคิดนี้ได้นำไปสู่การจัดตั้งสถาบันระหว่างประเทศทั้งในระดับภูมิภาคและระดับโลก พร้อมกับเกิดกรอบแนวคิดทฤษฎีของสำนักคิดใหม่ขึ้นด้วย คือ สำนักเสรีนิยมใหม่ ที่มีความเชื่อพื้นฐานว่ามนุษย์จะรุ่งเรืองได้หากได้รับอิสระทางการลงทุนในทรัพย์สินส่วนบุคคลภายใต้ตลาดเสรีและการค้าเสรี โดยมีรัฐทำหน้าที่กำกับดูแลการเงินและความมั่นคงของรัฐ เพื่อปกป้องทรัพย์สินและให้กลไกตลาดทำงานได้อย่างปกติ (นรุตม์ เจริญศรี, 2551: 124, อ้างถึงใน Harvey, 2005) ดังนั้น ประเด็นการส่งเสริมการแข่งขันระดับโลกและการลดกฎระเบียบต่าง ๆ เพื่อเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันของเรื่องภูมิภาคนิยมใหม่จึงมีความสอดคล้องกับแนวคิดพื้นฐานของสำนักเสรีนิยมใหม่ โดยเฉพาะในเรื่องการเปิดเสรีทางการค้า และการเน้นให้รัฐผ่อนปรนกฎระเบียบ และสร้างเงื่อนไขที่เอื้ออำนวยต่อการลงทุน อันเป็นการส่งเสริมให้หน่วยธุรกิจแข่งขันได้อย่างเสรี และสร้างความร่วมมือเชิงธุรกิจระหว่างกันมากขึ้น (นรุตม์ เจริญศรี, 2551: 125)

หากนำเรื่องของระบบทุนและตลาดโลกตามแนวคิดเสรีนิยมใหม่มาสร้างคำอธิบายแก่ภูมิภาคนิยมย่อมกล่าวได้ว่า กระแสการเคลื่อนย้ายทุน ทรัพยากร และฐานการผลิต ตลอดจนการเชื่อมโยงกิจกรรมระหว่างประเทศของบริษัทเอกชน ช่วยผลักดันให้ประเทศต่าง ๆ สร้างความร่วมมือระหว่างกันในภูมิภาค เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพทางเศรษฐกิจและการยอมรับทางการเมืองของตนเอง โดยมีเป้าหมายในการรักษาเสถียรภาพทางเศรษฐกิจ และส่งเสริมบทบาทภาพลักษณ์และอำนาจต่อรองในเวทีระหว่างประเทศในภาวะที่ต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงของระบบโลก ซึ่งเป็นสภาวะที่ประเทศต่าง ๆ ไม่อาจหลีกเลี่ยงความสัมพันธ์กับประเทศหรือภูมิภาคอื่นได้ กระแสดังกล่าวยังจูงใจให้แต่ละประเทศต้องเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างและดำเนินนโยบายเปิดเสรีมากขึ้น ลดกฎระเบียบ และสร้างเงื่อนไขที่สนับสนุนระบบการผลิต การเงิน และการค้า สำหรับกรณีของประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ได้เลือกที่จะดำเนินตามแนวทางภูมิภาคนิยม เพื่อที่จะสามารถดำรงอยู่ภายใต้การเปลี่ยนแปลงของระบบเศรษฐกิจและการเมืองโลกในปัจจุบัน โดยเลือกที่จะสร้างความร่วมมือระหว่างกันผ่านการรวมกลุ่มในระดับภูมิภาคภายใต้กรอบอาเซียน เพื่อลดทอนความขัดแย้งระหว่างประเทศ

เพื่อนบ้าน ให้สามารถบรรลุเป้าหมายความมั่นคงและความมั่งคั่งได้เร็วยิ่งขึ้น (นฤตม์ เจริญศรี, 2551 : 132-133) รวมทั้งมีเอกภาพทางนโยบายระหว่างประเทศ และมีสิทธิมีเสียงมากขึ้นในเวทีระดับโลก

แนวคิดเสรีนิยมใหม่ยังชี้ให้เห็นว่า ประเทศที่ต้องการนำเศรษฐกิจของตนไปสู่การแข่งขันของระบบทุนนิยมโลก จำเป็นต้องอาศัยกลไกความร่วมมือระดับภูมิภาคเพื่อนำไปสู่ความร่วมมือแบบพหุภาคีในระดับโลกต่อไป ในที่นี้อาจกล่าวได้ว่า การรวมกลุ่มระดับภูมิภาค หรือแม้แต่ความร่วมมือระดับทวีภาคี จะทำให้สมาชิกในกลุ่มความร่วมมือสามารถดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจระหว่างกันได้ โดยผ่านข้อตกลงร่วมกัน หรือผ่านการจัดตั้งเขตเศรษฐกิจภูมิภาค ทั้งในรูปของเขตการค้าเสรี (Free Trade Area) หรือสหภาพศุลกากร (Custom Union) การเปิดเสรีด้านการค้าระหว่างกันจะเป็นประโยชน์ต่อประเทศสมาชิก เนื่องจากสามารถเข้าถึงตลาดของกันและกันได้ง่ายขึ้น และเมื่อประเทศต่าง ๆ ประสบความสำเร็จในข้อตกลงทางการค้าและการลงทุนในระดับภูมิภาคแล้ว การจัดทำข้อตกลงพหุภาคีในระดับโลก อย่างเช่น ข้อตกลงขององค์การการค้าโลก ก็จะทำให้ได้ง่ายขึ้น อย่างไรก็ตาม นักเศรษฐศาสตร์บางกลุ่มมองว่า ภูมิภาคนิยมเป็นเครื่องมือบั่นทอนการประสานความร่วมมือระดับโลก โดยการแยกเศรษฐกิจโลกออกเป็นกลุ่ม ๆ และเพิ่มความขัดแย้งระหว่างกลุ่ม โดยเฉพาะประเทศเศรษฐกิจหลักของแต่ละกลุ่มความร่วมมือ และในที่สุดข้อตกลงพหุภาคีระดับโลกจะไม่อาจบรรลุวัตถุประสงค์ได้ง่าย เนื่องด้วยประเทศต่าง ๆ หันไปให้ความสำคัญกับความร่วมมือระดับภูมิภาคหรือระดับทวีภาคีมากกว่า (Mittelman, 1999: 29)

4.2 หน้าที่นิยมใหม่/ภารกิจนิยมใหม่ (Neo-functionalism)

แนวคิดหน้าที่นิยมใหม่มีพื้นฐานมาจากการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศแบบเสรีนิยมและพัฒนามาจากแนวคิดของสำนักหน้าที่นิยม/ภารกิจนิยม (Functionalism) ที่เน้นการดำเนินความร่วมมือระหว่างประเทศในภารกิจใดภารกิจหนึ่ง เช่น การค้า การเงิน และการคมนาคมขนส่ง ฯลฯ และให้ความสำคัญกับการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าที่อันเกิดจากการอยู่ร่วมกัน โดยไม่ให้ปัญหามาเป็นอุปสรรคขัดขวางการบรรลุเป้าหมายร่วมกัน ส่วนใดที่เป็นเป้าหมายร่วมกันก็ให้ดำเนินการไปก่อน ส่วนใดที่เป็นปัญหาก็ให้ชะลอไว้ก่อน เมื่อมีความร่วมมือกันมากขึ้นก็จะช่วยแก้ปัญหาอื่น ๆ ได้ในภายหลัง (แพรวภัทร ยอดแก้ว, 2555) สำหรับแนวคิดของสำนักหน้าที่นิยมใหม่มุ่งเน้นที่การพึ่งพากันระหว่างรัฐ และการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างสังคม โดยมีการจัดตั้งองค์การระหว่างประเทศหรือองค์กรกลางเพื่อทำหน้าที่ผลักดัน ส่งเสริม และนำเสนอแนวทางใหม่ ๆ เพื่อให้ความร่วมมือกันดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งนับว่าเป็นปัจจัยสำคัญของการบูรณาการระดับภูมิภาค โดยแนวคิดนี้เน้นอธิบายการบูรณาการในขอบเขตของประชาคมยุโรป ซึ่งต่อมาพัฒนามาเป็นสหภาพยุโรปนั่นเอง (ธนวัฒน์ พิมลจินดา, 2552: 8)

Ernst Hass นักคิดคนสำคัญของสำนักหน้าที่นิยมใหม่ ได้อธิบายว่า การบูรณาการระดับภูมิภาคเป็นกระบวนการที่ประเทศต่าง ๆ ที่มีสภาพแวดล้อมทางการเมืองและเศรษฐกิจแตกต่างกัน ได้โอนถ่ายความภักดีต่ออำนาจสูงสุดของรัฐผ่านกิจกรรมทางการเมืองและผลประโยชน์ที่คาดหวังไปยังศูนย์กลางแห่งใหม่ อันเป็นสถาบันที่จัดตั้งขึ้นและมีอำนาจการตัดสินใจเหนือรัฐ นอกจากนี้ ค่านิยมและผลประโยชน์ที่คาดหวังในระดับประเทศก็จะเปลี่ยนไปสู่ระดับภูมิภาคเช่นกัน Hass ยังได้อธิบายว่า การบูรณาการระดับภูมิภาคเป็นปรากฏการณ์การไหลบ่า (Spillover) และเป็นการขยายความร่วมมือเพื่อแก้ไขปัญหาที่เกี่ยวข้องกับรัฐ โดยที่การพึ่งพาอาศัยกันในเรื่องหนึ่งจะนำไปสู่การสร้างความร่วมมือในเรื่องอื่น ๆ ด้วย ตัวอย่างเช่น ระบบการค้าเสรีภายใต้กรอบสหภาพภาษีศุลกากรของยุโรปได้นำไปสู่การประสานนโยบายทางเศรษฐกิจ และเป็นการส่งเสริมให้เกิดความร่วมมือทางการเมืองในที่สุด (ธนวัฒน์ พิมลจินดา, 2552: 8-9)

แนวคิดของ Hass นำมาใช้ได้ดีกับการรวมกลุ่มแบบ Community System หรือการบูรณาการแบบสหภาพยุโรป หากนำมาใช้กับการรวมตัวแบบ Cooperation System ซึ่งเป็นการสร้างความร่วมมือผ่านการดำเนินกิจกรรมของกลุ่มอย่างหลวม ๆ อย่างเช่นรูปแบบของอาเซียน จะเป็นไปได้ยากเนื่องจากการรวมตัวในรูปแบบ Cooperation System ประเทศสมาชิกไม่ได้มอบอำนาจอธิปไตยของรัฐให้แก่องค์การระดับภูมิภาค จึงเป็นผลให้การเปลี่ยนความจงรักภักดีของรัฐไปสู่องค์การความร่วมมือระหว่างประเทศไม่อาจทำได้ง่าย ยกเว้นแต่ว่าประเทศสมาชิกจะได้ประโยชน์อย่างมากจากการรวมตัวกัน โดยเฉพาะประเด็นเรื่องเศรษฐกิจ ซึ่งจะทำให้แต่ละประเทศยินยอมสละความเป็นอิสระในการกำหนดนโยบายของตน เพื่อแสวงหาแนวทางอันเป็นประโยชน์ในขอบเขตของสถาบันเหนือรัฐ (สีดา สอนศรี, 2527: 13-14) Leon Lindberg นักทฤษฎีอีกคนหนึ่งของสำนักนี้ ได้อธิบายว่า การบูรณาการระดับภูมิภาคจะประสบความสำเร็จเมื่อความร่วมมือทางเศรษฐกิจอยู่เหนือการเมือง การเมืองจะเป็นเพียงองค์ประกอบหนึ่งในกระบวนการบูรณาการเท่านั้น (ธนวัฒน์ พิมลจินดา, 2552: 9) เมื่อพิจารณาแนวคิดของ Lindberg แล้ว การบูรณาการของกลุ่มประเทศในยุโรปมักเป็นผลมาจากความต้องการผลประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจเป็นหลัก และความร่วมมือทางการค้าและการลงทุนจะเป็นตัวเร่งให้เกิดความร่วมมือด้านอื่น ๆ ภายในกลุ่ม

ในกรณีของอาเซียนนั้น การก่อตั้งสถาบันไม่ได้เกิดจากความต้องการในเชิงเศรษฐกิจเป็นหลัก แต่ในระยะต่อมาความร่วมมือทางด้านการค้าและการลงทุนจะได้รับการพัฒนามากที่สุดเมื่อเทียบกับความร่วมมือในส่วนอื่น ๆ ซึ่งสะท้อนให้เห็นจากความก้าวหน้าเรื่องเขตการค้าเสรีอาเซียน หากพิจารณาเทียบกับสหภาพยุโรปแล้ว ความร่วมมือด้านเศรษฐกิจของอาเซียนไม่ได้เป็นปัจจัยหลักที่ขยายความร่วมมือของประเทศสมาชิกไปยังภาคส่วนอื่น ๆ ตามปรากฏการณ์การไหลบ่าของทฤษฎีหน้าที่นิยมใหม่ แต่อาเซียนได้นำความร่วมมือทาง

เศรษฐกิจมาใช้แก้ไขปัญหาทางการเมืองระหว่างกันมากกว่า ซึ่งประเด็นนี้สอดคล้องกับแนวคิดของสำนักสังคมนิยม (Realism) ที่เน้นอธิบายภูมิภาคนิยมในมิติทางการเมือง นักคิดสังคมนิยมมองว่า รัฐเป็นตัวแสดงหลักในการดำเนินความสัมพันธ์ระหว่างประเทศแบบพึ่งพาซึ่งกันและกัน (Interdependent Relations) รัฐยังต้องดำเนินนโยบายเพื่อป้องกันผลประโยชน์ของชาติ และตอบโต้ภัยคุกคามเพื่อรักษาอำนาจแห่งรัฐไว้ ฉะนั้นการรวมกลุ่มระหว่างประเทศจึงเป็นนโยบายหนึ่งที่รัฐใช้เพื่อรักษาเสถียรภาพของฐานอำนาจภายใน โดยการสร้างพันธมิตรเพื่อต่อต้านผลประโยชน์ของประเทศมหาอำนาจ และสร้างสันติภาพให้เกิดขึ้นในภูมิภาค

4.3 สถาบันเสรีนิยมใหม่ (Neo-liberal Institution)

แนวคิดสถาบันเสรีนิยมใหม่ได้พัฒนามาจากแนวคิดการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันของ Robert Keohane และ Joseph Nye ที่อธิบายพฤติกรรมทางการเมืองระหว่างประเทศในช่วงปลายทศวรรษที่ 1970 เป็นต้นมา โดยอธิบายว่าประเทศต่าง ๆ มีการพึ่งพาอาศัยกันมากขึ้น เนื่องจากในระบบระหว่างประเทศมีตัวแสดงที่มีความหลากหลายและไม่ใช้รัฐเข้าร่วมกิจกรรมระหว่างประเทศมากขึ้น อาทิ องค์การระหว่างประเทศและบริษัทข้ามชาติ ประกอบกับสภาพนาอิปไตยในระบบระหว่างประเทศที่แต่ละประเทศมีความอิสระไม่ขึ้นตรงต่อกัน และสถานะที่ไม่เท่าเทียมกันทางอำนาจ ความร่ำรวย และทรัพยากร ทำให้ประเทศต่าง ๆ ต้องแข่งขันเพื่อความอยู่รอด ในเมื่อแต่ละประเทศมีกำลังที่ไม่เท่ากัน ความสามารถในการจัดการกับปัญหาโดยลำพังจึงมีข้อจำกัดและไม่อาจแสวงหาผลประโยชน์สูงสุดเพื่อตนเองได้ตามที่ต้องการในทุกกรณี ดังนั้น จึงมีความจำเป็นต้องพึ่งพาประเทศอื่น ๆ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของตนเอง

การพึ่งพาประเทศ หรือการพึ่งพาระหว่างรัฐ จะมีลักษณะเท่าเทียมกันหรือไม่นั้นก็ขึ้นอยู่กับอำนาจของรัฐนั้น ๆ ว่ามีการตอบสนอง (Sensibility) และมีความอ่อนไหว (Vulnerability) ต่อพฤติกรรมของรัฐอื่นในการพึ่งพานั้นมากน้อยเพียงใด การตอบสนองของรัฐเป็นพฤติกรรมของรัฐหนึ่งที่มีต่อการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของรัฐอื่น ส่วนความอ่อนไหวของรัฐเป็นพฤติกรรมของรัฐหนึ่งที่สามารถปรับเปลี่ยนได้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงของรัฐอื่นเพื่อลดผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ทั้งการตอบสนองและความอ่อนไหวเป็นการสะท้อนให้เห็นอำนาจที่จำกัดของรัฐ ทำให้รัฐต้องพึ่งพากันและนำไปสู่ความร่วมมือระหว่างกันมากขึ้น ทั้งนี้ ระดับการพึ่งพาอาศัยกันที่เพิ่มมากขึ้นจะมีผลต่อการลดความสามารถของรัฐในการปกครองตนเอง ซึ่งแนวคิดการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันได้ชี้ให้เห็นว่า การที่รัฐยอมลดอำนาจอิปไตยบางส่วน แล้วปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ข้อตกลงระหว่างรัฐ ย่อมเป็นประโยชน์กับรัฐมากกว่าเป็นผลเสีย เพราะความร่วมมือระหว่างกันจะทำให้รัฐได้รับผลประโยชน์บางอย่างซึ่งมีอาจกระทำไม่ได้โดยลำพัง

ความร่วมมือระหว่างรัฐในรูปแบบของ “สถาบัน” เป็นความร่วมมือในลักษณะของการสร้างเงื่อนไขหรือข้อผูกพันสำหรับพฤติกรรมของรัฐที่ร่วมมือกัน สถาบันอาจอยู่ในรูปของการยึดถือวิถีการปฏิบัติร่วมกัน หรือเป็นเพียงกรอบความร่วมมือที่มีกฎเกณฑ์อย่างหลวม ๆ สถาบันจึงเป็นตัวกลางในการอำนวยความสะดวกและสนับสนุนความร่วมมือของรัฐสมาชิก ไม่ว่าจะเป็นการสนับสนุนข่าวสารข้อมูล การลดความหวาดระแวงระหว่างกัน และเป็นเวทีการแก้ไขปัญหาาร่วมกัน นอกจากนี้ สถาบันยังทำหน้าที่สร้างบรรทัดฐานและกรอบการดำเนินงาน อันเป็นการกำหนดพฤติกรรมของรัฐสมาชิกให้เป็นไปตามกฎเกณฑ์ที่ระบุไว้ในกรอบความร่วมมือ ซึ่งรวมถึงบทลงโทษแก่รัฐสมาชิกที่ไม่ปฏิบัติตามด้วย

จากข้างต้น สถาบันเสรีนิยมใหม่ได้เน้นอธิบายพฤติกรรมความร่วมมือระหว่างรัฐในรูปแบบของสถาบัน และเห็นว่าการเกิดขึ้น การคงอยู่ และการล่มสลายของสถาบันขึ้นอยู่กับความร่วมมือระหว่างรัฐ หากแต่ละรัฐมุ่งแต่ประโยชน์สูงสุดของตนเอง หรือยึดมั่นในอำนาจแห่งรัฐมากเกินไป สถาบันความร่วมมือระหว่างรัฐที่ทำหน้าที่ค้ำประกัน หรือลงโทษรัฐสมาชิกที่ไม่ปฏิบัติตามข้อตกลงก็ไม้อาจเกิดขึ้นได้ ดังนั้น พฤติกรรมที่แต่ละรัฐมักแสดงออกคือ การแสวงงทำให้รัฐอื่น ๆ เข้าใจและเชื่อว่าตนจะร่วมมือ แต่ในท้ายที่สุดกลับปฏิเสธที่จะร่วมมือ เมื่อสมาชิกไม่พยายามที่จะร่วมมือกัน ย่อมทำให้ความร่วมมือไม่เกิดขึ้น และส่งผลให้รัฐที่เกี่ยวข้องต้องเสียผลประโยชน์ สำหรับแนวทางการแก้ไขคือ แต่ละรัฐจะต้องโน้มน้าวให้รัฐอื่น ๆ เชื่อว่า เมื่อร่วมมือกันแล้วต่างฝ่ายต่างจะได้รับประโยชน์เมื่อยอมละทิ้งผลประโยชน์ระยะสั้น เพื่อให้ได้ผลประโยชน์ในระยะยาว โดยมีสถาบันเป็นเครื่องค้ำประกันพฤติกรรมของรัฐสมาชิก

แนวคิดสถาบันเสรีนิยมใหม่เชื่อว่า ความร่วมมือในรูปแบบสถาบันจะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง คือ

1. ทำให้มีปฏิสัมพันธ์ระหว่างรัฐมากขึ้น ทำให้เกิดความเชื่อมั่นและความไว้วางใจระหว่างกันและลดความหวาดระแวงระหว่างกัน
2. ช่วยให้แต่ละรัฐจัดการกับเรื่องและปัญหาต่าง ๆ ที่มีความเชื่อมโยงกันได้ดีขึ้น
3. ก่อให้เกิดความโปร่งใส เนื่องจากมีการแลกเปลี่ยนข้อมูล ปัญหา และนโยบายระหว่างประเทศกันมากขึ้น ซึ่งทำให้รัฐสมาชิกได้คุ้นเคยและไว้วางใจกัน ตลอดจนคาดการณ์พฤติกรรมของรัฐสมาชิกอื่น ๆ ได้
4. ช่วยลดต้นทุนและค่าใช้จ่ายในการดำเนินงาน โดยสถาบันจะเป็นเวทีกลางสำหรับรัฐสมาชิกในการเจรจาหรือแลกเปลี่ยนความคิดเห็นต่อกัน

ฉะนั้น ความร่วมมือระหว่างรัฐในรูปแบบสถาบันจะช่วยลดความไม่แน่นอนที่มีอยู่ในระบบระหว่างประเทศได้ และรัฐบาลของประเทศต่าง ๆ จะสามารถดำเนินความร่วมมือระหว่างกันได้ง่ายขึ้น หรือเป็นการลดผลกระทบจากการรักษาอำนาจและผลประโยชน์สูงสุดของแต่ละประเทศได้ อย่างไรก็ตาม แม้ว่าความ

ร่วมมือในรูปของสถาบันจะเอื้ออำนวยให้รัฐต่าง ๆ บรรลุเป้าหมายตามที่ต้องการได้ แต่แนวคิดสถาบันนิยมใหม่ก็ยอมรับว่า การจัดตั้งสถาบันต้องใช้เงินทุนและระยะเวลา รวมทั้งความเชื่อมั่นและความไว้วางใจระหว่างรัฐสมาชิก สถาบันจึงจัดตั้งได้ยาก แต่หากจัดตั้งได้แล้ว สถาบันก็จะสร้างกลไกความร่วมมือและกรอบการปฏิบัติทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ เพื่อรองรับหน้าที่ของสถาบันเอง กลไกความร่วมมือนี้เองจะเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นการรับรู้ของสถาบันที่มีต่อความเปลี่ยนแปลงและสภาพแวดล้อมระหว่างประเทศ ดังนั้น การปรับกลไกความร่วมมือจึงถือเป็นหลักฐานสำคัญที่แสดงให้เห็นถึงการปรับตัวของสถาบัน เพื่อยังคงให้ทำหน้าที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพและธำรงอยู่ได้ (ชมัยภรณ์ ฌนอมศรีเดชชัย, 2546: 27-34)

ในกรณีของอาเซียน ได้มีการตั้งคำถามเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่และการดำรงอยู่ของอาเซียนในฐานะเป็นองค์การความร่วมมือระดับภูมิภาคอยู่เสมอ อาเซียนได้แสดงให้เห็นถึงการปรับตัวในช่วงกว่า 40 ปีที่ผ่านมา โดยการพัฒนาจากความร่วมมือในลักษณะภูมิภาคนิยมเก่ามาเป็นภูมิภาคนิยมใหม่ และสร้างกฎระเบียบและกลไกความร่วมมืออย่างต่อเนื่องให้สอดคล้องกับระเบียบโลกใหม่ อย่างเช่น การจัดตั้งเขตการค้าเสรีอาเซียน และการสร้างความร่วมมือกับประเทศมหาอำนาจผ่านการประชุมอาเซียนว่าด้วยการเมืองและความมั่นคงในเอเชีย-แปซิฟิก (ASEAN Regional Forum: ARF) โดยมีอาเซียนเป็นแกนกลางความสัมพันธ์ เป็นต้น ซึ่งเป็น การสะท้อนให้เห็นถึงความมีประสิทธิภาพของอาเซียนในการตอบสนองต่อสถานการณ์ความเปลี่ยนแปลง อันเป็นนัยสำคัญของการดำรงอยู่ของอาเซียนในรูปสถาบันระหว่างรัฐบาลของประเทศในภูมิภาค อย่างไรก็ตาม อาเซียนยังคงพัฒนารูปแบบสถาบันภายใต้วิถีทางเดิม คือ การเป็นองค์การระหว่างประเทศที่เคารพเอกราชอธิปไตย สิทธิ และความเสมอภาคของประเทศสมาชิก ยึดมั่นในหลักการไม่แทรกแซงกิจการภายในของกันและกัน และยังคงไม่มีบทลงโทษแก่ประเทศที่ละเมิดพันธกรณีอย่างชัดเจน ซึ่งเป็นประเด็นที่อาเซียนได้รับการวิพากษ์วิจารณ์อยู่เสมอ ทั้งนี้ จะได้มีการกล่าวถึงประเด็นนี้ในบทต่อไป

-----

3 ภูมิภาคนิยมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และอาเซียน

อาเซียนก่อตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2510 (ค.ศ. 1967) โดยเป็นผลมาจากวิวัฒนาการของรูปแบบความร่วมมือระดับภูมิภาคที่มีขึ้นก่อนหน้านั้น โดยเฉพาะแนวคิดของการจัดตั้งสมาคมอาสา (The Association of Southeast Asia: ASA) ที่ยังคงมีผลต่อรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างประเทศสมาชิกอาเซียนในปัจจุบัน ดังนั้น ในบทนี้จึงขอกล่าวถึงองค์การระดับภูมิภาคในอดีตโดยสังเขป คือ องค์การสนธิสัญญาป้องกันเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (The Southeast Asian Treaty Organisation: SEATO) สมาคมอาสา และกลุ่มมาฟิลินโด (Malaya-Philippines-Indonesia: MAPHILINDO) และในบทนี้ยังนำเสนอความเป็นมาและหลักการพื้นฐานของอาเซียน รวมทั้งพัฒนาการของอาเซียนในอดีต เพื่อสะท้อนให้เห็นถึงแนวคิดภูมิภาคนิยมของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และการก่อร่างสร้างอาเซียนให้ดำรงอยู่ได้ในภูมิภาคที่มีความหลากหลายและท่ามกลางกระแสพลวัตสังคมโลก

1. องค์การระดับภูมิภาคในอดีต

เมื่อสงครามโลกครั้งที่ 2 สิ้นสุดลงใน พ.ศ. 2488 ระบบการเมืองระหว่างประเทศได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว ส่วนหนึ่งเป็นเพราะมีรัฐเอกราชเกิดขึ้นใหม่เป็นจำนวนมากอันเป็นผลจากระบบจักรวรรดินิยมเสื่อมลง และอีกส่วนหนึ่งเป็นผลจากความตึงเครียดในการเผชิญหน้ากันในลักษณะสงครามเย็นระหว่างประเทศมหาอำนาจฝ่ายเสรีประชาธิปไตยกับฝ่ายคอมมิวนิสต์ สภาวะดังกล่าวมีผลกระทบต่อกิจกรรมทางการเมืองและนโยบายการต่างประเทศของประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก รวมทั้งประเทศในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ด้วย ทุกประเทศในภูมิภาคแห่งนี้อยู่ภายใต้การครอบงำของชาติตะวันตกมาเป็นเวลายาวนาน เมื่อได้รับอิสรภาพแล้วไม่ว่าจะด้วยการต่อสู้ที่รุนแรงหรือสันติก็ตาม ประเทศเหล่านี้ย่อมต้องหวงแหนความเป็นอิสระที่เพิ่งได้รับ และพยายามที่จะหาวิธีเสริมสร้างพลังต่อรองกับประเทศมหาอำนาจภายนอก ใน พ.ศ. 2490 พม่า กัมพูชา อินโดนีเซีย ลาว ฟิลิปปินส์ ไทย* เวียดนามเหนือ และเวียดนามใต้ ได้ร่วมกับประเทศต่าง ๆ ที่เพิ่งได้รับอิสรภาพจากลัทธิอาณานิคมจัดตั้งกลุ่มประเทศเอเชีย-แอฟริกา (AFRO-ASIAN Movement) ขึ้น

---

* ประเทศไทยไม่ได้เป็นเมืองขึ้นอาณานิคม แต่เสียดินแดนบางส่วนในยุคล่าอาณานิคมของประเทศมหาอำนาจตะวันตก

เพื่อปกป้องอำนาจอิทธิพลในยุคแห่งการล่าอาณานิคมใหม่ (Neo-colonialism) ที่สหรัฐอเมริกา และสหภาพโซเวียตกำลังแข่งขันกันขยายอำนาจในลักษณะสงครามเย็น ต่อมากลุ่มความร่วมมือนี้ได้พัฒนามาเป็นขบวนการไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใด (Non-aligned Movement: NAM) ดังมีบทบาทอยู่ในปัจจุบัน

สำหรับความเคลื่อนไหวภายในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้น ผู้นำของประเทศในภูมิภาคนี้มีทัศนคติที่สอดคล้องกันในเรื่องการต่อต้านภัยคุกคามจากมหาอำนาจ และมุ่งหมายที่จะดำเนินนโยบายการต่างประเทศอย่างเป็นอิสระ บรรดาผู้นำตระหนักดีว่าการจะบรรลุเป้าหมายนี้ได้ ไม่อาจดำเนินการได้โดยลำพังประเทศเดียว การจะกลับไปพึ่งพิงมหาอำนาจก็เป็นสิ่งที่น่าหวาดระแวง ดังนั้น จึงทำให้ผู้นำพยายามแสวงหาหนทางที่จะร่วมมือกันเองภายในภูมิภาคเพื่อให้เกิดการพัฒนาตนเองในแต่ละประเทศ และสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติโดยปราศจากการแทรกแซงจากประเทศมหาอำนาจ แนวคิดนี้นำมาสู่การก่อตั้งอาเซียนใน พ.ศ.2510 (พิชณ สุวรรณชฎ, 2540: 29-30) อย่างไรก็ตาม การพิจารณาความร่วมมือในกรอบอาเซียนจำเป็นต้องมองไปถึงบริบทความมั่นคงโลกและภูมิภาคในช่วงก่อนการก่อตั้ง นโยบายการต่างประเทศและผลประโยชน์ของประเทศผู้ก่อตั้ง ตลอดจนองค์การความร่วมมือระดับภูมิภาคที่มีขึ้นก่อนหน้านั้นด้วย โดยจะนำเสนอตามลำดับ ดังนี้

1.1 องค์การสนธิสัญญาป้องกันเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (The Southeast Asian Treaty Organisation: SEATO)

องค์การสนธิสัญญาป้องกันเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หรือซีโต้ ก่อตั้งขึ้นโดยผลของสนธิสัญญาป้องกันเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ลงนามเมื่อวันที่ 8 กันยายน พ.ศ. 2497 (ค.ศ. 1954) ที่กรุงมะนิลา ประเทศฟิลิปปินส์ ซึ่งเป็นองค์การความร่วมมือที่เกิดขึ้นเป็นครั้งแรกในภูมิภาค โดยได้รับการสนับสนุนจากประเทศภายนอกภูมิภาค ฉะนั้น สมาชิกของซีโต้จึงประกอบด้วยประเทศทั้งจากภายในและภายนอกภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ สมาชิกแปดประเทศ ได้แก่ สหรัฐอเมริกา สหราชอาณาจักร ฝรั่งเศส ออสเตรเลีย นิวซีแลนด์ ปากีสถาน ไทย และฟิลิปปินส์ ระบบพันธมิตรนี้ถูกผลักดันโดยสหรัฐอเมริกา ที่ต้องการเครื่องมือสกัดกั้นการขยายตัวของฝ่ายคอมมิวนิสต์ในภูมิภาคนี้ ดังนั้น เป้าหมายหลักของการก่อตั้งซีโต้คือ การป้องกันเอกราช เสถียรภาพ และความมั่นคงร่วมกันในช่วงสงครามเย็น

ในระยะเวลาดังกล่าว สหรัฐอเมริกายังได้ทำสนธิสัญญาแบบทวิภาคีด้านความร่วมมือทางทหารและมาตรการป้องกันคอมมิวนิสต์กับประเทศในกลุ่มซีโต้ อาทิ การทำสนธิสัญญาการตั้งฐานทัพในฟิลิปปินส์ นอกจากนี้ กองกำลังทหารจากสหราชอาณาจักร ออสเตรเลีย นิวซีแลนด์ และฟิลิปปินส์ยังได้เข้ามาตั้งมั่นที่ฐานทัพสหรัฐอเมริกาในประเทศไทย และในประเทศอื่น ๆ ที่มีฐานทัพพันธมิตรซีโต้ ดังนั้น กองกำลังทหาร

ต่างชาติเหล่านี้จึงอยู่กระจายไปทั่วภูมิภาค ประเทศไทยและประเทศอื่น ๆ ในภูมิภาคนี้จึงเริ่มเป็นกังวลและเกรงว่าการดำรงอยู่ของซีโต้มิได้เป็นเรื่องของความร่วมมือระหว่างประเทศสมาชิก แต่กลับเป็นเรื่องของการยอมรับบทบาทของสหรัฐอเมริกาและประเทศตะวันตก ทำให้ประเทศเล็ก ๆ ในภูมิภาคไม่มีบทบาทอย่างแท้จริงในการกำหนดนโยบายเพื่อป้องกันลัทธิคอมมิวนิสต์ร่วมกัน ขณะเดียวกันจีนและสหภาพโซเวียตก็ได้ประณามสหรัฐอเมริกาว่าดำเนินนโยบายจักรวรรดิ ส่วนประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก็ยอมเป็นฐานรองรับอำนาจของสหรัฐอเมริกาในการทำลายประเทศเพื่อนบ้านในภูมิภาคอย่างเวียดนาม ลาว และกัมพูชา (ลาวัญย์ เขมะพันธุ์มันส์, 2528: 12-15) ในเวลาต่อมา ภาศึหลายประเทศได้ถอนตัวออกจากกิจกรรมของซีโต้ ประกอบกับสหรัฐอเมริกามีความสัมพันธ์ที่ดีขึ้นกับจีนเมื่อประธานาธิบดีริชาร์ด นิกสัน เดินทางไปเยือนจีนเมื่อเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2515 และฝ่ายคอมมิวนิสต์ในกัมพูชาและเวียดนามใต้ได้รับชัยชนะ ดังนั้นเมื่อสถานการณ์ทางการเมืองของโลกได้เปลี่ยนไป การดำเนินงานของซีโต้จึงหมดความจำเป็นและต้องยกเลิกไปเมื่อ พ.ศ. 2520 (จุฬาพร เอื้อรักสกุล, 2553)

หากพิจารณาจากเป้าหมายหลักขององค์การ ซึ่งก็คือการเป็นกลุ่มพันธมิตรเพื่อร่วมป้องกันภัยคอมมิวนิสต์ ซีโต้จึงเป็นเพียงองค์การที่แสดงเจตนารมณ์นี้ แต่แทบไม่มีการปฏิบัติใด ๆ เพื่อบรรลุเป้าหมายดังกล่าว ดังนั้น การดำเนินกิจกรรมขององค์การไม่อาจตอบสนองความร่วมมือกันได้อย่างแท้จริง ประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จึงตระหนักดีว่าสหรัฐอเมริกาไม่อาจปกป้องคุ้มครองภูมิภาคนี้ได้ตลอดไป ทั้งยังเบี่ยงเบนความตั้งใจที่จะให้ภูมิภาคนี้เกิดความสงบและเป็นกลาง ดังนั้น ประเทศสมาชิกซีโต้ในกลุ่มภูมิภาคนี้จึงได้ร่วมมือกันเองเพื่อจัดตั้งองค์การใหม่ขึ้น (ลาวัญย์ เขมะพันธุ์มันส์, 2528: 15)

1.2 สมาคมอาสา (The Association of Southeast Asia: ASA)

สมาคมอาสาก่อตั้งขึ้นด้วยความร่วมมือของประเทศไทย ฟิลิปปินส์ และสหพันธ์มาลายา โดยมีการลงนามในตราสารจัดตั้งสมาคมเมื่อวันที่ 31 กรกฎาคม พ.ศ. 2504 (ค.ศ. 1961) ซึ่งจัดตั้งขึ้นก่อนที่องค์การสนธิสัญญาป้องกันเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หรือซีโต้ จะยกเลิกไป เมื่อเริ่มแรกนั้นฟิลิปปินส์และสหพันธ์มาลายามีความตั้งใจที่จะก่อตั้งองค์การระดับภูมิภาคในลักษณะเดียวกันกับประชาคมยุโรป โดยให้มีโครงสร้างทางสถาบันอย่างชัดเจน แต่ไทยต้องการให้องค์การใหม่นี้มีลักษณะของการสร้างความร่วมมือผ่านการดำเนินกิจกรรมของกลุ่มอย่างหลวม ๆ มากกว่า ฟิลิปปินส์และสหพันธ์มาลายายอมรับแนวทางของไทย เนื่องจากต้องการให้ไทยได้เข้าเป็นส่วนหนึ่งขององค์การใหม่นี้ด้วย และหวังว่าแนวทางดังกล่าวจะดึงดูดให้ประเทศอื่น ๆ ในภูมิภาคนี้เข้าร่วมด้วยในอนาคต (Narine, 2002: 12) ดังนั้น สมาคมอาสาจึงมีวัตถุประสงค์และความร่วมมือครอบคลุมด้านต่าง ๆ ได้แก่ เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม วิทยาศาสตร์ และการบริหาร เพื่อบูรณะการปกครอง

เศรษฐกิจ และสังคมภายหลังที่ประเทศภาคีได้รับอิสรภาพ ทั้งมุ่งมั่นที่จะสร้างสันติภาพ หลีกเลี่ยงความขัดแย้งทางการเมือง โดยสมาคมอาสาไม่ได้มุ่งกิจกรรมที่มีความเกี่ยวข้องทางการเมือง เพื่อให้ความร่วมมือที่เกิดขึ้นนี้ได้เริ่มต้นใหม่ และให้เกิดความร่วมมือกันอย่างแท้จริงในภูมิภาค (ลาวัญญ์ เขมะพันธุ์มันส์, 2528: 15)

อย่างไรก็ตาม การดำเนินกิจกรรมของสมาคมอาสาได้หยุดชะงักไปเมื่อเกิดกรณีพิพาทดินแดนขึ้นในภูมิภาค สหพันธ์มาลายาและฟิลิปปินส์มีความขัดแย้งกันในเรื่องการเรียกร้องดินแดนซาบารห์ (บอร์เนียวเหนือ) ระหว่าง พ.ศ. 2505 – 2506 ฟิลิปปินส์ได้อ้างสิทธิ์เหนือซาบารห์เมื่อสหพันธ์มาลายาต้องการผนวกดินแดนในอาณานิคมของอังกฤษ คือ มาลายา ซาบารห์ ซาราวัก และสิงคโปร์* เข้าด้วยกันเพื่อตั้งเป็นประเทศมาเลเซีย ขณะเดียวกัน อินโดนีเซียโดยการนำของนายพลซูการ์โนมีแนวคิดให้มาเลเซียและสิงคโปร์เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของอินโดนีเซียหลังจากได้รับเอกราชจากอังกฤษ โดยใช้นโยบาย “การเผชิญหน้า” (Konfrontasi/Confrontation) (Nesadurai, 2008: 225)

แม้ว่าสมาคมอาสาคือกลุ่มความร่วมมือของประเทศในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และไม่มีประเทศมหาอำนาจเข้ามาเกี่ยวข้องโดยตรง แต่การดำเนินงานของสมาคมอาสาก็ไม่ประสบความสำเร็จ และท้ายที่สุดต้องยกเลิกไป เนื่องจากสาเหตุปัญหาทางการเมืองระดับทวีภาคระหว่างสหพันธ์มาลายากับฟิลิปปินส์ และอีกหนึ่งสาเหตุคือ สมาคมอาสาถูกมองว่าเป็นองค์การปฏิบัติต่อลัทธิคอมมิวนิสต์และสนับสนุนตะวันตก เนื่องจากประเทศสมาชิกสมาคมอาสาไม่นิยมการปกครองในลัทธิดังกล่าว และช่วงเวลานั้นยังคาบเกี่ยวกับวิกฤตการณ์ต่อต้านฝ่ายคอมมิวนิสต์โดยการนำของสหรัฐอเมริกา จึงเป็นเรื่องยากที่จะให้ประเทศอื่น ๆ ในภูมิภาคอย่างเวียดนาม ลาว และกัมพูชายอมรับได้ แม้ว่าจุดประสงค์ของกลุ่มคือด้านเศรษฐกิจและสังคมเป็นหลักก็ตาม

ในเรื่องความขัดแย้งระหว่างสหพันธ์มาลายากับฟิลิปปินส์นั้น ไทยได้พยายามฟื้นฟูสัมพันธภาพและส่งเสริมกิจกรรมของสมาคมอาสาโดยการจัดการประชุมหลายครั้งที่กรุงเทพฯ ทำให้ทั้งสองประเทศได้กลับมามีความสัมพันธ์ทางการทูตอีกครั้ง แต่ก็ไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร ในระหว่างที่สมาคมอาสายังดำเนินการอยู่นั้น มาเลเซีย ฟิลิปปินส์ และอินโดนีเซียได้พยายามประสานรอยร้าวของปัญหาและพัฒนาความร่วมมือโดยผ่านกลุ่มมาฟิลินโด ที่จัดตั้งขึ้นใน พ.ศ. 2506 (ค.ศ. 1963) (ลาวัญญ์ เขมะพันธุ์มันส์, 2528: 17)

---

* สิงคโปร์ประกาศเป็นเอกราชจากประเทศมาเลเซียเมื่อวันที่ 9 สิงหาคม พ.ศ. 2508 (ค.ศ. 1965)

1.3 กลุ่มมาฟิลินโด (Malaya-Philippines-Indonesia: MAPHILINDO)

กลุ่มมาฟิลินโดประกอบด้วยประเทศที่ใช้ภาษามลายู คือ มาเลเซีย ฟิลิปปินส์ และอินโดนีเซีย โดยเป็นความร่วมมือจากการริเริ่มของประธานาธิบดี ไดออสดาโต มาคาปากัล ของฟิลิปปินส์ ที่เสนอให้ทั้งสามประเทศสร้างความร่วมมือกันทางด้านเศรษฐกิจและวัฒนธรรม ตลอดจนให้ความสำคัญเรื่องความมั่นคงและสันติสุขของภูมิภาค นอกจากแนวคิดของประธานาธิบดี มาคาปากัลแล้ว การดำเนินกิจกรรมของกลุ่มมาฟิลินโดยังได้รับอิทธิพลจากทัศนะของผู้นำมาเลเซียและอินโดนีเซียด้วย โดยประธานาธิบดี ซูการ์โน ของอินโดนีเซียมีความคิดต่อต้านลัทธิอาณานิคมอย่างรุนแรง ในขณะที่นายกรัฐมนตรีตุนกูอับดุล ราหมัน ของมาเลเซีย มองว่าความร่วมมือที่มีขึ้นใหม่นี้ควรเป็นความร่วมมือของประเทศในภูมิภาค ซึ่งแนวคิดเหล่านี้ได้ระบุอยู่ในอารัมภบทสนธิสัญญากรุงมะนิลา (Preamble of Manila Accord) ที่ทั้งสามประเทศได้ลงนามร่วมกันเมื่อเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2506

“คณะรัฐมนตรีทั้งหลายนี้มีความเป็นเอกภาพในจิตใจร่วมกัน โดยรัฐทั้งสามผู้เป็นฝ่ายในความตกลงนี้ จะรับผิดชอบร่วมกัน ในอันที่จะธำรงไว้ซึ่งความมั่นคงและปลอดภัยของภูมิภาคจากการลี้ภัยบ่อนทำลาย ไม่ว่าในรูปแบบใด ๆ หรือการแสดงเจตนาอย่างใด ทั้งนี้ เพื่อรักษาไว้ซึ่งเอกราชของแต่ละรัฐสมาชิก และเพื่อที่จะให้ความมั่นใจในสันติสุข และพัฒนาการในแต่ละรัฐภาคีตลอดทั้งภูมิภาค สอดคล้องกับเจตนารมณ์และความมุ่งมั่นของประชาชาติในภูมิภาค”

อย่างไรก็ตาม กลุ่มมาฟิลินโดก็ไม่อาจบรรลุเป้าหมายความร่วมมือในระดับภูมิภาคได้ เนื่องจากกลุ่มความร่วมมือนี้ได้ก่อตั้งขึ้นโดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อแก้ไขปัญหาความขัดแย้งในการตั้งประเทศมาเลเซียเป็นหลัก ดังนั้น การดำเนินงานจึงจำกัดอยู่ที่เรื่องของชนเผ่ามาเลย์และสถานการณ์ทางการเมือง ท้ายที่สุดแล้ว กลุ่มมาฟิลินโดก็ต้องยกเลิกไปเพราะประเทศสมาชิกยังคงมีความหวาดระแวงต่อกัน ยังคงมีแนวคิดชาตินิยมและยึดมั่นในประโยชน์ของประเทศตนเองเป็นสำคัญ (ลาวัวณย์ เขมะพันธุ์มนัส, 2528: 17-18)

2. ภูมิภาคอาเซียน

2.1 ความเป็นมาของอาเซียน

อาเซียนก่อตั้งโดยประเทศผู้ก่อตั้งห้าประเทศ คือ อินโดนีเซีย มาเลเซีย สิงคโปร์ ฟิลิปปินส์ และไทย ซึ่งได้ลงนามร่วมกันในปฏิญญากรุงเทพฯ เมื่อวันที่ 8 สิงหาคม พ.ศ. 2510 อาเซียนเป็นผลจากวิวัฒนาการความร่วมมือระดับภูมิภาคที่มีขึ้นก่อนหน้านั้น ประสบการณ์ที่ผ่านมาของซีโต้ สมาคมอาสา และกลุ่มมาฟิลินโด เป็นอุทาหรณ์ในการกำหนดแนวทางความร่วมมือเพื่อป้องกันความล้มเหลวของอาเซียน ตัวอย่างเช่น

การจำกัดสมาชิกไว้เฉพาะประเทศในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เท่านั้น และการจัดโครงสร้างองค์การอย่างหลวม ๆ และยืดหยุ่น เป็นต้น ซึ่งแนวทางเหล่านี้ได้เกื้อกูลและเปิดโอกาสให้อาเซียนถือกำเนิดขึ้นและสามารถพัฒนาไปอย่างต่อเนื่อง

ปัญหาความขัดแย้งระหว่างมาเลเซีย ฟิลิปปินส์ และอินโดนีเซียในช่วง พ.ศ. 2508 – 2509 ได้ยุติลงเมื่อทั้งสามประเทศมีการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองภายใน และได้ปรับนโยบายการต่างประเทศที่มีระหว่างกัน จนนำไปสู่การยุติกรณีพิพาท กล่าวคือ ในอินโดนีเซียได้มีความเคลื่อนไหวเพื่อพยายามเปลี่ยนแปลงการปกครองโดยการนำของนายพลซูฮาร์โต เมื่อวันที่ 30 กันยายน พ.ศ. 2508 แต่ไม่สำเร็จ ถึงกระนั้นก็มีผลให้มิติทางการเมืองของประธานาธิบดี ซูการ์โน เปลี่ยนแปลงไป จากเดิมที่ดำเนินนโยบายคัดค้านการก่อตั้งประเทศมาเลเซียและตัดความสัมพันธ์ระหว่างกัน ก็ได้กลับมาฟื้นฟูความสัมพันธ์กันอีกครั้ง ในขณะที่ฟิลิปปินส์มีการเลือกตั้งประธานาธิบดีในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2508 นายเฟอร์ดินานด์ มาร์กอส ได้รับชัยชนะ จึงได้เปลี่ยนแปลงนโยบายทางการเมืองใหม่ ทำให้การเรียกร้องสิทธิเหนือดินแดนซาบาห์อ่อนลง และได้มีการสถาปนาความสัมพันธ์ระหว่างฟิลิปปินส์กับมาเลเซียขึ้นมาใหม่ ซึ่งในระหว่างนั้นไทยก็มีบทบาทอย่างมากในการสนับสนุนให้มาเลเซีย อินโดนีเซีย และฟิลิปปินส์ยุติข้อพิพาทระหว่างกัน

ปัญหาความขัดแย้งในช่วง พ.ศ. 2508 – 2509 ประกอบกับความวิตกกังวลเรื่องการขยายของลัทธิคอมมิวนิสต์ในเวียดนาม ประเทศในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตระหนักดีว่า ความขัดแย้งทางการเมืองเป็นเรื่องที่ไม่ก่อประโยชน์ และยังกระทบต่อการสร้างชาติและการรักษาความมั่นคง ความขัดแย้งเหล่านี้ได้จุดประเด็นว่า ควรมีองค์การระดับภูมิภาคที่สามารถจัดการกับความตึงเครียดที่เกิดขึ้น ลดความบาดหมางระหว่างประเทศเพื่อนบ้าน และสร้างความเป็นเอกภาพและสันติสุขให้เกิดขึ้นได้จริงในภูมิภาค ดังนั้น จึงได้มีการก่อตั้งอาเซียนเพื่อบรรลุจุดมุ่งหมายเหล่านี้ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าอาเซียนเป็นองค์การความร่วมมือที่เป็นผลจากสถานการณ์แวดล้อมภายในภูมิภาค มิใช่องค์การที่สร้างขึ้นจากแรงผลักดันของมหาอำนาจจากภายนอกภูมิภาค

อย่างไรก็ดี สถานการณ์ภายนอกในยุคสงครามเย็น ที่ประเทศมหาอำนาจกำลังแข่งขันกันทางอุดมการณ์ระหว่างคอมมิวนิสต์กับเสรีนิยม ก็มีส่วนไม่น้อยที่มีอิทธิพลต่อภูมิภาคนิยมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ การแข่งขันระหว่างสองขั้วอำนาจทำให้ประเทศในภูมิภาคนี้ไม่ต้องการเข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องด้วย และต้องการดำรงอยู่อย่างเป็นกลางและสันติ ดังนั้น การก่อตั้งอาเซียนจึงเป็นผลจากความหวังร่วมกันของประเทศผู้ก่อตั้งที่ต้องการให้องค์การที่จัดตั้งขึ้นนี้ เป็นเครื่องค้ำประกันความมั่นคงและเสถียรภาพของแต่ละประเทศในสถานการณ์ที่ภูมิภาคกำลังเป็นเวทีของการต่อสู้ทางอุดมการณ์ทางการเมือง นอกจากนี้ ประเทศผู้ก่อตั้งทั้งห้าประเทศตระหนักดีว่า การจะรักษาไว้ซึ่งความมั่นคงของแต่ละประเทศ จำเป็นต้องสร้างเสถียรภาพให้เกิดขึ้นใน

ภูมิภาค และต้องพึ่งพาตนเองแทนการพึ่งพามหาอำนาจอย่างที่เคยเป็นมา (พิชญ์ สุวรรณชฎ, 2540: 52-53) ดังนั้น ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของภูมิภาคจะช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งในการดำเนินความสัมพันธ์กับประเทศมหาอำนาจ และเพิ่มอำนาจต่อรองในเวทีโลกอย่างองค์การสหประชาชาติ (United Nations: UN) ได้ (Stubbs, 2004: 217)

2.2 หลักการพื้นฐานของอาเซียน

ณ เวลาที่ก่อตั้งอาเซียน กลุ่มกบฏคอมมิวนิสต์กำลังเป็นภัยคุกคามต่อความมั่นคงของประเทศในภูมิภาค และมีส่วนดึงดูดแสดงภายนอกเข้ามาแทรกแซงการเมืองภายใน ดังนั้น ผู้นำของประเทศอาเซียนจึงตระหนักดีว่า การจะถอนรากถอนโคนอิทธิพลของคอมมิวนิสต์ได้นั้น ต้องเริ่มที่การกำจัดมูลเหตุของลัทธิดังกล่าว ซึ่งก็คือความยากจนและความไม่เท่าเทียมกันทางสังคม ฉะนั้น ความสำเร็จในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมในแต่ละประเทศจะเป็นสิ่งที่ช่วยแก้ไขปัญหานี้ได้ (Acharya, 2000: 90) แนวคิดนี้จึงปรากฏอยู่ในปฏิญญากรุงเทพฯ อันเป็นเอกสารพื้นฐานในการก่อตั้งอาเซียน

อาเซียนมีความมุ่งหมายในการ “...1. เร่งความเจริญทางเศรษฐกิจ ความก้าวหน้าทางสังคม และการพัฒนาทางวัฒนธรรมในภูมิภาค ด้วยความอดุสาหะร่วมกันอย่างเท่าเทียมและเป็นหุ้นส่วนกัน เพื่อสร้างรากฐานที่แข็งแกร่งสำหรับชุมชนที่เจริญรุ่งเรืองและสงบสุขของชาติเอเชียตะวันออกเฉียงใต้...” (ASEAN, 1967)

แม้ว่าในปฏิญญากรุงเทพฯ ได้ระบุถึงความร่วมมือทางเศรษฐกิจและสังคมด้วย แต่ในช่วงทศวรรษแรกอาเซียนได้เน้นดำเนินการในเรื่องการระงับข้อพิพาทระหว่างประเทศสมาชิก ทั้งนี้ เพื่อให้บรรลุถึงความไว้วางใจกัน ความพยายามในการระงับข้อพิพาทที่มีอยู่ในขณะนั้นจึงพัฒนาจนกลายมาเป็นธรรมเนียมปฏิบัติของอาเซียนในการแก้ไขข้อพิพาทโดยสันติวิธี แปรสภาพจากการเผชิญหน้าเพื่อเอาชนะซึ่งกันและกันมาเป็นการปรึกษาหารือ เพื่อคลี่คลายปัญหาและเพื่อผลประโยชน์ร่วมกัน (พิชญ์ สุวรรณชฎ, 2540: 114-115)

สำหรับหลักการซึ่งเป็นพื้นฐานในการดำเนินความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในอาเซียน ได้ปรากฏอยู่ในเอกสารสำคัญสองฉบับ คือ ปฏิญญากำหนดให้ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นเขตแห่งสันติภาพ เสรีภาพ และความเป็นกลาง (The Declaration on the Zone of Peace, Freedom and Neutrality:

---

* “...that the aims and purposes of the Association shall be: 1. To accelerate the economic growth, social progress and cultural development in the region through joint endeavours in the spirit of equality and partnership in order to strengthen the foundation for a prosperous and peaceful community of South-East Asian Nations, ...” ASEAN Declaration (Bangkok Declaration) 1967

ZOPFAN) พ.ศ. 2514 และสนธิสัญญาไมตรีและความร่วมมือในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (The Treaty of Amity and Cooperation: TAC) พ.ศ. 2519 ปฏิญญากำหนดให้ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นเขตแห่งสันติภาพ เสรีภาพ และเป็นกลาง คือ ปฏิญญาที่ประเทศสมาชิกผู้ก่อตั้งได้ประกาศกำหนดให้เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ปลอดจากการแทรกแซงของประเทศมหาอำนาจภายนอกภูมิภาค ซึ่งการแทรกแซงนี้จะมีผลต่อเสรีภาพ ความเป็นอิสระ และบูรณภาพแห่งดินแดนของประเทศสมาชิก ส่วนสนธิสัญญาไมตรีและความร่วมมือในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เป็นสนธิสัญญาที่กำหนดแนวทางการดำเนินความสัมพันธ์ในภูมิภาค โดยมีหลักการที่สำคัญคือ 1) การเคารพในอำนาจอธิปไตย ความเท่าเทียมกัน บูรณภาพแห่งดินแดน 2) การไม่แทรกแซงกิจการภายใน 3) การแก้ไขปัญหาโดยสันติวิธี 4) การไม่ใช้หรือขู่ว่าจะใช้กำลัง 5) การส่งเสริมความร่วมมือระหว่างกัน รวมทั้งมีมาตรการเกี่ยวกับแนวทางยุติข้อพิพาทโดยสันติวิธี โดยอาศัยกลไกคณะรัฐมนตรี (High Council) เพื่อเสริมสร้างความมั่นใจในภูมิภาค (สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร สำนักวิชาการ, 2552: 13, อ้างถึงใน กระทรวงการต่างประเทศ, ม.ป.ป.) ประเทศอาเซียนยึดมั่นหลักการต่าง ๆ เหล่านี้ในการดำเนินความสัมพันธ์ระหว่างกัน โดยเฉพาะ “การไม่แทรกแซงกิจการภายในซึ่งกันและกัน” (Non-interference) โดยตระหนักว่า ทุกประเทศมีสิทธิเสมอภาคในการดำเนินความร่วมมืออย่างเท่าเทียมกันในกรอบของอาเซียน และทุกประเทศมีสิทธิที่จะดำเนินกิจการภายในของตนเองโดยไม่ต้องเผชิญกับการบีบคั้นจากภายนอก

นอกจากนี้ อาเซียนได้เลือกใช้หลักฉันทามติเป็นพื้นฐานของกระบวนการตัดสินใจและกำหนดนโยบาย ซึ่งสอดคล้องกับหลักการดำเนินความสัมพันธ์ที่กล่าวไว้ข้างต้น หลักฉันทามติมีพื้นฐานจากแนวคิดเรื่องการปรึกษาหารือ (*Musyawah/Consultation*) และการเห็นพ้องต้องกัน (*Mufakat/Consensus*) ของอินโดนีเซีย ซึ่งเป็นแนวทางที่ปฏิเสธการใช้กลไกที่เป็นทางการหรือกระบวนการทางกฎหมายในการตัดสินใจ (Acharya, 2000: 128, อ้างถึงใน Mak, 1995) กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ การดำเนินการใด ๆ ของอาเซียน ประเทศสมาชิกทุกประเทศต้องเห็นชอบด้วยกับข้อตกลงนั้น ๆ เสียก่อน การให้ปฏิบัติตามหรือให้อยอมรับข้อตกลงต่าง ๆ เป็นลักษณะขอความร่วมมือหรือเป็นไปด้วยความสมัครใจ ไม่มีบทลงโทษใด ๆ แก่สมาชิกที่ปฏิเสธการให้ความร่วมมือ ซึ่งหลักการดังกล่าวนี้มีความแตกต่างจากของสหภาพยุโรป ที่เน้นการใช้กลไกที่เป็นทางการและมีกฎระเบียบรองรับอย่างชัดเจน หากประเทศสมาชิกประเทศใดไม่ดำเนินการตามข้อตกลงร่วมกันย่อมได้รับบทลงโทษ

การยึดมั่นตามแนวทางเหล่านี้ ทำให้อาเซียนเป็นองค์การที่ดำรงอยู่ได้ท่ามกลางความหลากหลายของภูมิภาค อันเป็นการพิสูจน์ให้เห็นว่าการยอมรับในความเท่าเทียมกันฉันทมิตรและการไม่บังคับกดดันกัน ช่วยลดความบาดหมางและการเป็นปฏิปักษ์ต่อกันได้ ช่วยสนับสนุนให้เกิดบรรยากาศของความเป็นมิตรเพื่อนบ้าน

เสริมสร้างสันติสุขและความปรองดองให้เกิดขึ้นภายในภูมิภาค ทั้งยังเป็นผลดีต่อการขยายความร่วมมือของอาเซียนให้ครอบคลุมประเทศทั้งหมดภายในภูมิภาคให้เข้ามาเป็นหนึ่งเดียว* แม้ว่าแต่ละประเทศจะมีความแตกต่างกันในมิติทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม

ประเทศ	ปีที่เข้าเป็นสมาชิก
ประเทศผู้ก่อตั้ง : สาธารณรัฐอินโดนีเซีย สหพันธรัฐมาเลเซีย สาธารณรัฐสิงคโปร์ สาธารณรัฐฟิลิปปินส์ ราชอาณาจักรไทย	2510
บรูไนดารุสซาราม	2527
สาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม	2538
สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว สาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมาร์	2540
ราชอาณาจักรกัมพูชา	2542

นอกจากนี้ หลักการดำเนินความร่วมมือของอาเซียนที่ปรากฏอยู่ในสนธิสัญญาไมตรีและความร่วมมือในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (TAC) นับเป็นข้อดีในการส่งเสริมการดำเนินความสัมพันธ์กับประเทศภายนอกภูมิภาค โดยเฉพาะกับประเทศที่มีความอ่อนไหวทางการเมืองอย่างเช่นจีน เนื่องจากประเทศที่ภาคยานุวัติต่อสนธิสัญญาดังกล่าวต้องเคารพในความเป็นเอกราช อำนาจอธิปไตย ความเท่าเทียม บูรณภาพแห่งดินแดน และเอกลักษณ์ของแต่ละประเทศ จึงทำให้ประเทศภาคีมีความสะดวกใจที่จะให้ความร่วมมือด้วยเชื่อใจว่าจะไม่มีการแทรกแซงกิจการภายในซึ่งกันและกัน ปัจจุบันประเทศภายนอกภูมิภาคที่ได้ภาคยานุวัติต่อสนธิสัญญาไมตรีและความร่วมมือในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีทั้งหมด 20 ประเทศ กับอีกหนึ่งองค์การระหว่างประเทศ ซึ่งได้แก่ ปาปัวนิวกินี จีน อินเดีย ญี่ปุ่น ปากีสถาน เกาหลีใต้ รัสเซีย

* ยกเว้นสาธารณรัฐประชาธิปไตยติมอร์-เลสเต (Democratic Republic of Timor-Leste) ซึ่งได้แยกเป็นอิสระจากอินโดนีเซีย และได้รับเอกราชเมื่อวันที่ 20 พฤษภาคม พ.ศ. 2545 โดยปัจจุบันติมอร์-เลสเต ยังไม่ได้เป็นสมาชิกของอาเซียน แต่ได้แสดงความประสงค์เข้าเป็นสมาชิกของอาเซียนอย่างเป็นทางการเมื่อวันที่ 4 มีนาคม พ.ศ. 2554

มองโกเลีย นิวซีแลนด์ ออสเตรเลีย ฝรั่งเศส ตีมอร์-เลสเต ศรีลังกา บังกลาเทศ เกาหลีเหนือ สหรัฐอเมริกา ตุรกี แคนาดา สหราชอาณาจักร บราซิล และสหภาพยุโรป (กรมอาเซียน กงอาเซียน 1, 2555: 1) ซึ่งส่วนใหญ่เป็นประเทศคู่เจรจาของอาเซียนและประเทศที่เข้าร่วมการประชุมอาเซียนว่าด้วยการเมืองและความมั่นคงในเอเชีย-แปซิฟิก (ARF)*

อย่างไรก็ตาม การยึดมั่นในวิถีทางอาเซียนก็ได้รับการวิพากษ์วิจารณ์ว่าเป็นจุดอ่อนที่ทำให้กระบวนการรวมตัวกันของอาเซียนเป็นไปอย่างล่าช้า และเป็นสาเหตุที่ทำให้อาเซียนไม่ประสบความสำเร็จในการจัดการกับปัญหาของประเทศสมาชิกอาเซียน อย่างเช่น กรณีการละเมิดสิทธิมนุษยชนของรัฐบาลทหารพม่า และปัญหาการกระทบกระทั่งตามแนวชายแดนระหว่างไทย-กัมพูชา เป็นต้น นอกจากนี้ การใช้หลักฉันทามติในกระบวนการตัดสินใจจะเป็นการถ่วงเวลาของการแก้ไขปัญหาระหว่างประเทศอาเซียนด้วยตนเอง เนื่องจากหากมีสมาชิกประเทศใดประเทศหนึ่งไม่ลงมติเห็นชอบในเรื่องใด เรื่องนั้นก็ไม่สามารถนำไปสู่การปฏิบัติได้ ขณะเดียวกันอาเซียนก็ไม่มีอำนาจใด ๆ ในการบังคับประเทศสมาชิกที่ไม่ยอมดำเนินการตามข้อตกลง อย่างไรก็ตาม การยึดถือหลักฉันทามติได้มีความยืดหยุ่นมากขึ้นหลังจากกฎบัตรอาเซียน (ASEAN Charter) มีผลบังคับใช้เมื่อวันที่ 15 ธันวาคม พ.ศ. 2551 โดยกฎบัตรอาเซียนได้กำหนดให้ผู้นำประเทศสมาชิกพิจารณาหาข้อยุติในเรื่องที่ไม่สามารถหาฉันทามติได้ (สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร สำนักวิชาการ, 2552: 15-16, อ้างถึงใน กระทรวงการต่างประเทศ, ม.ป.ป.) แต่กระนั้นกฎบัตรอาเซียนก็ไม่มีบทบัญญัติลงโทษสำหรับประเทศที่ไม่ปฏิบัติตามพันธกรณี หรือฝ่าฝืนกฎบัตรอาเซียนแต่อย่างใด เพียงแต่กำหนดเปิดช่องไว้ในหมวด 7 ข้อ 20 ว่า “ในกรณีที่มีการละเมิดกฎบัตรอย่างร้ายแรงหรือการไม่ปฏิบัติตาม ให้เสนอเรื่องดังกล่าวไปยังที่ประชุมสุดยอดอาเซียนเพื่อการตัดสินใจ” (อาเซียน, 2550: 11)

เมื่อวิถีทางของอาเซียนมีจุดอ่อน และคาดการณ์ได้ว่าจะจะเป็นอุปสรรคต่อการสร้างประชาคมอาเซียน (ASEAN Community: AC) ใน พ.ศ. 2558 (ค.ศ.2015) เหตุใดอาเซียนยังคงยึดมั่นในหลักการเหล่านี้ สาเหตุประการหนึ่งเป็นเพราะประเทศสมาชิกอาเซียนมีความหลากหลายทั้งขนาดของพื้นที่ วัฒนธรรม ภาษา และศาสนา ซึ่งมีผลต่อการสร้างอุดมการณ์ร่วมของภูมิภาค ขณะเดียวกันก็มีระดับการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคมไม่เท่าเทียมกัน และแต่ละประเทศยังมีคำจำกัดความในเรื่องความมั่นคงของชาติที่แตกต่างกันด้วย ดังนั้น หลักการพื้นฐานในการดำเนินความร่วมมือและวิถีทางปฏิบัติของอาเซียนจึงมุ่งเน้นไปที่การปกป้องความเป็น

---

* การประชุมอาเซียนว่าด้วยการเมืองและความมั่นคงในเอเชีย-แปซิฟิก (ASEAN Regional Forum: ARF) เป็นเวทีและกลไกที่อาเซียนจัดตั้งขึ้นเพื่อเป็นช่องทางปฏิสัมพันธ์กับประเทศสำคัญภายนอกภูมิภาค เพื่อส่งเสริมเสถียรภาพและสันติภาพในพื้นที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เอเชียตะวันออกเฉียงเหนือ และโอเชียเนีย

เอกราช อำนาจอธิปไตย และผลประโยชน์แห่งชาติเป็นสำคัญ (Narine 2002: 3-4) นอกจากนี้ ภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ของประเทศในภูมิภาคนี้ ไม่ว่าจะเป็นประสบการณ์ที่เลวร้ายในช่วงล่าอาณานิคม การแทรกแซงภายในอย่างต่อเนื่องจากประเทศมหาอำนาจในช่วงสงครามเย็น กรณีพิพาทชายแดนระหว่างประเทศเพื่อนบ้าน และปัญหาการเคลื่อนย้ายของกลุ่มชาติพันธุ์ รวมถึงปัญหาภายในของแต่ละประเทศเอง ต่างก็มีส่วนที่ทำให้รัฐบาลและผู้นำมีความอ่อนไหวต่อเรื่องการแทรกแซงกิจการภายใน ประเทศในกลุ่มอาเซียนจึงยากที่จะยอมรับการก้าวก้าวและการวิพากษ์วิจารณ์เรื่องกิจการภายในของตนเองจากประเทศอื่น ๆ ได้ (Tay, 2001: 251) ฉะนั้น การพัฒนาความร่วมมืออาเซียนไปสู่ความเป็นองค์การระดับภูมิภาคที่มีลักษณะเหนือชาติตามแบบสหภาพยุโรปจึงมิใช่เรื่องที่คาดหวังได้ง่าย และแม้แต่การพัฒนาไปสู่ความเป็น “ประชาคมอาเซียน” ใน พ.ศ. 2558 ก็เป็นเรื่องที่ทำหายอย่างยิ่งเช่นกัน

3. พัฒนาการความร่วมมือของอาเซียนในอดีต

ปัญหาความขัดแย้งระหว่างมาเลเซีย ฟิลิปปินส์ และอินโดนีเซียในช่วง พ.ศ. 2508 – 2509 และความกังวลในเรื่องการขยายลัทธิคอมมิวนิสต์ในเวียดนาม ล้วนมีผลต่อการดำเนินการของอาเซียนในยุคแรกเริ่ม อาเซียนในยุคแรกได้ทุ่มเทความสนใจส่วนใหญ่ไปกับการต่อต้านภัยคุกคามของลัทธิคอมมิวนิสต์ และเรื่องการรักษาสันติภาพและความมั่นคงของภูมิภาค อย่างเช่นการร่วมมือกันในการแก้ไขปัญหาภายในของประเทศสมาชิกซึ่งมีผลกระทบร่วมกัน อาทิ ปัญหาการก่อการร้ายตามชายแดน รวมทั้งการร่วมมือกันในการแก้ไขปัญหาภายนอกอาเซียน แต่ยังคงจำกัดอยู่ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อย่างเช่น ปัญหาผู้ลี้ภัยสงครามอินโดจีน และสงครามเย็น นอกจากนี้อาเซียนจะเป็นกลไกเพื่อการรักษาเสถียรภาพในภูมิภาคแล้ว อาเซียนยังเปรียบเสมือนเป็นกลไกเพื่อปรับความสัมพันธ์ระหว่างประเทศสมาชิก เป็นการพยายามเรียนรู้ซึ่งกันและกันปรับตัวเข้าหากัน และวางรากฐานเบื้องต้นแห่งความร่วมมือระหว่างกัน อาเซียนในระยะแรกจึงยังไม่มีผลงานให้เห็นเป็นรูปธรรมมากนัก (พัชรวาลัย วงศ์บุญสิน, 2541: 11)

อย่างไรก็ดี ทิศทางในการดำเนินงานของอาเซียนเริ่มชัดเจนขึ้นหลังจากที่อาเซียนได้จัดการประชุมสุดยอดอาเซียน (ASEAN Summit) ครั้งแรกขึ้นที่เกาะบาหลี ประเทศอินโดนีเซีย เมื่อ พ.ศ. 2519 เพื่อเป็นเวทีการประชุมร่วมกันสำหรับผู้นำอาเซียน ซึ่งนับว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการขยายความร่วมมือด้านอื่น ๆ ด้วย โดยเฉพาะด้านเศรษฐกิจ และการสถาปนาความสัมพันธ์ภายนอกอาเซียน ทั้งนี้ ประเด็นที่น่าสนใจอยู่ที่ว่าการประชุมสุดยอดอาเซียนได้จัดให้มีขึ้นเป็นครั้งแรกหลังการก่อตั้งอาเซียนถึงเก้าปี การที่ผู้นำประเทศไม่มี

โอกาสประชุมพร้อม ๆ กันอย่างเป็นทางการนานถึงเก้าปีภายหลังการก่อตั้งองค์การ เป็นการสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ที่ยังไม่แน่นอน และความไม่พร้อมในการประสานประโยชน์ร่วมกันของประเทศสมาชิก

หลังจากที่มีการประชุมสุดยอดอาเซียน ครั้งที่ 1 ที่เกาะบาหลี ประเทศอินโดนีเซีย ผู้นำอาเซียนประชุมร่วมกันอย่างเป็นทางการบ่อยขึ้น แต่ยังไม่ได้เป็นประจำทุกปี โดยการประชุมสุดยอดอาเซียน ครั้งที่ 2 จัดขึ้นที่กรุงกัวลาลัมเปอร์ ประเทศมาเลเซีย ใน พ.ศ. 2520 และว่างเว้นไปนานถึง 10 ปี จึงมีการประชุมสุดยอดอาเซียน ครั้งที่ 3 ที่กรุงมะนิลา ประเทศฟิลิปปินส์ ใน พ.ศ. 2530 และหลังจากนั้นอีกห้าปี จึงได้จัดการประชุมสุดยอด ครั้งที่ 4 ที่ประเทศสิงคโปร์ ใน พ.ศ. 2535 และครั้งถัดไปคือครั้งที่ 5 ที่กรุงเทพฯ ประเทศไทย ใน พ.ศ. 2538 ซึ่งประเทศไทยได้เป็นเจ้าภาพจัดการประชุมสุดยอดอาเซียนครั้งแรก สรุปว่าในช่วงเวลายาวนานถึง 28 ปี อาเซียนจัดการประชุมสุดยอดเพียงห้าครั้ง (สมเกียรติ อ่อนวิมล, 2552) ทั้งนี้จึงกล่าวได้ว่า ความร่วมมือในกรอบอาเซียนยังคงดำเนินไปอย่างหลวม ๆ ประเทศสมาชิกยังคำนึงถึงผลประโยชน์แห่งชาติเป็นสำคัญ และไม่พร้อมที่จะละอำนาจอธิปไตยส่วนหนึ่งเพื่อความร่วมมือระดับภูมิภาค ทั้งนี้ ต้องยอมรับว่าประเทศสมาชิกอาเซียนมีภูมิหลังของการเป็นประเทศที่ถูกล่าอาณานิคม จึงทำให้เรื่องการสูญเสียอำนาจอธิปไตยหรือผลประโยชน์ของชาติเป็นสิ่งที่ยอมรับได้ยาก

นอกจากเหตุผลข้างต้นแล้ว อาเซียนเป็นองค์การที่ประกอบด้วยประเทศสมาชิกที่มีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว แต่ละประเทศต่างมีภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ ลักษณะทางภูมิศาสตร์ พื้นฐานทางสังคม วัฒนธรรม การเมือง และระบบกฎหมายที่แตกต่างกัน เมื่อก่อตั้งอาเซียนแล้ว ประเทศสมาชิกต่างก็ประสงค์ให้อาเซียนเป็นองค์การที่มีความยืดหยุ่นและประนีประนอม คำนึงถึงศักดิ์ศรี สิทธิ และความเสมอภาคของประเทศสมาชิก เปิดโอกาสให้ทุกภาคีได้ดำเนินความร่วมมือบนพื้นฐานของความยินยอมและความสมัครใจ โดยอาศัยการปรึกษาหารือและการเห็นพ้องร่วมกันเพื่อความเสมอภาคของผลประโยชน์และผลกระทบ (ลาวัญญ์ ถนัดศิลป์, 2539: 115-116) ดังนั้น ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา รูปแบบความร่วมมือของอาเซียนจึงเป็นลักษณะของมิตรภาพในภูมิภาค อาศัยความไว้วางใจซึ่งกันและกัน โดยไม่มีการกำหนดสิทธิหน้าที่ตามกฎหมายระหว่างประเทศ ด้วยเหตุนี้อาเซียนจึงไม่ได้จัดทำธรรมนูญขององค์การเพื่อเป็นกรอบในการดำเนินความสัมพันธ์ระหว่างกันมาตั้งแต่ต้น โครงสร้างของอาเซียนจึงมีลักษณะแบบหลวม ๆ และกลไกความร่วมมือจึงพัฒนาแบบค่อยเป็นค่อยไป ยืดหยุ่น และเป็นไปในลักษณะที่ทุกประเทศสะดวกใจในการเข้าร่วม

ฉะนั้น นโยบายและการดำเนินงานของอาเซียนในช่วงสี่ทศวรรษที่ผ่านมา จึงเป็นผลจากการประชุมปรึกษาหารือในระดับต่าง ๆ ทั้งในระดับผู้นำ ระดับรัฐมนตรี และระดับเจ้าหน้าที่อาวุโสของอาเซียน มีการประชุมสุดยอดอาเซียนเป็นการประชุมในระดับสูงสุด เพื่อกำหนดแนวนโยบายในภาพรวม และเป็นโอกาสที่

ประเทศสมาชิกได้ร่วมกันประกาศเป้าหมายและแผนงานของอาเซียนในระยะยาว โดยการจัดทำเอกสารในรูปแบบของแผนปฏิบัติการ (Action Plan) แถลงการณ์ร่วม (Joint Declaration) ปฏิญญา (Declaration) ความตกลง (Agreement) หรืออนุสัญญา (Convention) ส่วนการประชุมในระดับรัฐมนตรี (Ministerial Meeting) และเจ้าหน้าที่อาวุโส (Senior Officials Meeting) จะเป็นการประชุมเพื่อพิจารณานโยบายภาพรวมและนโยบายเฉพาะด้านในรายละเอียดมากขึ้น แล้วให้ระบบราชการของแต่ละประเทศทำงานสานต่อไปตามระบบ เพื่อช่วยผลักดันให้กิจกรรมของอาเซียนดำเนินไปอย่างเป็นผล (กรมอาเซียน, 2554: 4-6) ดังนั้น ในช่วงปีแรก ๆ ของการก่อตั้งอาเซียน ความร่วมมือยังจำกัดแต่ในเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ซึ่งขับเคลื่อนโดยกระทรวงการต่างประเทศเป็นหลัก แต่ต่อมาได้ขยายความร่วมมือไปยังส่วนอื่น ๆ มากขึ้น ซึ่งเห็นได้จากการเพิ่มการประชุมระดับรัฐมนตรีในความร่วมมือเฉพาะด้านอื่น ๆ เช่น เศรษฐกิจ กฎหมาย สังคมสงเคราะห์ การศึกษา และสิ่งแวดล้อม เป็นต้น

นอกจากนี้ ได้มีการจัดตั้งสำนักเลขาธิการอาเซียน (ASEAN Secretariat) เพื่อทำหน้าที่เป็นหน่วยประสานงานและดำเนินงานตามโครงการและกิจกรรมต่าง ๆ ของอาเซียน และเป็นศูนย์กลางในการติดต่อระหว่างรัฐบาลของประเทศสมาชิกอาเซียน สำนักเลขาธิการอาเซียนจัดตั้งขึ้นในปีเดียวกันกับการจัดประชุมสุดยอดอาเซียน ครั้งที่ 1 โดยในช่วงแรก ระหว่าง พ.ศ. 2519 – 2524 สำนักเลขาธิการอาเซียนดำเนินงานอยู่ในอาคารเดียวกันกับกระทรวงการต่างประเทศของอินโดนีเซีย ภายหลังจากจึงได้แยกออกมาอยู่เป็นสัดส่วนของตนเอง ทั้งนี้ สำนักเลขาธิการอาเซียนมีเลขาธิการอาเซียนเป็นผู้บริหารสูงสุดของสำนักงาน โดยได้รับการแต่งตั้งจากบุคคลผู้ทรงคุณวุฒิและมีประสบการณ์ทางการทูตในระดับเอกอัครราชทูต* โดยที่ประชุมรัฐมนตรีต่างประเทศของอาเซียน

ใน พ.ศ. 2535 ได้มีการปรับเปลี่ยนโครงสร้างของสำนักเลขาธิการอาเซียน เพื่อให้ดำเนินงานได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น และสอดคล้องกับการเติบโตของอาเซียน อย่างไรก็ตาม สำนักเลขาธิการอาเซียนยังคงไม่มีบทบาทในการตัดสินใจ ไม่มีอำนาจในการสั่งการ บังคับ หรือตรวจสอบประเทศสมาชิก แต่มีหน้าที่ในการบริหารจัดการ ดูแลเอกสาร และจัดวาระการประชุมต่าง ๆ เช่น การประชุมรัฐมนตรีต่างประเทศ และการประชุมเจ้าหน้าที่อาวุโส เป็นต้น (ไชยวัฒน์ คำชู และณัชชาภัทร อุ๋นตรงจิตร, 2555: 5)

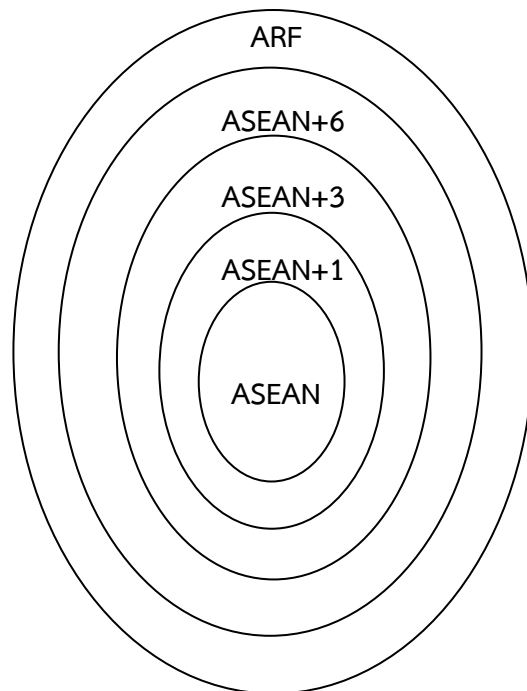
* คนไทยที่เคยดำรงตำแหน่งเลขาธิการอาเซียนคนแรก คือ นายแผน วรณเมธี ดำรงตำแหน่งระหว่าง พ.ศ. 2532 – 2536 และคนที่สอง คือ ดร.สุรินทร์ พิศสุวรรณ ซึ่งดำรงตำแหน่งระหว่าง พ.ศ. 2551 - 2555

กลไกการบริหารของอาเซียนก่อนมีกฎบัตรอาเซียน

1. การประชุมสุดยอดอาเซียน (ASEAN Summit) เป็นการประชุมระดับหัวหน้ารัฐบาลและเป็นกลไกบริหารสูงสุดของอาเซียนในการกำหนดนโยบาย มีกำหนดการประชุมเป็นทางการทุกปี
2. การประชุมรัฐมนตรีต่างประเทศอาเซียน (ASEAN Ministerial Meeting: AMM) เป็นการประชุมประจำปีเพื่อกำหนดแนวทางในระดับนโยบายและทบทวนข้อตัดสินใจต่างๆ เพื่อมอบนโยบายและโครงการให้คณะกรรมการที่เกี่ยวข้องดำเนินการต่อไป
3. การประชุมรัฐมนตรีเศรษฐกิจอาเซียน (ASEAN Economic Ministers' Meeting: AEM) เป็นการประชุมประจำปีของรัฐมนตรีที่ดูแลและรับผิดชอบด้านเศรษฐกิจของประเทศสมาชิกอาเซียน
4. การประชุมรัฐมนตรีเฉพาะด้านอื่น ๆ (Other ASEAN Ministers' Meeting) จัดให้มีขึ้นตามความจำเป็นและเพื่อเร่งรัดการทำงานของคณะกรรมการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งหารือเกี่ยวกับโครงการความร่วมมือด้านต่าง ๆ เช่น การเกษตรและป่าไม้ การศึกษา สังคมสงเคราะห์ พลังงาน กฎหมาย สาธารณสุข แรงงาน สิ่งแวดล้อม วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี การขนส่ง และโทรคมนาคม เป็นต้น
5. การประชุมเจ้าหน้าที่อาวุโส (Senior Officials Meeting: SOM) โดยแยกเป็นเจ้าหน้าที่อาวุโสด้านการเมือง เศรษฐกิจ และเฉพาะด้าน เช่น พัฒนาสังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ยาเสพติด เป็นต้น
6. คณะกรรมการประจำอาเซียน (ASEAN Standing Committee: ASC) เป็นการประชุมระดับอธิบดีกรมอาเซียนของประเทศสมาชิกอาเซียนทุก 2 เดือน เพื่อติดตามความคืบหน้า และแก้ไขปัญหาในโครงการความร่วมมือระหว่างกัน
7. สำนักเลขาธิการอาเซียน (ASEAN Secretariat) เป็นหน่วยบริหารงานกลางของอาเซียน โดยมีเลขาธิการอาเซียนเป็นหัวหน้าสำนักงาน ตำแหน่งเลขาธิการอาเซียนได้รับการคัดเลือกจากประเทศสมาชิก โดยให้ดำรงตำแหน่งคราวละ 5 ปี (เดิมวาระการดำรงตำแหน่งกำหนดไว้ 2 ปี แก้ไขเป็น 3 ปี เมื่อ พ.ศ. 2528 และแก้ไขเป็น 5 ปี เมื่อ พ.ศ. 2535) และมีรองเลขาธิการอาเซียน 2 คน ดำรงตำแหน่งคราวละ 3 ปี (กำหนดให้มีรองเลขาธิการอาเซียน 1 ตำแหน่ง เมื่อ พ.ศ. 2532 และเพิ่มอีก 1 ตำแหน่งเมื่อ พ.ศ. 2540)
8. สำนักงานอาเซียนแห่งชาติ (ASEAN National Secretariat) คือ กรมอาเซียนในกระทรวงการต่างประเทศของแต่ละประเทศสมาชิก เพื่อประสานงานกับส่วนราชการต่าง ๆ ภายในประเทศกับประเทศสมาชิกอื่นในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ

ที่มา : กระทรวงการต่างประเทศ, 2555

นับตั้งแต่การก่อตั้งอาเซียนเมื่อ พ.ศ. 2510 อาเซียนถือเป็นองค์การระดับภูมิภาคที่ประสบความสำเร็จในการบรรลุเป้าหมายที่สำคัญและเจตนารมณ์ตามที่กำหนดไว้ในเอกสารการก่อตั้ง หรือปฏิญญากรุงเทพฯ โดยได้รับความชื่นชมในการดำเนินการในหลาย ๆ เรื่อง เช่น ความร่วมมือกันในการต่อต้านคอมมิวนิสต์ในยุคสงครามเย็น การเป็นตัวประสานในการคลี่คลายสงครามเขมรสามฝ่ายในช่วงสงครามกัมพูชา (พ.ศ. 2552 – 2534) และมีความก้าวหน้าในเรื่องเขตการค้าเสรีอาเซียน รวมทั้งการขยายความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในเชิงกว้างกับประเทศในภูมิภาคอื่น ๆ เพื่อเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างอาเซียนกับโลก โดยอาเซียนได้พยายามที่จะทำหน้าที่เป็นแกนกลางของความสัมพันธ์ หรือเป็นแกนกลางของสถาปัตยกรรมในภูมิภาค (Regional Architecture) ซึ่งได้แก่ การประชุมอาเซียน+1 อาเซียน+3 อาเซียน+6 (EAS) และความร่วมมือด้านการเมืองและความมั่นคงในภูมิภาคเอเชีย-แปซิฟิก (ARF)

ที่มา : ประภัศร์ เทพชาตรี, 2552

พัฒนาการความร่วมมือของอาเซียนในระยะเวลา 40 ปีแรก

ช่วงเวลา	พัฒนาการและการดำเนินความร่วมมือของอาเซียน
ระหว่าง พ.ศ. 2510 – 2520 อาเซียนในช่วงการก่อตั้ง ซึ่งอยู่ในสถานการณ์ของโลกยุคสงครามเย็น	- อาเซียนก่อตั้งขึ้นโดยปฏิญญากรุงเทพฯ ซึ่งลงนามโดยรัฐมนตรีต่างประเทศของห้าประเทศ ซึ่งได้แก่ อินโดนีเซีย มาเลเซีย ฟิลิปปินส์ สิงคโปร์ และไทย เมื่อวันที่ 8 สิงหาคม พ.ศ. 2510 - เป็นช่วงปรับเปลี่ยนทัศนคติระหว่างประเทศสมาชิก เพื่อหลีกเลี่ยงปัญหาความขัดแย้งที่เคยมีมาก่อน เช่น ปัญหาความขัดแย้งเรื่องดินแดน เป็นต้น - เน้นการต่อต้านภัยคุกคามจากลัทธิคอมมิวนิสต์และเน้นความร่วมมือด้านความมั่นคงภายในภูมิภาค โดยจัดทำปฏิญญาว่าด้วยภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นเขตแห่งสันติภาพ เสรีภาพ และความเป็นกลาง (ZOPFAN) เมื่อ พ.ศ. 2514 - จัดการประชุมสุดยอดอาเซียนครั้งแรกที่เกาะบาหลี ประเทศอินโดนีเซีย เมื่อ พ.ศ. 2519 ในระหว่างการประชุมผู้นำอาเซียนได้ลงนามในเอกสารสำคัญ ได้แก่ 1) ปฏิญญาว่าด้วยความร่วมมืออาเซียน (Declaration of ASEAN Concord) มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างพหุอนุภาพแห่งชาติอย่างเร่งด่วนด้วยการเพิ่มพูนความร่วมมือทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม 2) สนธิสัญญาไมตรีและความร่วมมือในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (TAC) มีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมสันติภาพ มิตรภาพ และความร่วมมืออย่างถาวรระหว่างประชาชนในประเทศสมาชิก 3) ความตกลงว่าด้วยการจัดตั้งสำนักเลขาธิการอาเซียน เพื่อเป็นองค์กรกลางรับผิดชอบ และประสานภารกิจต่าง ๆ ของอาเซียน
ระหว่าง พ.ศ. 2521 – 2530 อาเซียนในยุคสงครามเย็นและการต่อต้านภัยคอมมิวนิสต์	- อาเซียนยังคงมีนโยบายหลักในการสร้างความสมานฉันท์ระหว่างประเทศสมาชิก โดยอาศัยหลักการสำคัญคือ การแก้ไขปัญหาความขัดแย้งภายในกลุ่มด้วยสันติวิธี การไม่แทรกแซงกิจการภายในประเทศของกันและกัน และการใช้หลักฉันทามติเป็นพื้นฐานในกระบวนการตัดสินใจและกำหนดนโยบาย

ช่วงเวลา	พัฒนาการและการดำเนินความร่วมมือของอาเซียน
	- เป็นช่วงของการขยายความร่วมมือทางเศรษฐกิจ และการสถาปนาความสัมพันธ์ภายนอกอาเซียน มีการริเริ่มโครงการความร่วมมือทางเศรษฐกิจต่าง ๆ และส่งเสริมให้มีการพึ่งพากันระหว่างประเทศสมาชิก รวมทั้งสร้างความร่วมมือกับประเทศภายนอกภูมิภาค โดยเน้นการรับความช่วยเหลือจากประเทศคู่ค้าสำคัญของอาเซียน อาทิ ญี่ปุ่น สหรัฐอเมริกา และประชาคมยุโรป ในลักษณะความสัมพันธ์แบบผู้ให้-ผู้รับ - อาเซียนรับบรูไนเข้าเป็นสมาชิกใน พ.ศ. 2527 ภายหลังจากที่บรูไนได้รับเอกราชอย่างสมบูรณ์จากอังกฤษ
ระหว่าง พ.ศ. 2531 – 2540 อาเซียนในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อของ โลกหลังยุคสงครามเย็น	- จัดตั้งเขตการค้าเสรีอาเซียน (AFTA) ใน พ.ศ. 2535 โดยมีความตกลงสองฉบับเป็นหลักเกณฑ์ในการดำเนินงานของเขตการค้าเสรีอาเซียน คือ 1) กรอบความตกลงแม่บทว่าด้วยการขยายความร่วมมือทางเศรษฐกิจของอาเซียน (Framework Agreement on Enhancing ASEAN Economic Cooperation) ซึ่งใช้เป็นกรอบการดำเนินความร่วมมือทางเศรษฐกิจด้านต่าง ๆ และ 2) ความตกลงว่าด้วยอัตราภาษีพิเศษที่เท่ากันสำหรับเขตการค้าเสรีอาเซียน (Agreement on the Common Effective Preferential Tariff (CEPT) Scheme for AFTA) ซึ่งใช้เป็นกลไกในการดำเนินงานเขตการค้าเสรีอาเซียน ที่ครอบคลุมสินค้าอุตสาหกรรม สินค้าเกษตรแปรรูป และสินค้าเกษตรไม่แปรรูป โดยมีความยืดหยุ่นให้แก่สินค้าอ่อนไหว - ผู้นำของประเทศสมาชิกอาเซียนได้ลงนามในสนธิสัญญาเขตปลอดอาวุธนิวเคลียร์แห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (The Treaty on the Southeast Asia Nuclear Free Zone: SEANFZ) เมื่อ พ.ศ. 2538 เพื่อให้ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นเขตปลอดอาวุธนิวเคลียร์ โดยประเทศที่เป็นภาคีจะไม่พัฒนา ไม่ผลิต ไม่จัดซื้อ ไม่ครอบครอง รวมทั้งไม่เป็นการผลิต ไม่ทดสอบ ไม่ใช้อาวุธนิวเคลียร์ในภูมิภาค และไม่ให้รัฐใดปล่อยหรือทิ้งวัสดุอุปกรณ์ที่เป็นกัมมันตภาพรังสีลงบนพื้นดิน ทะเล และอากาศ - อาเซียนรับเวียดนามเข้าเป็นสมาชิกใน พ.ศ. 2538 และรับลาวและพม่า

ช่วงเวลา	พัฒนาการและการดำเนินความร่วมมือของอาเซียน
	(เมียนมาร์) เป็นสมาชิกใน พ.ศ. 2540 - ริเริ่มการประชุมอาเซียนว่าด้วยความร่วมมือด้านการเมืองและความมั่นคงในภูมิภาคเอเชีย-แปซิฟิก (ARF) เพื่อใช้เป็นช่องทางในการปฏิสัมพันธ์กับประเทศสำคัญนอกภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่มีผลประโยชน์ในพื้นที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เอเชียตะวันออกเฉียงเหนือ และโอเชียเนีย รวมทั้งส่งเสริมเสถียรภาพและสันติภาพในพื้นที่ดังกล่าว ความร่วมมือด้านการเมืองและความมั่นคงในภูมิภาคเอเชีย-แปซิฟิก เป็นส่วนสำคัญที่ทำให้อาเซียนคงไว้ซึ่งบทบาทนำในการขับเคลื่อนกระบวนการความร่วมมือต่าง ๆ เพื่อให้เกิดสันติภาพและเสถียรภาพในภูมิภาค - ผู้นำประเทศสมาชิกอาเซียนได้ร่วมประกาศวิสัยทัศน์อาเซียน 2563 (ASEAN Vision 2020) โดยกำหนดเป้าหมายว่า อาเซียนจะมีรูปแบบความร่วมมือที่พัฒนาใกล้ชิดมากกว่าเดิมภายใน พ.ศ. 2563 - กรอบความร่วมมืออาเซียน+3 เริ่มต้นขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2540 ในช่วงที่เกิดวิกฤติเศรษฐกิจในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ กรอบความร่วมมืออาเซียน+3 เป็นกลไกความร่วมมือระหว่างอาเซียนกับสามประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งได้แก่ จีน ญี่ปุ่น และเกาหลีใต้ ในสาขาต่าง ๆ โดยเน้นความร่วมมือด้านเศรษฐกิจเป็นสำคัญ เพื่อรับมือกับวิกฤติเศรษฐกิจและการเงินโลกที่จะมีขึ้นอีกในอนาคต
ระหว่าง พ.ศ. 2541 – 2550 อาเซียนในภาวะวิกฤติเศรษฐกิจเอเชีย และเผชิญกับสภาวะแวดล้อมของโลกและภูมิภาคที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องจากกระแสโลกาภิวัตน์ และพัฒนาการใหม่ ๆ	- อาเซียนรับกัมพูชาเข้าเป็นสมาชิกใน พ.ศ. 2542 ทำให้อาเซียนมีสมาชิกรวม 10 ประเทศในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (ติมอร์-เลสเตเป็นประเทศเกิดใหม่ในภูมิภาคเมื่อ พ.ศ. 2545) - อาเซียนกับจีนได้จัดทำปฏิญญาว่าด้วยแนวปฏิบัติของภาคีในทะเลจีนใต้ (Declaration on the Conduct of Parties in the South China Sea: DOC) ซึ่งเป็นเอกสารที่กำหนดแนวปฏิบัติ และการส่งเสริมความร่วมมือทางทะเลเพื่อมุ่งรักษาเสถียรภาพและสันติภาพในทะเลจีนใต้ และแก้ไขข้อขัดแย้งโดยสันติวิธีบนพื้นฐานของกฎหมายระหว่างประเทศ ทั้งนี้ ประเทศที่อ้างสิทธิ

ช่วงเวลา	พัฒนาการและการดำเนินความร่วมมือของอาเซียน
	ได้แก่ จีน บรูไน มาเลเซีย เวียดนาม และฟิลิปปินส์ - ผู้นำอาเซียนได้ลงนามในปฏิญญาว่าด้วยความร่วมมืออาเซียน ฉบับที่ 2 (Declaration of ASEAN Concord II) ในการประชุมสุดยอดผู้นำอาเซียน ครั้งที่ 9 ที่เกาะบาหลี ประเทศอินโดนีเซีย เมื่อ พ.ศ. 2546 เพื่อเห็นชอบให้จัดตั้งประชาคมอาเซียนภายใน พ.ศ. 2563 (ในการประชุมสุดยอดผู้นำอาเซียน ครั้งที่ 12 ที่เมืองเซบู ประเทศฟิลิปปินส์ เมื่อ พ.ศ. 2550 ผู้นำอาเซียนได้ตกลงให้เร่งจัดตั้งประชาคมอาเซียนให้แล้วเสร็จเร็วขึ้นใน พ.ศ. 2558) - ในการประชุมสุดยอดผู้นำอาเซียน ครั้งที่ 11 ที่กรุงกัวลาลัมเปอร์ ประเทศมาเลเซีย เมื่อ พ.ศ. 2548 ผู้นำอาเซียนเห็นชอบให้มีการยกร่างกฎบัตรอาเซียนขึ้น เพื่อเป็นกรอบกฎหมายและทิศทางในการสร้างประชาคมอาเซียน (กฎบัตรอาเซียนมีผลบังคับใช้เมื่อวันที่ 15 ธันวาคม พ.ศ. 2551 ภายหลังประเทศสมาชิกให้สัตยาบันครบทั้ง 10 ประเทศ)

ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา อาเซียนได้รับความชื่นชมจากนานาประเทศว่าเป็นองค์การภูมิภาคนิยมตัวอย่างของประเทศกำลังพัฒนา และมีสมาชิกที่เป็นกลุ่มประเทศในภูมิภาคอย่างแท้จริง โดยสามารถป้องกันไม่ให้เกิดความขัดแย้งระหว่างประเทศสมาชิกที่นำไปสู่สงครามระหว่างกันได้ แต่ขณะเดียวกันอาเซียนก็ได้รับการวิพากษ์วิจารณ์ว่าเป็นองค์การที่ไม่เข้าถึงประชาชน เนื่องจากกลไกบริหารต่าง ๆ ของอาเซียนยังคงอยู่ในมือของผู้นำและเจ้าหน้าที่ของรัฐ และอีกส่วนหนึ่งคือ ข้อจำกัดของการกำหนดนโยบายต่างประเทศ ที่ไม่ว่าประเทศไหนก็เปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมค่อนข้างน้อย ซึ่งเป็นลักษณะธรรมชาติของนโยบายต่างประเทศที่ส่วนใหญ่เป็นเรื่องความมั่นคง หรือเป็นเรื่องที่ถูกทำให้มองว่าเป็นเรื่องไกลตัวกว่าเรื่องเฉพาะหน้าของประชาชนอาเซียนในอดีตจึงค่อนข้างห่างเหินจากประชาชน (ไชยวัฒน์ คำชู และณัชชาภัทร อุ่นตรงจิตร, 2555: 7)

นอกจากนี้ เนื่องด้วยอาเซียนยึดมั่นในหลักอธิปไตยของชาติสมาชิก โดยไม่แทรกแซงกิจการภายในซึ่งกันและกัน และเน้นการใช้หลักฉันทามติในกระบวนการตัดสินใจมาโดยตลอด ประกอบกับอาเซียนไม่มีองค์กรทางการที่ทำหน้าที่กำหนดทิศทาง หรือมีอำนาจในการสั่งการให้ประเทศสมาชิกปฏิบัติตามข้อตกลงในกรอบอาเซียนได้ สำนักเลขาธิการอาเซียนก็ทำหน้าที่เพียงบริหารจัดการเอกสาร และจัดการประชุมต่าง ๆ เท่านั้น

เจ้าหน้าที่สำนักเลขาธิการอาเซียนจึงใช้เวลาส่วนใหญ่ไปกับการจัดเตรียมการประชุม ประมาณ 300 ครั้งต่อปี แทนที่จะได้ใช้เวลาไปเพื่อการสร้างแผนงานหรือกลไกที่จำเป็นสำหรับกระบวนการการรวมตัวของอาเซียน (Severino, 2007: 420) แม้แต่เลขาธิการอาเซียนเอง ก็มีภารกิจส่วนใหญ่เป็นงานด้านบริหารมากกว่าการแสดงบทบาทในการริเริ่ม ผลักดัน ให้คำแนะนำด้านนโยบาย หรือแนวทางปฏิบัติของอาเซียน (พิชญ์ สุวรรณะชฎ, 2540: 77) ดังนั้น เครื่องมือที่มีอยู่จึงไม่เพียงพอที่จะรับมือกับปัญหารูปแบบใหม่ และไม่สามารถทำให้กระบวนการการรวมตัวกันของอาเซียนก้าวจากความร่วมมือไปสู่การรวมตัวอย่างเช่นสหภาพยุโรปได้

นอกจากประเด็นข้างต้นแล้ว ความแตกต่างในระบบการเมืองการปกครอง และค่านิยมทางการเมือง และความมั่นคงระหว่างประเทศสมาชิกอาเซียนเป็นอีกข้อจำกัดหนึ่ง ที่ทำให้อาเซียนบูรณาการความร่วมมือได้อย่างล่าช้า ดังจะเห็นได้จากพัฒนาการในด้านต่าง ๆ ของอาเซียนในช่วง 40 ปีที่ผ่านมา ต้องสะดุดเป็นช่วง ๆ และดำเนินไปอย่างไม่มีทิศทาง ประกอบกับเมื่ออาเซียนมีการรับสมาชิกเพิ่มเติมเข้ามาอีกสี่ประเทศ ช่องว่างความแตกต่างนี้ก็ยิ่งเป็นปัญหามากขึ้น รวมทั้งความอ่อนแอในภาพรวมของอาเซียนที่สืบเนื่องจากผลกระทบจากวิกฤตการณ์เศรษฐกิจเมื่อ พ.ศ. 2540 และความไร้เสถียรภาพทางการเมืองในภูมิภาคโดยรวมอันเป็นผลจากความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในอินโดนีเซีย ปัญหาเอกราชของติมอร์-เลสเต และปัญหาแบ่งแยกดินแดนในอาละห์ของอินโดนีเซีย ทำให้ประเทศสมาชิกดั้งเดิมไม่อาจแสดงบทบาทนำได้ และเปิดโอกาสให้กลุ่มประเทศสมาชิกใหม่ นำความไร้เอกภาพในกลุ่มประเทศสมาชิกเดิมมาใช้เป็นอำนาจต่อรองเพื่อให้เป็นประโยชน์ต่อการรักษาอำนาจ และมุ่งหวังให้อาเซียนดำเนินไปในทิศทางที่กลุ่มสมาชิกใหม่ประสงค์ (สุรพงษ์ ชัยนาม, 2551) ข้อเท็จจริงเหล่านี้ได้เน้นให้ผู้นำของอาเซียนเห็นถึงความจำเป็นเร่งด่วนที่ประเทศสมาชิกจะต้องร่วมกันดำเนินการเพื่อให้เกิดเอกภาพในกลุ่ม และกลับมามีบทบาทชี้นำร่วมกันได้ เพื่อรับมือกับความท้าทายต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในอนาคตต่อไป

-----

4 กฎบัตรอาเซียนและการก้าวสู่ประชาคมอาเซียน

ตลอดระยะเวลากว่า 40 ปีที่ผ่านมา อาเซียนมีวิวัฒนาการอย่างต่อเนื่องและสอดคล้องกับพลวัตกระแสโลก โดยมีจุดมุ่งหมายให้ประเทศสมาชิกได้รับประโยชน์จากความร่วมมือ และภูมิภาคมีสันติภาพ เสถียรภาพ ความมั่นคง และความเป็นกลาง อันเป็นพื้นฐานของการพัฒนาร่วมกัน อาเซียนยังได้รับการยอมรับจากนานาประเทศว่าเป็นองค์การความร่วมมือของภูมิภาคอย่างแท้จริง และเป็นต้นแบบของการรวมกลุ่มให้แก่ประเทศกำลังพัฒนา อย่างไรก็ตาม ที่ผ่านมาอาเซียนก็ไม่ประสบความสำเร็จมากนักในการแก้ไขปัญหาของประเทศสมาชิกที่ส่งผลกระทบต่อภูมิภาค ประกอบกับการเปลี่ยนแปลงของบริบทความมั่นคงโลก จึงเป็นปัจจัยเร่งให้ผู้นำของประเทศอาเซียนตระหนักถึงการปฏิรูปองค์การเพื่อรับมือกับความท้าทายรูปแบบใหม่ของโลกในศตวรรษที่ 21 ดังนั้น กฎบัตรอาเซียนและการจัดตั้งประชาคมอาเซียนใน พ.ศ. 2558 จึงเป็นการปรับปรุงองค์การครั้งสำคัญเพื่อวางรากฐานที่มั่นคงสำหรับการพัฒนาต่อไปในอนาคต ซึ่งจะนำมาอธิบายและวิเคราะห์ไว้ในบทนี้

1. กฎบัตรอาเซียน (ASEAN Charter)

วิกฤติเศรษฐกิจที่มีจุดเริ่มต้นที่ประเทศไทยเมื่อ พ.ศ. 2540 สถานการณ์ควีนไฟไหม้ป่าจากอินโดนีเซียที่แพร่ไปยังประเทศเพื่อนบ้าน ปัญหาการละเมิดสิทธิมนุษยชนอย่างต่อเนื่องในเมียนมาร์ มหันตภัยพายุไซโคลนนาร์กีสในเมียนมาร์ และปัญหาข้อพิพาทชายแดนระหว่างไทยกับกัมพูชา คือส่วนหนึ่งของปัญหาระดับประเทศที่ส่งผลกระทบต่อภูมิภาค และเป็นความท้าทายที่อาเซียนไม่สามารถจัดการได้ (ไชยวัฒน์ คำชู และณัชชาภัทร อุ่นตรงจิตร, 2555: 7) อันเป็นการสะท้อนให้เห็นว่า การดำเนินความร่วมมือแบบไม่เป็นทางการ ไม่แทรกแซงกิจการภายในซึ่งกันและกัน และการดำเนินนโยบายที่มีความยืดหยุ่นสูง เป็นวิธิต่าง ที่ไม่อาจทำให้อาเซียนรับมือกับภัยคุกคามใหม่ ๆ ได้ ความล้มเหลวดังกล่าวประกอบกับปัจจัยภายนอก อาทิ การพึ่งพาซึ่งกันและกันของโลกยุคใหม่ ปัญหาการก่อการร้าย การเติบโตอย่างก้าวกระโดดของจีนและอินเดีย จึงเป็นปัจจัยผลักดันให้มีการจัดทำกฎบัตรอาเซียน เพื่อเป็นกรอบกติกาที่ชัดเจนให้ประเทศสมาชิกปฏิบัติตาม และสนับสนุนกระบวนการสร้างความร่วมมือระหว่างกันในเชิงลึก

เมื่อย้อนกลับไปในช่วงแรกของการก่อตั้งอาเซียน ประเทศผู้ก่อตั้งทั้งห้าประเทศได้พิจารณาว่าควรมีธรรมนูญของสถาบัน แต่การพิจารณานั้นก็ไม่ได้นำไปสู่การจัดทำกฎบัตรแต่อย่างใด มีแต่เพียงการลงนามในสนธิสัญญาไมตรีและความร่วมมือในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (TAC) เท่านั้น ต่อมาในการประชุมสุดยอดอาเซียนครั้งแรก ซึ่งจัดขึ้นที่ประเทศอินโดนีเซีย เมื่อ พ.ศ. 2519 ผู้นำอาเซียนได้ลงนามในปฏิญญาว่าด้วยความร่วมมืออาเซียน ฉบับที่ 1 โดยได้กล่าวถึงความจำเป็นที่จะต้องปรับปรุงกลไกของอาเซียน และแสดงถึงความต้องการที่จะศึกษาเพื่อสร้างกรอบกฎหมายเพื่อเป็นธรรมนูญขององค์การ แต่ก็มีได้เกิดขึ้นเป็นรูปธรรมแต่อย่างใด (Chalermpananupap, 2009: 101-102) แม้อาเซียนก่อตั้งขึ้นมานานและมีการจัดทำเอกสารความตกลงกันหลายฉบับ เช่น สนธิสัญญาไมตรีและความร่วมมือในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ สนธิสัญญาเขตปลอดอาวุธนิวเคลียร์ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (SEANFZ) ความตกลงอัตราภาษีที่เท่ากันสำหรับเขตการค้าเสรีอาเซียน (CEPT Scheme for AFTA) และความตกลงอาเซียนว่าด้วยมลพิษจากหมอกควันข้ามแดน (The ASEAN Agreement on Trans-boundary Haze Pollution) ฯลฯ แต่ตลอดเวลาที่ผ่านมาความร่วมมือส่วนใหญ่ของอาเซียนมีลักษณะไม่เป็นทางการ และมักใช้ความสัมพันธ์เชิงมิตรภาพในการขับเคลื่อน โดยปราศจากธรรมนูญที่ใช้เป็นกฎเกณฑ์สำหรับการอยู่ร่วมกันและการขับเคลื่อนองค์การอย่างแท้จริง (มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ สำนักงานมหาวิทยาลัย, 2554) อย่างไรก็ตาม แนวคิดเรื่องกฎบัตรได้รับการทบทวนอีกครั้งเมื่อผู้นำอาเซียนต่างเห็นพ้องว่า อาเซียนควรจัดตั้งประชาคมอาเซียนเพื่อร่วมมือกันให้เหนียวแน่นและมั่นคงยิ่งขึ้นตามที่ปรากฏใน “วิสัยทัศน์อาเซียน 2020” และปฏิญญาว่าด้วยความร่วมมืออาเซียน ฉบับที่ 2 ฉะนั้น อาเซียนจึงจำเป็นต้องมีธรรมนูญขององค์การเพื่อรองรับการจัดตั้งประชาคมในอนาคต

ในการประชุมสุดยอดอาเซียน ครั้งที่ 11 ที่เกาะบาหลี ประเทศอินโดนีเซีย เมื่อ พ.ศ. 2548 ผู้นำอาเซียนได้เห็นชอบร่วมกันให้จัดทำกฎบัตร ที่ประกอบด้วยหลักการพื้นฐานของอาเซียน เป้าหมาย วัตถุประสงค์ และโครงสร้างของความร่วมมือ เพื่อให้สามารถสนองต่อความมุ่งหมายในการสร้างประชาคมอาเซียนในอนาคตได้ ผู้นำอาเซียนได้แต่งตั้งคณะผู้ทรงคุณวุฒิ (Eminent Persons Group: EPG) ซึ่งมาจากประเทศสมาชิก ประเทศละหนึ่งคน เพื่อให้จัดทำรายงานข้อเสนอแนะเกี่ยวกับทิศทางและเนื้อหาที่ควรปรากฏในกฎบัตร และได้นำเสนอรายงานนั้นในที่ประชุมสุดยอดผู้นำอาเซียน ครั้งที่ 12 เมื่อ พ.ศ. 2550 จากนั้นจึงส่งมอบให้คณะทำงานระดับสูง (High Level Task Force: HLTF) ซึ่งประกอบด้วยเจ้าหน้าที่ระดับสูงที่มีความเชี่ยวชาญจากแต่ละประเทศสมาชิกกร่างกฎบัตรให้แล้วเสร็จ

จากรายงานที่คณะผู้ทรงคุณวุฒิได้เสนอต่อผู้นำของประเทศอาเซียนในการประชุมสุดยอดผู้นำอาเซียน ครั้งที่ 12 มีข้อเสนอสำคัญสองประเด็น ที่กลายเป็นประเด็นอ่อนไหวและไม่ได้รับการบรรจุอยู่ใน

กฎบัตรอาเซียน ซึ่งได้แก่ การกำหนดหลักปฏิบัติและค่านิยมของอาเซียน และบทลงโทษสำหรับประเทศสมาชิกที่ละเมิดพันธกรณี ใน**ประเด็นแรก**นั้น คณะผู้ทรงคุณวุฒิเสนอให้มีหลักปฏิบัติและค่านิยมที่เป็นประชาธิปไตย มีธรรมาภิบาล ยึดหลักนิติธรรม เคารพสิทธิและเสรีภาพขั้นพื้นฐานของประชาชน และปฏิเสธการเปลี่ยนรัฐบาลที่ไม่เป็นไปตามครรลองของรัฐธรรมนูญและประชาธิปไตย (EPG, 2006: 2) หลักการเหล่านี้เป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวาง และถือเป็นเงื่อนไขพื้นฐานในการเข้าเป็นสมาชิกในองค์การความร่วมมือระหว่างประเทศในทวีปยุโรป โดยเฉพาะสหภาพยุโรป ซึ่งได้กำหนดหลักเกณฑ์การรับสมาชิกใหม่ ซึ่งเรียกว่าเกณฑ์โคเปนเฮเกน (Copenhagen Criteria) ไว้ว่า รัฐที่ต้องการเป็นสมาชิกสหภาพยุโรปต้องมีสถาบันการเมืองที่มีเสถียรภาพและสามารถปกป้องรักษาไว้ซึ่งประชาธิปไตย หลักนิติธรรม สิทธิมนุษยชน และเคารพส่งเสริมชนกลุ่มน้อย

สำหรับอาเซียนแล้ว ต้องยอมรับว่าทุกประเทศในภูมิภาคนี้ไม่ได้มีการปกครองแบบประชาธิปไตยและบางประเทศมีการละเมิดสิทธิมนุษยชนอย่างต่อเนื่อง เมื่อพิจารณาถึงเอกสารการก่อตั้งองค์การ หรือปฏิญญากรุงเทพฯ แล้ว อาเซียนไม่ได้สร้างขึ้นบนรากฐานของค่านิยมประชาธิปไตยและการเคารพสิทธิมนุษยชน และหลักการเหล่านี้ก็ไม่ได้เป็นเงื่อนไขของการเข้าเป็นสมาชิกใหม่ของอาเซียนแต่อย่างใด ดังนั้น ที่ผ่านมานโยบายและมาตรการเพื่อส่งเสริมประชาธิปไตยและสิทธิเสรีภาพของประชาชนของอาเซียนจึงไม่ค่อยประสบความสำเร็จเท่าที่ควร (Smith, 2006: 166, อ้างถึงใน Acharya, 2004) หลักปฏิบัติและค่านิยมที่คณะผู้ทรงคุณวุฒิเสนอ จึงเป็นเรื่องที่กระทบต่อฐานอำนาจของรัฐบาลที่ไม่ได้มาจากกระบวนการประชาธิปไตย และค้ำกับสภาพความเป็นจริงทางการเมืองการปกครองของประเทศสมาชิกที่มีความหลากหลายแตกต่างกัน ฉะนั้น ในกฎบัตรจึงกำหนดเป็นเพียงความมุ่งประสงค์ของอาเซียนว่า *“เพื่อเสริมสร้างประชาธิปไตย เพิ่มพูนธรรมาภิบาล และหลักนิติธรรม ตลอดจนส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิมนุษยชนและเสรีภาพขั้นพื้นฐาน โดยคำนึงถึงสิทธิและหน้าที่ของรัฐสมาชิกของอาเซียน”* (อาเซียน, 2550: 2)

ประเด็นที่สอง คณะผู้ทรงคุณวุฒิได้เสนอบทลงโทษสำหรับประเทศสมาชิกที่ละเมิดพันธกรณี โดยในรายงานระบุว่า กฎบัตรอาเซียนควรมีบทบัญญัติที่ปกป้องและส่งเสริมความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของสมาชิก โดยผู้นำอาเซียนควรออกมาตรการที่เหมาะสมเพื่อสนับสนุนให้ประเทศสมาชิกร่วมมือกัน และยึดมั่นในวัตถุประสงค์ หลักการ และฉันทามติภายใต้กฎบัตรและข้อตกลงต่าง ๆ ของอาเซียน นอกจากนี้ กฎบัตรควรมีบทบัญญัติเกี่ยวกับมาตรการการลงโทษสมาชิกที่ไม่ปฏิบัติตามพันธกรณี โดยอาจเป็นมาตรการการยกเลิกสิทธิและสิทธิพิเศษสำหรับสมาชิก อย่างเช่น การถอนสิทธิในการเข้าร่วมกิจกรรมของอาเซียน หรือสิทธิการเป็นประธานในที่ประชุม หรือคณะกรรมการใด ๆ ของอาเซียน (EPG, 2006: 17)

การลงโทษสมาชิกที่ละเมิดพันธกรณีนับว่าเป็นเรื่องใหม่ของอาเซียน เพราะนับตั้งแต่การก่อตั้งองค์การ อาเซียนอาศัยความสัมพันธ์ฉันมิตร ความไว้วางใจ และการถ้อยทีถ้อยอาศัยในการขับเคลื่อนความร่วมมือในด้านต่าง ๆ โดยปราศจากกฎเกณฑ์ข้อบังคับสำหรับการอยู่ร่วมกัน นอกจากนี้ นโยบายและการดำเนินงานที่ผ่านมาของอาเซียนล้วนเป็นผลจากการประชุมหารือในระดับหัวหน้ารัฐบาล รัฐมนตรี และเจ้าหน้าที่อาวุโสของอาเซียน ฉะนั้น การดำเนินงานของอาเซียนจึงปราศจากข้อผูกพันทางกฎหมาย การที่ผู้นำของประเทศสมาชิกอาเซียนไม่อาจยอมรับข้อเสนอของคณะผู้ทรงคุณวุฒิในเรื่องบทลงโทษได้ เนื่องจากอาเซียนยังให้ความสำคัญกับเรื่องอำนาจอธิปไตยของประเทศสมาชิก และยึดมั่นในหลักการไม่แทรกแซงกิจการภายใน

หากพิจารณาย้อนกลับไป อาเซียนได้ก่อตั้งขึ้นในทศวรรษ 1960 – 1970 (พ.ศ. 2503 – 2522) ซึ่งอยู่ในช่วงของสงครามเย็น การก่อตั้งอาเซียนจึงมีจุดประสงค์สำคัญอยู่ที่การรับประกันความอยู่รอดของรัฐบาลประเทศผู้ก่อตั้ง คือ อินโดนีเซีย มาเลเซีย ฟิลิปปินส์ สิงคโปร์ และไทย เพราะประเทศสมาชิกทั้งห้าประเทศต่างประสบปัญหาด้านความมั่นคงและการดำรงอยู่ของรัฐ หลักการไม่แทรกแซงกิจการภายในจึงนำมาใช้ในบริบทขณะนั้น และประสบความสำเร็จในการลดความหวาดระแวง ลดการเผชิญหน้ากัน และส่งเสริมความร่วมมือระหว่างประเทศสมาชิกโดยเฉพาะในช่วง 20 ปีแรกของการก่อตั้งอาเซียน (ภูวิน บุนนยะเวชชีวิน, 2553: 122, อ้างถึงใน Narine 2002) เมื่อบริบททางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมของโลกเปลี่ยนแปลงไป ปัญหาของโลกยุคใหม่ได้สะท้อนให้ผู้นำของภูมิภาคเห็นว่าหลักการและกลไกที่เปรียบเสมือนหัวใจของการดำเนินความร่วมมือนั้น ได้กลายเป็นอุปสรรคต่อการรวมกลุ่มในเชิงลึกที่จะมีขึ้นในอนาคต แต่การที่จะให้อาเซียนละทิ้งหลักการไม่แทรกแซงกิจการภายในที่ยึดถือมานานกว่าสี่ทศวรรษ ก็ไม่ใช่เรื่องง่าย เพราะประเทศสมาชิกอาเซียนยังคงหวงแหนอำนาจอธิปไตย ยังคงมีความเป็นชาตินิยม และคำนึงถึงประโยชน์ของชาติเป็นสำคัญ ประกอบกับหลักการดังกล่าวยังเปรียบเสมือนเป็นเกราะป้องกันไม่ให้ประเทศอื่น ๆ เข้ามายุ่งเกี่ยวกับอำนาจและกิจการภายในอีกด้วย กล่าวคือ หลักการไม่แทรกแซงกิจการภายในที่กล่าวถึงนี้ มีสาระสำคัญสามประการ คือ 1) ป้องกันประเทศสมาชิกจากการวิพากษ์วิจารณ์ หรือแทรกแซงกิจการภายใน 2) ประเทศสมาชิกให้คำมั่นที่จะปฏิเสธการให้ที่หลบภัย หรือการสนับสนุนกลุ่มหรือขบวนการซึ่งมีเป้าหมายที่จะล้มล้างรัฐบาลของประเทศสมาชิก และ 3) กระตุ้นให้ประเทศสมาชิกปฏิเสธการให้การสนับสนุนหรือช่วยเหลืออำนาจจากนอกภูมิภาคไม่ว่าในรูปแบบใดก็ตามที่เชื่อว่าจะเป็นการล้มล้างประเทศอื่น (ภูวิน บุนนยะเวชชีวิน, 2553: 123, อ้างถึงใน Katanyuu 2006) ดังนั้น ข้อเสนอของคณะผู้ทรงคุณวุฒิที่มีบทลงโทษสำหรับประเทศสมาชิกที่ละเมิดพันธกรณีจึงไม่เป็นที่ยอมรับจากผู้นำของประเทศอาเซียน

จากข้างต้น ได้ทำให้เกิดคำถามตามมาว่า กฎบัตรที่ไม่มีบทลงโทษสำหรับประเทศผู้ฝ่าฝืนจะสามารถผลักดันให้อาเซียนรวมตัวกันเป็นประชาคมอาเซียนได้สำเร็จหรือไม่ และจะเป็นไปในรูปแบบใด ในที่นี้ จึงขอเสนอสาระสำคัญโดยสรุปของกฎบัตรอาเซียน ซึ่งมีผลบังคับใช้แล้วตั้งแต่ พ.ศ. 2551 รวมทั้งโครงสร้างและกลไกการบริหารของอาเซียนภายใต้กฎบัตรฉบับนี้ เพื่อใช้เป็นแนวทางในการวิเคราะห์ประเด็นคำถามเหล่านี้ในลำดับต่อไป

1.1 สาระสำคัญของกฎบัตรอาเซียน

กฎบัตรอาเซียนมีผลใช้บังคับตั้งแต่วันที่ 15 ธันวาคม พ.ศ. 2551 เมื่อประเทศสมาชิกได้ให้สัตยาบันครบทั้ง 10 ประเทศ กฎบัตรอาเซียนประกอบด้วยข้อบทต่าง ๆ 13 บท 55 ข้อ ซึ่งมีประเด็นใหม่ที่แสดงให้เห็นถึงความก้าวหน้าของอาเซียนในการที่จะรวมตัวกันในเชิงลึกมากยิ่งขึ้น โดยขอเสนอโดยสรุป ดังนี้

1. กำหนดให้อาเซียนมีสถานะเป็นนิติบุคคล (Legal Personality) ในฐานะเป็นองค์การระหว่างรัฐบาล และทำให้อาเซียนเป็นองค์การที่เคารพกฎกติกาในการทำงาน (Rule-based Organisation) มากขึ้น

2. สมาชิกยินยอมที่จะผูกพันตามกฎบัตรและปฏิบัติตามพันธกรณี และมีหน้าที่ตามที่กำหนดไว้ในกฎบัตรและความตกลงต่าง ๆ ของอาเซียน รวมถึงมีหน้าที่ในการออกกฎหมายภายในประเทศเพื่อรองรับพันธกรณี ทั้งนี้ มิได้มีบทบัญญัติลงโทษแก่ประเทศสมาชิกที่ละเมิดพันธกรณีตามกฎบัตร เพียงแต่กำหนดว่า หากเกิดกรณีละเมิด หรือไม่ปฏิบัติตามพันธกรณีอย่างร้ายแรง ให้เสนอเรื่องไปยังที่ประชุมสุดยอดอาเซียน เพื่อให้ผู้นำอาเซียนตัดสินใจด้วยวิธีการใด ๆ ตามที่ได้ตกลงกัน เพื่อกำหนดมาตรการการลงโทษ

3. กระบวนการตัดสินใจให้อยู่บนพื้นฐานของการปรึกษาหารือและฉันทามติ แต่ได้เปิดช่องให้ผู้นำอาเซียนหรือที่ประชุมสุดยอดอาเซียนตกลงกันว่าจะใช้วิธีการอื่นใดแทนหากไม่สามารถหาฉันทามติได้ นอกจากนี้ ในการดำเนินการตามข้อผูกพันด้านเศรษฐกิจ ได้นำรูปแบบการเข้าร่วมแบบยืดหยุ่นในการผูกพันสูตรอาเซียนลบ X (ASEAN minus X) มาใช้ ซึ่งเป็นการอนุญาตให้ประเทศที่ยังไม่พร้อมยังไม่ต้องเข้าร่วมความตกลงได้

4. จัดตั้งกลไกการระงับข้อพิพาท (Dispute Settlement Mechanism: DSM) ต่าง ๆ ระหว่างประเทศสมาชิก ในกรณีที่ไม่สามารถระงับข้อพิพาทได้ภายหลังการใช้กลไกการระงับข้อพิพาทต่าง ๆ แล้ว ให้เสนอข้อพิพาทนั้นไปยังที่ประชุมสุดยอดอาเซียนเพื่อตัดสินได้ ทั้งนี้ ไม่ตัดสิทธิประเทศสมาชิกในการที่จะใช้รูปแบบการระงับข้อพิพาทตามกฎหมายประชาชาติ หรือกฎหมายระหว่างประเทศอื่น ๆ

5. ให้จัดตั้งองค์กรสิทธิมนุษยชนอาเซียนขึ้น โดยให้มีอำนาจหน้าที่ตามที่ประชุมรัฐมนตรีต่างประเทศอาเซียนกำหนด* ซึ่งสอดคล้องกับความมุ่งประสงค์และหลักการของกฎบัตรอาเซียนในการส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิมนุษยชนและเสรีภาพขั้นพื้นฐาน

6. ให้อำนาจเลขาธิการอาเซียนในการอำนวยความสะดวกและสอดส่องดูแลความคืบหน้าในการอนุรักษ์ความตกลงและข้อตัดสินใจของอาเซียน และเสนอรายงานประจำปีเกี่ยวกับงานของอาเซียนต่อที่ประชุมสุดยอดอาเซียน

7. เพิ่มบทบาทของประธานสมาชิกอาเซียน เพื่อผลักดันการสร้างประชาคมอาเซียน และให้อาเซียนสามารถตอบสนองต่อสถานการณ์ฉุกเฉินที่มีผลกระทบต่ออาเซียนได้อย่างมีประสิทธิภาพและทัน่วงที่กฎบัตรอาเซียนได้กำหนดให้ประธานอาเซียนดำรงตำแหน่งวาระหนึ่งปี และประเทศที่เป็นประธานอาเซียนจะรับตำแหน่งประธานของกลไกของอาเซียนทุกตำแหน่ง อาทิ ที่ประชุมสุดยอดอาเซียน คณะมนตรีประสานงานอาเซียน คณะมนตรีประชาคมอาเซียนคณะต่าง ๆ และเป็นประธานผู้แทนถาวรประจำอาเซียน

8. ส่งเสริมการปรึกษาหารือกันระหว่างประเทศสมาชิก เพื่อแก้ไขปัญหาที่กระทบต่อผลประโยชน์ร่วมกัน ซึ่งทำให้การตีความหลักการไม่แทรกแซงกิจการภายในมีความยืดหยุ่นมากขึ้น ทั้งนี้ หลักการไม่แทรกแซงกิจการภายในของประเทศสมาชิกอาเซียน และการเคารพเอกราช อธิปไตย และความเสมอภาคของประเทศสมาชิกยังคงเป็นหลักการพื้นฐานในการดำเนินความสัมพันธ์ของอาเซียน

9. สนับสนุนให้อาเซียนเป็นองค์กรที่มีประชาชนเป็นศูนย์กลาง เป็นองค์กรที่ประชาชนเข้าถึงและเอื้อประโยชน์ต่อประชาชนมากยิ่งขึ้น โดยกฎบัตรอาเซียนได้ระบุเป้าหมายและหลักการที่ช่วยสนับสนุนให้อาเซียนมีประชาชนเป็นศูนย์กลางหลายประการ เช่น การส่งเสริมให้ทุกภาคส่วนของสังคมมีส่วนร่วมและได้รับผลประโยชน์จากกระบวนการการสร้างประชาคมอาเซียน การให้ประชาชนมีโอกาสที่ทัดเทียมกันในการเข้าถึงการพัฒนามนุษย์ สวัสดิการสังคม และความยุติธรรม การเสริมสร้างประชาธิปไตย การเพิ่มพูนธรรมาภิบาล และหลักนิติธรรม ตลอดจนการส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิมนุษยชนและเสรีภาพขั้นพื้นฐานโดยคำนึงถึงสิทธิหน้าที่ของประเทศสมาชิกอาเซียน เป็นต้น

10. เปิดช่องทางให้อาเซียนมีปฏิสัมพันธ์กับองค์กรต่าง ๆ ที่สนับสนุนหลักการและวัตถุประสงค์ของอาเซียน ซึ่งในภาคผนวกของกฎบัตรได้แสดงรายชื่อขององค์กรต่าง ๆ โดยแบ่งได้เป็นห้าประเภท ได้แก่

---

* องค์กรสิทธิมนุษยชนของอาเซียนที่จัดตั้งขึ้นตามเจตนารมณ์ของกฎบัตร คือ คณะกรรมการสิทธิระหว่างรัฐบาลอาเซียนว่าด้วยมนุษยชน (ASEAN Inter-governmental Commission on Human Rights: AICHR)

1) องค์การรัฐสภา คือ สมัชชารัฐสภาอาเซียน (ASEAN Inter-Parliamentary Assembly: AIPA) 2) องค์การภาคธุรกิจ 3) สถาบันวิชาการ 4) องค์การภาคประชาสังคมที่ได้รับการรับรองโดยอาเซียน และ 5) กลุ่มผู้มีส่วนได้เสียอื่น ๆ ในอาเซียน ทั้งนี้ ได้ให้อำนาจแก่เลขาธิการอาเซียนในการปรับปรุงภาคผนวกตามข้อเสนอแนะของคณะผู้แทนถาวรประจำอาเซียน

11. ปรับปรุงโครงสร้างองค์การของอาเซียนให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น เช่น การกำหนดให้จัดการประชุมสุดยอดอาเซียนปีละสองครั้ง จัดตั้งคณะมนตรีเพื่อประสานความร่วมมือในแต่ละเสาหลักของประชาคมอาเซียน และการให้มีคณะกรรมการผู้แทนถาวรประจำอาเซียนที่กรุงจาการ์ตา ประเทศอินโดนีเซีย เพื่อลดเวลาและค่าใช้จ่ายในการประชุมของอาเซียน เป็นต้น (กรมอาเซียน, 2554: 7)

1.2 โครงสร้างองค์การภายใต้กฎบัตรอาเซียน

กฎบัตรอาเซียนได้กำหนดโครงสร้างและกลไกการบริหารของอาเซียน ดังนี้

ลำดับ	องค์กร	องค์ประกอบ	อำนาจหน้าที่ที่สำคัญ
1	ที่ประชุมสุดยอดอาเซียน (ASEAN Summit)	ประมุขหรือหัวหน้ารัฐบาลของประเทศสมาชิก โดยมีการประชุมปีละ 2 ครั้ง	กำหนดนโยบายและตัดสินใจเรื่องสำคัญ ๆ รวมถึงกรณีที่มีการละเมิดพันธกรณีตามกฎหมายอย่างรุนแรงหรือหาข้อยุติในข้อขัดแย้งไม่ได้ หรือมีการไม่ปฏิบัติตามคำตัดสินของกลไกระงับข้อพิพาท
2	คณะมนตรีประสานงานอาเซียน (ASEAN Coordinating Council)	รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศของประเทศสมาชิก	เตรียมการประชุมผู้นำและประสานงานระหว่างสามเสาหลักเพื่อบูรณาการในการดำเนินงานของอาเซียน
3	คณะมนตรีประชาคมอาเซียน (ASEAN Community Councils)	ผู้แทนที่ประเทศสมาชิกแต่งตั้งให้เป็นผู้รับผิดชอบในแต่ละเสาหลัก (การเมืองและความมั่นคง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม)	ประสานงาน และติดตามการดำเนินงานตามนโยบายของผู้นำภายใต้เสาหลักที่รับผิดชอบ รวมทั้งเรื่องที่เกี่ยวข้องกับหลายเสาหลัก และเสนอรายงาน และข้อเสนอแนะต่อผู้นำ
4	องค์กรระดับรัฐมนตรีอาเซียนเฉพาะสาขา	รัฐมนตรีเฉพาะสาขา	นำความตกลง/มติของผู้นำไปปฏิบัติ และให้ข้อเสนอแนะต่อคณะมนตรี

ลำดับ	องค์กร	องค์ประกอบ	อำนาจหน้าที่ที่สำคัญ
	(ASEAN Sectoral Ministerial Bodies)		ประชาคมอาเซียน
5	สำนักเลขาธิการอาเซียน (ASEAN Secretariat)	สำนักเลขาธิการอาเซียนอยู่ภายใต้การบังคับบัญชาของเลขาธิการอาเซียน ซึ่งมีวาระการดำรงตำแหน่ง 5 ปี นอกจากนี้มีรองเลขาธิการอาเซียน จำนวน 4 คน โดย 2 คน มาจากการหมุนเวียนตามลำดับตัวอักษรประเทศสมาชิก มีวาระการดำรงตำแหน่ง 3 ปี และอีก 2 คน มาจากการคัดเลือกตามความสามารถ มีวาระการดำรงตำแหน่ง 3 ปี	บริหารงานของอาเซียน และติดตามการปฏิบัติตามคำตัดสินของกลไกระงับข้อพิพาท โดยรายงานตรงต่อผู้นำ และสนับสนุนการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างองค์กรของอาเซียนกับภาคประชาสังคม
6	คณะผู้แทนถาวรประจำอาเซียน (Committee of Permanent Representatives to ASEAN)	ผู้นำระดับเอกอัครราชทูตที่แต่งตั้งจากประเทศสมาชิกซึ่งประจำที่สำนักงานใหญ่อาเซียน ณ กรุงจาการ์ตา ประเทศอินโดนีเซีย	เป็นผู้แทนถาวรประจำอาเซียน โดยทำหน้าที่เป็นผู้แทนของประเทศสมาชิกและผู้แทนของอาเซียน ซึ่งเน้นการประสานงานกับองค์กรภายในของอาเซียน และส่งเสริมความร่วมมือกับประเทศคู่เจรจา
7	สำนักเลขาธิการอาเซียนแห่งชาติ (ASEAN National Secretariat)	เป็นหน่วยงานระดับกรมในกระทรวงการต่างประเทศของประเทศสมาชิกอาเซียน สำหรับประเทศไทย หน่วยงานที่รับผิดชอบ คือ กรมอาเซียน	ศูนย์รวมในการประสานงานและสนับสนุนภารกิจของอาเซียน และติดตามผลการดำเนินงานในประเทศนั้น ๆ ตลอดจนเป็นศูนย์กลางเก็บรักษาข้อมูลเกี่ยวกับอาเซียน
8	คณะกรรมการสิทธิระหว่างรัฐบาลอาเซียนว่าด้วยสิทธิมนุษยชน (ASEAN Inter-governmental Commission on Human Rights: AICHR)	องค์กรสิทธิมนุษยชนของอาเซียนที่จัดตั้งขึ้นตามเจตนารมณ์ของกฎบัตรอาเซียน	ส่งเสริมสิทธิเสรีภาพและความเป็นอยู่ของประชาชนในภูมิภาค

ลำดับ	องค์กร	องค์ประกอบ	อำนาจหน้าที่ที่สำคัญ
9	มูลนิธิอาเซียน (ASEAN Foundation)	เป็นองค์กรที่ไม่แสวงหากำไร และมีสถานะเป็นนิติบุคคล สำนักงานใหญ่ของมูลนิธิตั้งอยู่ ณ กรุงจาการ์ตา ประเทศอินโดนีเซีย	สนับสนุนเลขาธิการอาเซียนและประสานงานกับองค์กรอื่น ๆ ของอาเซียน รวมทั้งเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับอาเซียน และส่งเสริมการมีปฏิสัมพันธ์กับประชาชน

1.3 ความสำคัญของกฎบัตรอาเซียน

กฎบัตรอาเซียนคือกรอบกติกาที่เป็นประโยชน์ต่อการรวมตัวกันอย่างใกล้ชิดของประเทศในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และมีความสำคัญต่อการพัฒนาอาเซียนไปสู่การเป็นประชาคมของภูมิภาคในอนาคต ดังนี้

1. กฎบัตรอาเซียนได้ให้สถานะนิติบุคคลแก่อาเซียนในฐานะเป็นองค์การระหว่างประเทศ ฉะนั้น การดำเนินงานของอาเซียนภายใต้กฎบัตรนี้ จึงเปลี่ยนจากรูปแบบความสัมพันธ์เชิงมิตรภาพและความสมัครใจ มาเป็นการผูกพันตามกฎหมาย โดยประเทศสมาชิกต้องปฏิบัติตามพันธกรณีทางกฎหมายมากยิ่งขึ้น

2. กฎบัตรอาเซียนช่วยผลักดันให้ประเทศสมาชิกมีความเป็นเอกภาพมากยิ่งขึ้น อันจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งในการเจรจาต่อรองในเวทีระหว่างประเทศ การเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันของอาเซียนในเวทีการค้าโลก การพัฒนาความสัมพันธ์กับภายนอก ตลอดจนการส่งเสริมบทบาทของอาเซียนในการเป็นแกนหลักของความสัมพันธ์ในภูมิภาคเอเชีย-แปซิฟิก

3. กฎบัตรอาเซียนสนับสนุนให้อาเซียนเป็นองค์การที่มีประชาชนเป็นศูนย์กลาง โดยระบุให้มีการจัดตั้งกลไกสิทธิมนุษยชนอาเซียนขึ้น รวมทั้งเปิดโอกาสให้ภาคประชาสังคมได้เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการบูรณาการของอาเซียน และช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งของหลักการสำคัญ อาทิ ค่านิยมประชาธิปไตย สิทธิมนุษยชน และธรรมาภิบาล อันเป็นพื้นฐานในการสร้างประชาคมแห่งสังคมที่เอื้ออาทร

4. กฎบัตรอาเซียนกระตุ้นให้ประเทศสมาชิกที่ไม่ค่อยให้ความร่วมมือในการปฏิบัติตามพันธกรณี คำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวมและมีความรับผิดชอบต่อประชาชนในประเทศมากยิ่งขึ้น เช่น ประเด็นเรื่องความเป็นประชาธิปไตย การเคารพสิทธิมนุษยชน การเปิดเสรีด้านการค้าและการลงทุน และการรักษาสันติภาพ ฯลฯ แม้ว่ากฎบัตรอาเซียนจะยังไม่มีบทลงโทษที่ชัดเจนสำหรับประเทศที่ละเมิดพันธกรณีก็ตาม

เนื้อหาที่ปรากฏอยู่ในกฎบัตรอาเซียนได้สะท้อนให้เห็นว่า อาเซียนยอมรับและเห็นถึงความจำเป็นเร่งด่วนที่จะต้องปรับปรุงแก้ไขโครงสร้าง และปรับเปลี่ยนทัศนคติของประชาคมอาเซียน เพื่อให้อาเซียนยังคงดำรงอยู่ได้ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงของโลก และเป็นองค์การที่มีประสิทธิภาพ มีบทบาท และมีความสำคัญต่อสันติภาพและความมั่นคงของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ตลอดจนความอยู่ดีกินดีและความผาสุกโดยรวมของประชาชนในอาเซียน

1.4 ข้อจำกัดของกฎบัตรอาเซียน

แม้ว่ากฎบัตรอาเซียนจะสนับสนุนให้ประเทศสมาชิกมีความร่วมมือกันอย่างใกล้ชิดภายใต้กฎกติการ่วมกัน และสนับสนุนให้การดำเนินการตามข้อตกลงต่าง ๆ มีผลเป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น แต่ขณะเดียวกันกฎบัตรอาเซียนยังมีข้อจำกัดที่เป็นอุปสรรคในการนำอาเซียนไปสู่การรวมตัวเป็นประชาคมเดียวกันในอนาคต โดยขอเสนอเป็นประเด็น ดังนี้

1. กฎบัตรอาเซียนยังคงรับรองหลักการและวัฒนธรรมทางการทูตในวิถีอาเซียน ซึ่งได้แก่ 1) การเคารพในอำนาจอธิปไตยของประเทศสมาชิก และการไม่แทรกแซงกิจการภายในซึ่งกันและกัน 2) การใช้หลักฉันทามติในการตัดสินใจ ซึ่งเป็นการให้ความสำคัญกับการปรึกษาหารือ และการเห็นพ้องต้องกันในการตัดสินใจ และ 3) การระงับข้อพิพาทโดยสันติ โดยไม่ใช้การรุกรานข่มขู่ หรือการใช้กำลังในการแก้ไขปัญหา (ปรากฏอยู่ในบทอารัมภบทและหมวดที่ 1 ความมุ่งประสงค์และหลักการ ของกฎบัตรอาเซียน) ในช่วงเวลาที่ผ่านมานับตั้งแต่การก่อตั้งอาเซียน วิถีอาเซียนมีความสำคัญอย่างยิ่งในการสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างประเทศสมาชิกอาเซียน และระหว่างอาเซียนกับประเทศภายนอกภูมิภาคในการพัฒนาความเจริญก้าวหน้า และสร้างฐานความมั่นคงแก่ภูมิภาค แต่ในอีกด้านหนึ่ง วิถีอาเซียนเป็นแนวทางที่ประเทศสมาชิกจะอ้างเพื่อละทิ้งการปฏิบัติตามข้อตกลงเมื่อเห็นว่ากระทบต่ออำนาจอธิปไตยหรือขัดต่อผลประโยชน์แห่งชาติ ทั้งยังไม่สามารถลบความขัดแย้งหรือความบาดหมางทางใจในประวัติศาสตร์ของชาติอาเซียนได้อย่างแท้จริง วิถีอาเซียนเป็นแต่เพียงเครื่องมือที่ช่วยผ่อนคลายเป็นพิเศษ และช่วยให้ลืมปัญหาได้เท่านั้น อย่างเช่น กรณีคดีพิพาทเขตพื้นที่ 4.6 ตารางกิโลเมตร บริเวณปราสาทพระวิหารระหว่างไทยกับกัมพูชา และเหตุปะทะระหว่างกลุ่มผู้ถืออาวุธซึ่งมาจากเกาะทางภาคใต้ของฟิลิปปินส์ที่อยู่ใกล้ ๆ กันกับกองกำลังความมั่นคงของมาเลเซีย ที่รัฐซาบาร์บนเกาะบอร์เนียวของมาเลเซีย (เกียรติชัย พงษ์พานิชย์, 2556: 10)

ฉะนั้น การที่เนื้อหาของกฎบัตรอาเซียนยังแฝงไปด้วยการยึดมั่นเคร่งครัดต่อวิถีอาเซียน รวมทั้งไม่มีบทลงโทษใด ๆ ที่ชัดเจนแก่ประเทศสมาชิกที่ไม่ปฏิบัติตามพันธกรณี จึงเป็นการสะท้อนให้เห็นว่าอาเซียนยังไม่พร้อมที่จะพ้นจากกรอบความคิดและแนวปฏิบัติเดิม ๆ ที่ยึดถือปฏิบัติมาตลอด 40 กว่าปี (สุรพงษ์ ชัยนาม,

2551) ดังนั้น การก้าวสู่ประชาคมอาเซียนยังคงต้องอาศัยมิตรภาพและความไว้วางใจระหว่างประเทศสมาชิกเช่นเดิม ความมุ่งหวังที่อาเซียนจะเป็นองค์กรที่มีกฎกติกาในการทำงานและเป็นปีกแผ่นจึงเป็นเรื่องที่ท้าทายอย่างยิ่ง

2. หลักการเรื่องฉันทามติยังคงเป็นหัวใจสำคัญที่ได้รับการรับรองเอาไว้ในกฎบัตรอาเซียน โดยอาเซียนยังคงให้ความสำคัญกับการปรึกษาหารือและใช้หลักฉันทามติเป็นเครื่องมือในการตัดสินใจ หากประเทศสมาชิกทั้ง 10 ประเทศไม่เห็นพ้องต้องกัน หรือ 1 ใน 10 ประเทศสมาชิกคัดค้านก็เท่ากับไม่เกิดฉันทามติ และไม่สามารถตัดสินใจดำเนินการสิ่งใดได้ ในกฎบัตรอาเซียน หมวดที่ 7 ข้อ 20 (4) ได้กำหนดเอาไว้ว่า หากมีกรณีการละเมิดกฎบัตรอาเซียนอย่างร้ายแรง หรือมีการไม่ปฏิบัติตามพันธกรณี ให้เสนอเรื่องดังกล่าวต่อที่ประชุมสุดยอดอาเซียนเพื่อการตัดสินใจ ซึ่งเป็นที่คาดหมายได้ว่า วิธีการที่ผู้นำอาเซียนจะใช้เพื่อตัดสินใจก็ยังคงเป็นการปรึกษาหารือและใช้หลักฉันทามติเช่นเดิม เพราะถือเป็นหลักการใหญ่ที่อาเซียนใช้มาโดยตลอด แม้ว่าผู้นำอาเซียนอาจจะแสวงหามาติด้วยวิธีการตัดสินใจแบบอื่นได้ แต่โดยส่วนใหญ่แล้วอาเซียนก็เลือกที่จะหลีกเลี่ยงการตัดสินใจที่กระทบกระเทือนต่อประเทศสมาชิก และแม้แต่การแก้ไขกฎบัตรอาเซียนเอง ก็ยังต้องใช้ฉันทามติจากที่ประชุมสุดยอดอาเซียน (กฎบัตรอาเซียน ข้อที่ 48) ทั้งนี้ แม้ว่าจะระบบฉันทามติจะเป็นความร่วมมือที่ทุกฝ่ายเห็นด้วย และเป็นการป้องกันความขัดแย้งที่จะเกิดขึ้นในอนาคต แต่หากอาเซียนยังใช้ระบบฉันทามติในการตัดสินใจทุกเรื่อง โดยไม่ยืดหยุ่นที่จะนำหลักการลงมติแบบใช้เสียงข้างมาก (Majority Rule) มาใช้ในบางกรณี พัฒนาการของอาเซียนจะก้าวหน้าไม่ทันต่อเหตุการณ์ ด้วยต้องใช้เวลาพอสมควรเพื่อให้ประเทศสมาชิกเห็นพ้องต้องกันครบทุกประเทศ (สุภลักษณ์ กาญจนขุนดี, 2552)

3. บทบัญญัติในกฎบัตรอาเซียนมีลักษณะเป็นหลักการกว้าง ๆ ทำให้ตีความได้อย่างกว้างขวางและยืดหยุ่นทั้งในเชิงเป้าหมายและผลของการดำเนินการ ทั้งยังมีบางประเด็นที่ไม่ได้กำหนดรายละเอียดที่ชัดเจน อย่างเช่นเรื่องการจัดตั้งกลไกสิทธิมนุษยชนอาเซียน กฎบัตรอาเซียนไม่ได้กำหนดลักษณะและบทบาทของกลไกดังกล่าว เพียงแต่ระบุว่า ให้จัดตั้งองค์กรสิทธิมนุษยชนอาเซียนที่มีความสอดคล้องกับความมุ่งประสงค์และหลักการของกฎบัตรเกี่ยวกับการส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิมนุษยชนและเสรีภาพขั้นพื้นฐาน โดยให้มีอำนาจหน้าที่ตามที่กำหนดโดยที่ประชุมรัฐมนตรีต่างประเทศอาเซียน

นอกจากประเด็นเรื่องกลไกสิทธิมนุษยชนแล้ว กฎบัตรอาเซียนได้วางกรอบกฎหมายเพื่อให้อาเซียนดำเนินการอย่างมีประสิทธิภาพเพิ่มขึ้นเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมาย โดยเฉพาะการรวมตัวเป็นประชาคมอาเซียนใน พ.ศ. 2558 แต่ทั้งนี้ในกฎบัตรก็ไม่ได้มีการระบุอย่างชัดเจนว่าประชาคมอาเซียน จะมีลักษณะอย่างไร เพียงแต่กำหนดเป็นหลักการกว้าง ๆ ว่าจะเร่งสร้างประชาคมโดยผ่านความร่วมมือและการ

รวมตัวในภูมิภาคที่เพิ่มขึ้นภายใต้สามเสาหลัก คือ ประชาคมความมั่นคงอาเซียน (ASEAN Political-Security Community: APSC) ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (ASEAN Economic Community: AEC) และประชาคมสังคมและวัฒนธรรมอาเซียน (ASEAN Socio-Cultural Community: ASCC)

ในกรณีการรวมตัวทางเศรษฐกิจ กฎบัตรไม่ได้กำหนดว่าอาเซียนจะมีรูปแบบของการรวมตัวในลักษณะใด จะเป็นตลาดร่วม (Common Market) หรือไม่ ก็ไม่ได้ระบุไว้ เพียงแต่กล่าวว่าจะเปิดเสรีด้านการค้าและการบริการ ส่งเสริมให้แรงงานเคลื่อนย้ายได้สะดวกขึ้น และให้เงินทุนเคลื่อนย้ายได้อย่างเสรีมากขึ้น ภายใต้ข้อตกลงที่มีระบบกฎเกณฑ์ การไม่กำหนดรูปแบบที่แน่ชัดเท่ากับเป็นการเปิดช่องให้ประเทศสมาชิกแต่ละรายที่จะปฏิบัติตามข้อตกลงได้หากได้รับความกดดันจากประชาชนในประเทศ หรือพิจารณาแล้วว่าจะเป็น การเสียประโยชน์ของชาติ (Leviter, 2010: 195-196) สำหรับกรณีความร่วมมือด้านการเมืองและความมั่นคง และด้านสังคมและวัฒนธรรม ก็ไม่ได้กำหนดเช่นกันว่าจะบูรณาการความร่วมมือในลักษณะใดและด้านใดบ้าง และไม่ได้มีการระบุถึงกลไกที่จะให้ภาคประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในกิจกรรมของอาเซียน (ประภัสสร เทพชาตรี, 2554: 122) กฎบัตรอาเซียนกล่าวแต่เพียงหลักการพื้นฐานสำหรับการดำเนินความร่วมมือระหว่างประเทศสมาชิกภายในกลุ่ม โดยยังคงย้ำถึงการเคารพอำนาจอธิปไตยและบูรณภาพแห่งดินแดนของประเทศสมาชิก และการไม่เข้าแทรกแซงกิจการภายในระหว่างกัน ซึ่งเป็นหลักการเดิมที่อาเซียนยึดมั่นมาตั้งแต่แรกเริ่ม จะเพิ่มเติมก็เพียงแต่ให้ยึดมั่นต่อหลักการประชาธิปไตยและสิทธิมนุษยชน และส่งเสริมให้อาเซียนเป็นองค์กรที่มีประชาชนเป็นศูนย์กลาง นอกจากนี้ กฎบัตรอาเซียนก็ไม่ได้กล่าวถึงสิ่งที่อาเซียนจะเป็นต่อไปในอนาคตหลังจากที่ได้รวมตัวเป็นประชาคมอาเซียนแล้ว จึงเท่ากับว่าอาเซียนยังไม่ได้ตั้งเป้าหมายระยะยาวที่จะพัฒนาตนเองไปในทิศทางใด จะบูรณาการต่อไปเป็นกลุ่มสหภาพ (Union) ตามแบบสหภาพยุโรปหรือไม่ ก็ไม่ได้ปรากฏอยู่ในกฎบัตรฉบับนี้ (ประภัสสร เทพชาตรี, 2554: 13-14)

4. หลักเกณฑ์การรับสมาชิกใหม่ที่ปรากฏอยู่ในกฎบัตรอาเซียนยังไม่อาจสนับสนุนระบบการบูรณาการของอาเซียนให้มีความแข็งแกร่งได้ กฎบัตรอาเซียน หมวดที่ 3 ข้อ 6 ได้กำหนดว่า ประเทศที่ประสงค์จะเข้าร่วมเป็นสมาชิกของอาเซียน ต้องเป็นประเทศที่อยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ต้องตกลงที่จะผูกพันและเคารพกฎบัตร มีความสามารถและเต็มใจที่จะปฏิบัติตามพันธกรณีของสมาชิกภาพ และต้องได้รับการยอมรับจากประเทศสมาชิกอาเซียนทุกประเทศ หลักเกณฑ์การรับสมาชิกของอาเซียนมีความแตกต่างจากหลักเกณฑ์การรับสมาชิกของสหภาพยุโรป ซึ่งกำหนดให้ประเทศที่จะสมัครเป็นสมาชิกต้องผ่านเกณฑ์โคเปนเฮเกน โดยจะต้อง 1) มีสถาบันที่มีเสถียรภาพเพื่อเป็นหลักประกันของการปกครองในระบอบประชาธิปไตย หลักนิติธรรม สิทธิมนุษยชน และการเคารพและคุ้มครองชนกลุ่มน้อย 2) มีระบบเศรษฐกิจแบบ

ตลาด (Market Economy) และมีความสามารถที่จะรับมือกับการแข่งขันและแรงกดดันจากระบบเศรษฐกิจตลาดในสหภาพยุโรปได้ และ 3) มีความสามารถที่จะปฏิบัติตามและดำเนินการตามพันธกรณีของสมาชิกภาพ ซึ่งรวมถึงการยึดมั่นต่อเป้าหมายด้านการเมือง เศรษฐกิจ และการเงินของสหภาพยุโรปด้วย (European Commission, 2013) หลักเกณฑ์การรับสมาชิกของสหภาพยุโรปจึงเน้นไปที่รูปแบบการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตย และการมีเศรษฐกิจแบบทุนนิยม เพื่อไม่ให้เป็นอุปสรรคต่อระบบบูรณาการของสหภาพยุโรป แต่อาเซียนไม่มีหลักเกณฑ์อื่นนอกจากยึดถือปัจจัยที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ และความเห็นพ้องต้องกันของประเทศสมาชิกในการรับประเทศใหม่เข้าเป็นสมาชิก และแม้ว่าในกฎบัตรอาเซียนจะกำหนดว่า ประเทศที่จะเข้าร่วมเป็นสมาชิกของอาเซียนจะต้องมีความสามารถ และเต็มใจที่จะปฏิบัติตามพันธกรณีของสมาชิกภาพ แต่ก็ไม่ได้กำหนดกรอบว่าความสามารถในการปฏิบัติตามข้อผูกพันของการเป็นสมาชิกนั้นคืออะไร

การรับสมาชิกใหม่เข้ามาอย่างน้อยจะต้องรับสมาชิกที่มีศักยภาพในการผลักดันองค์การได้ แต่ที่ผ่านมอาเซียนขยายขนาดขององค์การโดยรับสมาชิกที่มีความหลากหลายโดยไม่มีเงื่อนไขสำคัญในการประสานแนวคิดทางด้านการเมือง ความมั่นคง เศรษฐกิจ และสังคมเข้าด้วยกัน ทำให้ประเทศสมาชิกที่มีความแตกต่างกันไม่สามารถแก้ไขปัญหาร่วมกันได้ เป็นผลให้ต้องชะลอความร่วมมือระหว่างกันในประเด็นอ่อนไหว และกระทบต่อระบบการบูรณาการโดยรวมของอาเซียน ตัวอย่างที่แสดงให้เห็นได้ในขณะนี้คือ การที่ผู้นำอาเซียนได้ประกาศเลื่อนเปิดประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนออกไป 12 เดือน จากเดิมวันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2558 เป็นวันที่ 31 ธันวาคม พ.ศ. 2558 ก็เป็นผลจากการที่ประเทศสมาชิกยังหาจุดตกลงในเรื่องสำคัญ ๆ ไม่ได้หลายเรื่อง อาทิ ประเด็นเรื่องการตรวจลงตรา ภาษีอากรสินค้า กฎระเบียบว่าด้วยการลงทุนระหว่างกัน รวมทั้งมีความกังวลถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นตามมาหลังจากการเปิดประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาที่มีลักษณะข้ามชาติต่าง ๆ (ASEAN Watch, 2555)

แม้แต่สหภาพยุโรปที่มีเกณฑ์โคเปนเฮเกนในการรับประเทศสมาชิก ก็ยังประสบปัญหาในการบูรณาการความร่วมมือเช่นกัน โดยเห็นได้จากปัจจุบันสหภาพยุโรปกำลังเผชิญกับวิกฤตเศรษฐกิจการเงินใน สเปน โปรตุเกส กรีซ และไอร์แลนด์เหนือ และมีการวิพากษ์วิจารณ์กันมากกว่า การที่สหภาพยุโรปปรับประเทศสมาชิกใหม่จากยุโรปตะวันออกเข้ามาโดยให้ความสำคัญกับหลักเกณฑ์ทางการเมืองเรื่องการมีระบอบการเมืองแบบประชาธิปไตยมากกว่าหลักเกณฑ์ทางเศรษฐกิจในเรื่องเสถียรภาพทางเศรษฐกิจ โครงสร้างพื้นฐาน และความสามารถในการปฏิรูปประเทศ ทำให้เมื่อเกิดวิกฤตเศรษฐกิจขึ้น ความไม่พร้อมทางเศรษฐกิจของประเทศสมาชิกใหม่จึงเป็นการซ้ำเติมความรุนแรงของปัญหา ความร่วมมือต่าง ๆ ในกรอบสหภาพยุโรปจึงถูก

กระทบกระเทือนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ไม่ว่าจะเป็ระบบสกุลเงินยูโร การจัดสรรเงินในกองทุนสร้างเอกภาพ (Cohesion Fund)* และเศรษฐกิจโดยรวมของสหภาพยุโรป (สุรพงษ์ ชัยนาม, 2556: 4-5)

2. ประชาคมอาเซียน (ASEAN Community)

ปัจจุบัน บริบททางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และระบบความสัมพันธ์ระหว่างประเทศได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างมากเนื่องด้วยกระแสโลกาภิวัตน์ ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีสารสนเทศ การขยายตัวของเศรษฐกิจอย่างรวดเร็วของประเทศในภูมิภาคใกล้เคียง รวมทั้งมีแนวโน้มการรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจของประเทศในภูมิภาคอื่น ๆ และการเผชิญปัญหาความท้าทายความมั่นคงในรูปแบบใหม่ อาทิ โรคระบาด การก่อการร้าย ยาเสพติด การค้ามนุษย์ ปัญหาสิ่งแวดล้อม และภัยพิบัติธรรมชาติ ประกอบกับประสบการณ์ที่ประเทศสมาชิกอาเซียนได้เผชิญในช่วงวิกฤติเศรษฐกิจเอเชียเมื่อ พ.ศ. 2540 เป็นผลให้อาเซียนจำเป็นต้องปรับตัวเพื่อให้สามารถรับมือกับการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมระหว่างประเทศ และผลกระทบเชิงลบจากระบบเศรษฐกิจทุนนิยมโลก ในกาครั้งนี้ ผู้นำของประเทศสมาชิกอาเซียนจึงเห็นพ้องว่าควรมีความร่วมมือกันอย่างใกล้ชิดมากขึ้น และควรบูรณาการความร่วมมือให้มีความเข้มแข็งและเป็นเอกภาพเพื่อจัดการกับปัญหาท้าทายเหล่านี้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ รวมทั้งสร้างความเข้มแข็งและอำนาจต่อรองให้แก่ประเทศสมาชิก ทั้งนี้ อาจกล่าวได้ว่า การสร้างประชาคมอาเซียนเกิดจากแรงผลักดันจากปัจจัยภายนอกเป็นสำคัญ ประเทศสมาชิกอาเซียนแต่ละประเทศมีขนาดเล็ก ไม่อาจดำเนินการเพื่อรักษาประโยชน์ของตนเองได้โดยลำพังท่ามกลางพลวัตของโลก ดังนั้น อาเซียนจึงต้องเร่งกระบวนการสร้างความร่วมมือให้มีความเข้มแข็งและเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในมิติต่าง ๆ เพื่อสร้างอำนาจการต่อรองที่มีประสิทธิภาพ เพิ่มความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจของภูมิภาค และเป็นแกนกลางของความสัมพันธ์ในภูมิภาคเอเชีย-แปซิฟิก

ผู้นำอาเซียนได้ลงนามร่วมกันในปฏิญญาว่าด้วยความร่วมมืออาเซียน ฉบับที่ 2 เมื่อ พ.ศ. 2546 เพื่อประกาศจัดตั้ง “ประชาคมอาเซียน” ภายใน พ.ศ. 2563 (ค.ศ. 2020) โดยสนับสนุนการรวมตัวและความร่วมมืออย่างรอบด้านภายใต้สามเสาหลัก คือ ประชาคมการเมืองและความมั่นคงอาเซียน ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน และประชาคมสังคมและวัฒนธรรมอาเซียน ซึ่งต่อมาผู้นำอาเซียนให้เร่งรัดการรวมตัวเป็นประชาคมอาเซียนให้เร็วขึ้นอีกห้าปี คือภายใน พ.ศ. 2558 (ค.ศ. 2015) เนื่องจากโลกเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว

---

* กองทุนสร้างเอกภาพ (Cohesion Fund) คือ กองทุนด้านสังคมและการพัฒนาพื้นที่ยากจนในสหภาพยุโรป เป็นกองทุนให้ความช่วยเหลือด้านการเงินแก่พื้นที่ที่มีรายได้ประชาชาติต่อหัว (GDP per capita) น้อยกว่าร้อยละ 90 ของค่าเฉลี่ยรายได้ประชาชาติต่อหัวของสหภาพยุโรป

จึงจำเป็นที่อาเซียนต้องปรับตัวให้สามารถคบหาทบทวนำในการดำเนินความสัมพันธ์ในภูมิภาค และตอบสนองความต้องการของประชาชนได้อย่างแท้จริง (กรมอาเซียน, 2554: 4-6)

ตารางลำดับเหตุการณ์การดำเนินการสู่ประชาคมอาเซียนใน พ.ศ. 2558

ปี พ.ศ.	การดำเนินการ
2546	ผู้นำอาเซียนได้ร่วมลงนามในปฏิญญาว่าด้วยความร่วมมืออาเซียน ฉบับที่ 2 เพื่อเห็นชอบให้จัดตั้งประชาคมอาเซียนภายใน พ.ศ. 2563
2547	ในการประชุมสุดยอดผู้นำอาเซียน ครั้งที่ 10 ณ กรุงเวียงจันทน์ ส.ป.ป. ลาว ผู้นำอาเซียนได้รับรองและลงนามเอกสารสำคัญที่จะวางกรอบความร่วมมือเพื่อบรรลุการจัดตั้งประชาคมอาเซียน ซึ่งได้แก่แผนปฏิบัติการของประชาคมการเมืองและความมั่นคงอาเซียน กรอบความตกลงว่าด้วยสินค้าสำคัญ ซึ่งจะช่วยเร่งรัดความร่วมมือด้านสินค้าและบริการ 11 สาขา ภายใน พ.ศ. 2553 แผนปฏิบัติการประชาคมสังคมและวัฒนธรรมอาเซียน และแผนปฏิบัติการเวียงจันทน์
2548	ในการประชุมสุดยอดผู้นำอาเซียน ครั้งที่ 11 ที่กรุงกัวลาลัมเปอร์ ประเทศมาเลเซีย ผู้นำประเทศสมาชิกอาเซียนเห็นชอบให้มีการยกร่างกฎบัตรอาเซียนขึ้น เพื่อเป็นกรอบกฎหมาย และทิศทางในการสร้างประชาคมอาเซียน
2550	ในการประชุมสุดยอดผู้นำอาเซียน ครั้งที่ 12 ที่เมืองเซบู ประเทศฟิลิปปินส์ ผู้นำอาเซียนได้ตกลงให้เร่งจัดตั้งประชาคมอาเซียนให้แล้วเสร็จเร็วขึ้นใน พ.ศ. 2558
2551	กฎบัตรอาเซียนมีผลบังคับใช้เมื่อวันที่ 15 ธันวาคม พ.ศ. 2551 ภายหลังประเทศสมาชิกให้สัตยาบันครบทั้ง 10 ประเทศ
2552	ในการประชุมสุดยอดผู้นำอาเซียนครั้งที่ 14 ที่อำเภอชะอำ-หัวหิน ประเทศไทย ผู้นำอาเซียนได้รับรองปฏิญญาชะอำ-หัวหินว่าด้วยแผนงานสำหรับการจัดตั้งประชาคมอาเซียนทั้งสามเสาหลัก เพื่อดำเนินการให้บรรลุเป้าหมายของการจัดตั้งประชาคมอาเซียน
2553	ในการประชุมสุดยอดอาเซียน ครั้งที่ 17 ณ กรุงฮานอย ประเทศเวียดนาม ผู้นำอาเซียนได้ให้การรับรองแผนแม่บทว่าด้วยความเชื่อมโยงระหว่างกันในอาเซียน เพื่อเร่งรัดการเชื่อมโยงประเทศสมาชิกทั้ง 10 ประเทศ ให้เป็นหนึ่งเดียวในด้านโครงสร้างพื้นฐาน ด้านกฎระเบียบ และด้านประชาชน โดยมีเป้าหมายสูงสุดเพื่อการสนับสนุนการสร้างประชาคมอาเซียน
2558	ก้าวเข้าสู่ประชาคมอาเซียน ทั้งนี้ ในการประชุมสุดยอดอาเซียน ครั้งที่ 21 เดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2555 ณ กรุงพนมเปญ ประเทศกัมพูชา ผู้นำอาเซียนได้ประกาศเลื่อนเปิดประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนออกไป 12 เดือน จากเดิมวันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2558 เป็นวันที่ 31 ธันวาคม พ.ศ. 2558 จึงเป็นผลให้การเข้าสู่ประชาคมอาเซียนทั้งสามเสาหลัก เลื่อนเป็นวันที่ 31 ธันวาคม พ.ศ. 2558 เช่นกัน

2.1 ประชาคมการเมืองและความมั่นคงอาเซียน (ASEAN Political-Security Community: APSC)

การจัดตั้งประชาคมการเมืองและความมั่นคงอาเซียนมีวัตถุประสงค์ให้ประเทศสมาชิกอยู่ร่วมกันอย่างสงบสันติ มีระบบและกฎเกณฑ์ในการแก้ไขความขัดแย้งระหว่างกันโดยสันติวิธี มีเสถียรภาพอย่างรอบด้าน มีกรอบความร่วมมือเพื่อรับมือกับภัยคุกคามทางด้านความมั่นคงทั้งรูปแบบเดิมและรูปแบบใหม่ที่จะเกิดขึ้น เพื่อให้ประชาชนในภูมิภาคมีความปลอดภัยและมั่นคง อยู่อย่างสันติระหว่างกันและกับโลกภายนอกได้ในบรรยากาศของความเป็นประชาธิปไตย ความยุติธรรม และมีความปรองดองต่อกัน

ในการนี้ ได้มีการจัดทำแผนงานการจัดตั้งประชาคมการเมืองและความมั่นคงอาเซียน (ASEAN Political-Security Community Blueprint: APSC Blueprint) โดยเน้นให้ประชาคมการเมืองและความมั่นคงอาเซียนมีคุณลักษณะสำคัญสามประการ คือ 1) การมีกฎเกณฑ์ ค่านิยม และบรรทัดฐานร่วมกัน เพื่อสร้างความเข้าใจในระบบสังคม วัฒนธรรม และประวัติศาสตร์ที่แตกต่างของประเทศสมาชิก รวมทั้งส่งเสริมพัฒนาการทางการเมืองให้ไปในทิศทางเดียวกัน โดยอาศัยหลักการประชาธิปไตย และสิทธิมนุษยชน 2) ส่งเสริมความสงบสุข ความเป็นเอกภาพ และรับผิดชอบร่วมกันในการรักษาความมั่นคงสำหรับประชาชนให้ครอบคลุมทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นปัญหาความขัดแย้งด้านการเมืองระหว่างประเทศสมาชิกด้วยตนเอง หรือปัญหาภัยคุกคามรูปแบบใหม่ ซึ่งประเทศใดประเทศหนึ่งไม่สามารถแก้ไขได้โดยลำพัง อาทิ การก่อการร้าย การลักลอบค้ายาเสพติด ปัญหาโจรสลัด และอาชญากรรมข้ามชาติ ตลอดจนการเตรียมความพร้อมเพื่อป้องกันและจัดการภัยพิบัติและภัยธรรมชาติ และ 3) การมีพลวัตและปฏิสัมพันธ์กับโลกภายนอกที่มีลักษณะการพึ่งพาซึ่งกันและกันมากขึ้น โดยกำหนดกิจกรรมเพื่อเสริมสร้างบทบาทของอาเซียนในความร่วมมือระดับภูมิภาคและระดับสากล เพื่อให้ประชาคมอาเซียนมีปฏิสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นและสร้างสรรค์กับประชาคมโลก (กรมอาเซียน, 2554: 9) ทั้งนี้ ความร่วมมือข้างต้นจะไม่กระทบต่อความเป็นอิสระของประเทศสมาชิกในการดำเนินนโยบายการต่างประเทศและความร่วมมือทางทหารกับประเทศนอกภูมิภาค และไม่นำไปสู่การสร้างพันธมิตรทางทหาร

กระบวนการจัดตั้งประชาคมการเมืองและความมั่นคงอาเซียนมีรากฐานมาจากการนำความร่วมมือและความตกลงของอาเซียนด้านการเมืองและความมั่นคงที่ได้ดำเนินการมาแล้ว มาต่อยอดให้มีผลเป็นรูปธรรม และมีแบบแผนมากยิ่งขึ้น สนธิสัญญาและความร่วมมือด้านการเมืองและความมั่นคงที่ผ่านมา ได้แก่

1. สนธิสัญญาว่าด้วยภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นเขตแห่งสันติภาพ เสรีภาพ และความ เป็นกลาง (ZOPFAN) พ.ศ. 2514 ซึ่งแสดงเจตนารมณ์ของประเทศสมาชิกที่จะทำให้ภูมิภาคนี้ปลอดจากการ แทรกแซงจากภายนอก

2. สนธิสัญญาไมตรีและความร่วมมือในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (TAC) พ.ศ. 2519 ซึ่งกำหนดแนวทางการปฏิบัติในการดำเนินความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในภูมิภาคที่มุ่งเน้นการสร้างสันติภาพและความมั่นคง ความเจริญรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจและความร่วมมือระหว่างกัน

3. สนธิสัญญาเขตปลอดอาวุธนิวเคลียร์ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (SEANWFZ) พ.ศ. 2537 ซึ่งห้ามมิให้ประเทศภาคีผลิต ครอบครอง ขนย้าย หรือทดลองอาวุธนิวเคลียร์ในภูมิภาค รวมทั้งได้ริเริ่มการประชุมอาเซียนว่าด้วยความร่วมมือด้านการเมืองและความมั่นคงในภูมิภาคเอเชีย-แปซิฟิก (ARF) อันประกอบด้วยประเทศสมาชิกอาเซียน ประเทศคู่เจรจา และประเทศผู้สังเกตการณ์ของอาเซียน ซึ่งปัจจุบันมีประเทศเข้าร่วม 26 ประเทศ กับอีกหนึ่งกลุ่มประเทศ เพื่อเป็นเวทีในการเสริมสร้างความไว้วางใจกันระหว่างประเทศในภูมิภาคเอเชีย-แปซิฟิก (กระทรวงการต่างประเทศ, 2554)

ในทัศนะของนักวิชาการ คำนิยามและรูปแบบของการจัดตั้งประชาคมการเมืองและความมั่นคงอาเซียนตาม APSC Blueprint มีความแตกต่างอย่างมากจากคำนิยามและทฤษฎีประชาคมความมั่นคงในแวดวงวิชาการ ประเด็นที่นักวิชาการให้ความสำคัญคือ ประชาคมความมั่นคงจะต้องมีการกำหนดนโยบายร่วมกัน มีการรับรู้ถึงภัยคุกคามร่วมกัน มีอัตลักษณ์ร่วมกัน มีความไว้วางใจระหว่างกัน มีความร่วมมือทางทหาร มีระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย และมีสถาบันทางการเพื่อดำเนินการในประเด็นเหล่านี้ ซึ่งเป็นลักษณะที่แตกต่างไปจากแนวทางการจัดตั้งประชาคมการเมืองและความมั่นคงอาเซียนที่รัฐบาลของประเทศสมาชิกอาเซียนได้กำหนดไว้ นอกจากนี้ กลไกการป้องกันและแก้ไขความขัดแย้งของประชาคมการเมืองและความมั่นคงอาเซียนที่กำหนดไว้ใน APSC Blueprint ก็อาจไม่สามารถแก้ไขปัญหาความขัดแย้งที่มีลักษณะข้ามชาติได้อย่างมีประสิทธิภาพ เนื่องจากกลไกภายใต้ APSC Blueprint เน้นการแก้ไขความขัดแย้งระหว่างประเทศ ในขณะที่ปัญหาหรือความขัดแย้งส่วนใหญ่ของโลกยุคปัจจุบันมีลักษณะข้ามชาติ (ประกฤษทร์ เทพชาตรี, 2554: 29-30) ภัยคุกคามที่มีลักษณะข้ามชาติคือ ปัญหาที่เกิดขึ้นภายในประเทศหนึ่ง แล้วส่งผลกระทบต่อเนืองไปยังประเทศอื่น ๆ โดยที่รูปแบบไม่ได้จำกัดเฉพาะแต่เรื่องของการทำสงครามหรือการทหารเท่านั้น แต่หมายรวมถึงปัญหาด้านสาธารณสุข การย้ายถิ่น ปัญหามลพิษและสิ่งแวดล้อม การแข่งขันเพื่อแย่งชิงทรัพยากร อาชญากรรมข้ามชาติ โจรสลัด และการก่อการร้าย ตัวอย่างเช่น ปัญหาหมอกควันในประเทศอินโดนีเซีย ที่ส่งผลกระทบต่อปัญหาสุขภาพของประชาชนในอินโดนีเซีย และรวมไปถึงประชาชนในประเทศใกล้เคียงอย่างสิงคโปร์ มาเลเซีย และไทย

อีกประเด็นที่น่าสนใจคือ อาเซียนมุ่งที่จะพัฒนาไกลไกลแก้ไขความขัดแย้งอย่างสันติ แต่จนถึงขณะนี้อาเซียนยังไม่ได้มีการพิจารณาอย่างจริงจังเกี่ยวกับการจัดตั้งกองกำลังรักษาสันติภาพ (Peace Keeping Force)

ซึ่งเป็นกลไกที่สหประชาชาติใช้อย่างได้ผลในช่วงเวลาที่ผ่านมา* ทั้งนี้ รัต.ดร.ประภัสสร เทพชาตรี (2554: 32) ได้ให้ความเห็นว่า ควรมีการจัดตั้งกองกำลังรักษาสันติภาพของอาเซียนขึ้น เพื่อเป็นกลไกในการรักษาสันติภาพในอาเซียน และเพื่อให้เกิดเอกภาพในการที่อาเซียนจะส่งกองกำลังไปร่วมในปฏิบัติการกับกองกำลังรักษาสันติภาพของสหประชาชาติ ในประเด็นนี้ อินโดนีเซียให้ความสนใจเป็นพิเศษ ในขณะที่ประเทศอาเซียนอื่น ๆ ที่ไม่ได้มีระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยเกรงว่ากองกำลังรักษาสันติภาพจะเป็นกลไกที่เข้ามาแทรกแซงกิจการภายในของประเทศ และอาจเข้ามาสั่งคลอนอำนาจเผด็จการของรัฐบาล

ปัจจุบัน ประเทศสมาชิกอาเซียนยังคงมีความหวาดระแวงต่อกัน โดยเฉพาะประเด็นความขัดแย้งทางการเมืองและข้อพิพาทเรื่องพรมแดนระหว่างกันที่มีมาตั้งแต่อดีต แต่ละประเทศจึงต่างสะสมและพัฒนาอาวุธยุทโธปกรณ์เพื่อให้เกิดความได้เปรียบทางทหาร และใช้เป็นเครื่องมือในการระงับความขัดแย้งเรื่องผลประโยชน์แห่งชาติ อาทิ เรื่องการแสวงหาผลประโยชน์จากทรัพยากรทางทะเล ซึ่งมีส่วนที่ก่อให้เกิดความตึงเครียดในข้อพิพาททะเลจีนใต้ ฉะนั้น การกำหนดยุทธศาสตร์ทางทหารร่วมกัน หรือการจัดตั้งกองกำลังรักษาสันติภาพอาเซียน จึงไม่น่าจะเกิดขึ้นได้ตราบดีที่ประเทศสมาชิกอาเซียนยังเคารพในอำนาจอธิปไตยและบูรณภาพแห่งดินแดนซึ่งกันและกัน และยังไม่พร้อมที่จะให้ประเทศอื่นเข้ามายุ่งเกี่ยวกับกิจการภายในของประเทศตนเอง

ดังนั้น การจัดตั้งประชาคมอาเซียนเสาการเมืองและความมั่นคง จึงไม่ค่อยก้าวหน้าเท่าที่ควรเมื่อเปรียบเทียบกับอีกสองเสา คือ เสาเศรษฐกิจ และเสาสังคมและวัฒนธรรม อุปสรรคสำคัญประการหนึ่งคือ ความแตกต่างของรูปแบบการเมืองการปกครองของประเทศสมาชิก ในอาเซียนมีทั้งประเทศที่ปกครองในระบอบประชาธิปไตย กึ่งประชาธิปไตย สังคมนิยม และสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ซึ่งแตกต่างจากสหภาพยุโรปที่ได้กำหนดว่าประเทศสมาชิกของสหภาพยุโรปต้องเป็นประชาธิปไตยและเคารพสิทธิมนุษยชน ปัจจุบันอาเซียนยังเคารพซึ่งกันและกันในเอกราช อธิปไตย ความเสมอภาค บูรณภาพแห่งดินแดน และเอกลักษณ์ของชาติ ประกอบกับในกฎบัตรอาเซียน ข้อ 2.2 (จ) บัญญัติว่า “การเคารพสิทธิของรัฐสมาชิกทุกรัฐในการดำรงประชาชาติของตนโดยปราศจากการแทรกแซง การบ่อนทำลาย และการบังคับจากภายนอก” ฉะนั้น ประเทศ

---

* ปฏิบัติการรักษาสันติภาพของสหประชาชาติ ได้พัฒนาจากบทบาทเดิมที่เน้นเฉพาะการยุติการสู้รบและความขัดแย้งมาสู่ภารกิจที่มีความหลากหลายมิติและซับซ้อนมากขึ้น ทั้งการรักษาสันติภาพและการฟื้นฟูสันติภาพภายหลังความขัดแย้งเพื่อให้เกิดสันติภาพอย่างยั่งยืน เช่น การยุติความขัดแย้งของคูเวต การมีส่วนร่วมในกระบวนการรักษาความมั่นคงและอำนาจอธิปไตยให้เกิดขึ้นระบบการเมืองและการจัดตั้งรัฐบาลท้องถิ่น การบรรเทาทุกข์เพื่อมนุษยธรรม และการพัฒนา เป็นต้น

สมาชิกอาเซียนจึงมีสิทธิที่จะมีรูปแบบของรัฐและการปกครองในวิถีของตน รวมทั้งไม่ได้มีความมุ่งหมายที่จะให้ประเทศสมาชิกอื่น ๆ มีรูปแบบการเมืองการปกครองในลักษณะเดียวกัน

เมื่อวัฒนธรรมการเมือง (Political Culture) ของประเทศสมาชิกอาเซียนมีความแตกต่างหลากหลาย และมีทัศนคติเรื่องการปกป้องผลประโยชน์และความมั่นคงของชาติไม่สอดคล้องกัน ประกอบกับประเทศในอาเซียนพึ่งพาทบทางของมหาอำนาจภายนอกภูมิภาคเพื่อรักษาความมั่นคงของชาติในระดับที่แตกต่างกัน จึงทำให้เกิดอุปสรรคต่อการสร้างค่านิยมทางการเมืองร่วมกัน (ประชาธิปไตย ธรรมาภิบาล และนิติธรรม) ตลอดจนการสร้างความร่วมมือด้านการทหารและความมั่นคงของภูมิภาค และการกำหนดนโยบายต่างประเทศร่วมกันด้วย (Chalermpanupap, 2009: 109)

นอกจากประเด็นข้างต้นแล้ว ประเทศสมาชิกอาเซียนแต่ละประเทศยังมีความอ่อนไหวสูง ซึ่งนับว่าเป็นข้อจำกัดในการใช้กลไกของอาเซียนเพื่อแก้ไขปัญหาความท้าทายต่าง ๆ กล่าวคือ เกือบทุกประเทศไม่ประสงค์ที่จะให้อาเซียนเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับปัญหาภายในประเทศ แม้ว่าปัญหาดังกล่าวจะมีนัยหรือผลกระทบในระดับภูมิภาคก็ตาม อาทิ เรื่องพัฒนาการด้านประชาธิปไตยและสิทธิมนุษยชนในเมียนมาร์ อีกทั้งไม่ประสงค์ให้อาเซียนเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับปัญหาทวิภาคีโดยเฉพาะปัญหาเขตแดน เช่น กรณีของข้อขัดแย้งระหว่างสิงคโปร์กับมาเลเซียเมื่อ พ.ศ. 2552 ทั้งสองประเทศได้ใช้กลไกของศาลยุติธรรมระหว่างประเทศ (International Court of Justice: ICJ) มากกว่ากลไกอาเซียนในการแก้ไขข้อพิพาทเขตแดน (กรมอาเซียน กองอาเซียน 1, 2554: 30) และกรณีพิพาทเขตแดนบริเวณปราสาทพระวิหารระหว่างไทยกับกัมพูชาในระหว่าง พ.ศ. 2554 – 2556 ทั้งสองประเทศเลือกที่จะใช้กลไกทวิภาคี และกลไกของศาลยุติธรรมระหว่างประเทศเช่นกัน

อย่างไรก็ตาม อาเซียนก็ได้พยายามสร้างความร่วมมือด้านการเมืองและความมั่นคงมากขึ้นเพื่อสนับสนุนการจัดตั้งประชาคมการเมืองและความมั่นคงอาเซียน อย่างเช่น การจัดให้มีการประชุมรัฐมนตรีกลาโหมของอาเซียนครั้งแรกใน พ.ศ. 2549 และได้ยกระดับบทบาทของรัฐมนตรีกลาโหมอาเซียนในด้านการจัดการภัยพิบัติ และความร่วมมือกับภาคประชาสังคมในการแก้ไขปัญหาความท้าทายรูปแบบใหม่ นอกจากนี้ ยังได้จัดตั้งกลไกสิทธิมนุษยชนอาเซียน คือ คณะกรรมาธิการระหว่างรัฐบาลอาเซียนว่าด้วยสิทธิมนุษยชนที่เน้นทำหน้าที่ส่งเสริมสิทธิ เสรีภาพ และชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนอาเซียน แม้ว่าคณะกรรมาธิการฯ ไม่ได้มีอำนาจในการปกป้องคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชนในอาเซียน แต่การที่ประเทศสมาชิกอาเซียนยอมจัดตั้งคณะกรรมาธิการดังกล่าวก็นับว่าเป็นความก้าวหน้าครั้งสำคัญในเชิงความคิดและค่านิยมของอาเซียน และเป็นจุดเริ่มต้นที่จะนำอาเซียนไปสู่การสร้างประชาคมที่ยึดถือประโยชน์ของประชาชนเป็นที่ตั้ง นอกจากนี้ การที่กฎบัตรอาเซียนได้กำหนดให้หลักการประชาธิปไตย หลักนิติธรรม ธรรมาภิบาล และสิทธิมนุษยชน เป็นหลักการ

พื้นฐานที่ยอมรับร่วมกัน ก็มีส่วนช่วยสร้างบรรยากาศของความเป็นประชาธิปไตยและการเคารพสิทธิมนุษยชน ให้เกิดขึ้นในภูมิภาค รวมทั้งในประเทศอาเซียนที่มีรูปแบบการปกครองอื่นที่ไม่ใช่ประชาธิปไตย การสร้าง ค่านิยมและบรรทัดฐานทางการเมืองร่วมกันจะช่วยเสริมสร้างความไว้วางใจระหว่างประเทศสมาชิก และ ยังเป็นการสนับสนุนให้ประชาคมอาเซียนมีความเอื้ออาทรและแบ่งปันกัน (Caring and Sharing) ตามแนวคิด หลักของการสร้างประชาคมสังคมและวัฒนธรรมอาเซียนอีกด้วย

2.2 ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (ASEAN Economic Community: AEC)

การจัดตั้งประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนมีเป้าหมายให้ประเทศสมาชิกมีการรวมตัวกันทางเศรษฐกิจ มีความสะดวกในการติดต่อสื่อสารและค้าขายระหว่างกัน อันจะทำให้ภูมิภาคมีความเจริญรุ่งเรือง ประชาชนในประเทศอาเซียนมีความอยู่ดีกินดีอย่างทัดเทียมกัน และสามารถแข่งขันกับภูมิภาคอื่น ๆ ได้ ในการนี้ อาเซียน จึงได้จัดทำแผนงานการจัดตั้งประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (ASEAN Economic Community Blueprint: AEC Blueprint) เพื่อบูรณาการการดำเนินงานด้านเศรษฐกิจของอาเซียน และสร้างประชาคมอาเซียนให้มี คุณลักษณะที่สำคัญ คือ 1) การเป็นตลาดและฐานการผลิตเดียวกัน โดยจะให้มีการเคลื่อนย้ายสินค้า บริการ การลงทุน และแรงงานฝีมืออย่างเสรี รวมทั้งให้มีการเคลื่อนย้ายเงินทุนอย่างเสรีมากขึ้น 2) การเป็นภูมิภาคที่มีขีดความสามารถในการแข่งขันสูง โดยเน้นนโยบายที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมการรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจ อาทิ นโยบายการแข่งขัน การคุ้มครองผู้บริโภค สิทธิในทรัพย์สินทางปัญญา พาณิชย์อิเล็กทรอนิกส์ นโยบายภาษี รวมทั้งการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน 3) การเป็นภูมิภาคที่มีพัฒนาการทางเศรษฐกิจที่เท่าเทียมกัน โดยให้ความสำคัญกับการพัฒนาวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม และเสริมสร้างขีดความสามารถเพื่อลดช่องว่าง การพัฒนาทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศสมาชิก 4) การเป็นภูมิภาคที่บูรณาการเข้ากับเศรษฐกิจโลกได้อย่างสมบูรณ์ ซึ่งเน้นการปรับประสานนโยบายเศรษฐกิจของอาเซียนกับประเทศภายนอกภูมิภาค เพื่อให้อาเซียนมีท่าทีร่วมกันอย่างชัดเจน รวมทั้งส่งเสริมการสร้างเครือข่ายการผลิตและการจำหน่ายภายในภูมิภาคให้เชื่อมโยงกับเศรษฐกิจโลก (กรมอาเซียน, 2554: 10)

นับตั้งแต่การก่อตั้งเมื่อ พ.ศ. 2510 อาเซียนได้พัฒนาความร่วมมือทางเศรษฐกิจด้านต่าง ๆ มาอย่างต่อเนื่องทั้งด้านสินค้า การลงทุน บริการ การเงิน อุตสาหกรรม และการท่องเที่ยว โดยในขณะนี้จะขอกกล่าวถึงความตกลงที่สำคัญ ซึ่งเป็นรากฐานของการพัฒนาไปสู่การเป็นประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนใน พ.ศ. 2558 ดังนี้

1. เขตการค้าเสรีอาเซียน (AFTA) พ.ศ. 2535 เป็นการให้สิทธิประโยชน์ทางภาษีศุลกากรแก่กัน แบบต่างตอบแทน ภายใต้ความตกลงว่าด้วยการใช้อัตราภาษีพิเศษที่เท่ากันสำหรับเขตการค้าเสรีอาเซียน (CEPT Scheme for AFTA) โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อขยายการค้าภายในภูมิภาค ดึงดูดการลงทุน และเสริมสร้าง

สถานการณ์ต่อรองในเวทีการเจรจาต่างประเทศ เขตการค้าเสรีอาเซียนถือเป็นความสำเร็จครั้งแรกของอาเซียนในการส่งเสริมการเปิดเสรีทางการค้าระหว่างประเทศสมาชิก โดยการยกเลิกอุปสรรคทางการค้าทั้งในด้านภาษี และมาตรการที่ไม่ใช่ภาษี (Non-tariff Barriers: NTBs) ระหว่างกัน

2. ความตกลงด้านการค้าบริการของอาเซียน (ASEAN Framework Agreement on Service: AFAS) พ.ศ. 2538 มุ่งขจัดอุปสรรคหรือข้อจำกัดด้านการค้าบริการภายในอาเซียน และปรับปรุงการบริการของอาเซียนให้มีประสิทธิภาพและมีขีดความสามารถทางการแข่งขัน รวมทั้งให้มีการเปิดตลาดการค้าบริการที่ลึกและกว้างให้แก่มากกว่าที่แต่ละประเทศได้มีข้อตกลงไว้กับองค์การการค้าโลก

3. เขตการลงทุนอาเซียน (ASEAN Investment Area: AIA) พ.ศ. 2541 เปิดเสรีลงทุนในอุตสาหกรรมที่ไม่ใช่ภาคบริการท่าอากาศยาน คือ การผลิต ประมง ป่าไม้ เหมืองแร่ และอุตสาหกรรมบริการเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับท่าอากาศยานดังกล่าว เพื่อเพิ่มขีดความสามารถทางการแข่งขันของอาเซียน สร้างบรรยากาศการลงทุนที่เสรี และมีความโปร่งใสมากขึ้น รวมทั้งส่งเสริมการลงทุนทั้งในอาเซียน และดึงดูดการลงทุนจากนอกอาเซียน

4. ความคิดริเริ่มในการรวมกลุ่มอาเซียน (Initiative on ASEAN Integration: IAI) พ.ศ. 2543 มีวัตถุประสงค์เพื่อลดช่องว่างการพัฒนา และการหาความสมดุลระหว่างประเทศสมาชิกอาเซียนเพื่อไปสู่การรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจของอาเซียน โดยในระยะแรกความคิดริเริ่มในการรวมกลุ่มอาเซียนมุ่งไปที่การพัฒนาประเทศสมาชิกอาเซียนใหม่ และงานในกลุ่มอนุภูมิภาค เช่น กลุ่มประเทศลุ่มน้ำโขง (Greater Mekong Sub-region: GMS) ซึ่งประกอบด้วยหกประเทศ คือ ไทย จีน (มณฑลยูนนาน) เวียดนาม กัมพูชา ลาว เมียนมาร์ เขตการเจริญเติบโตแห่งอาเซียนตะวันออก บรูไน-อินโดนีเซีย-มาเลเซีย-ฟิลิปปินส์ (The Brunei Darussalam-Indonesia-Malaysia-Philippines East ASEAN Growth Area: BIMP-EAGA) และการพัฒนาเขตเศรษฐกิจสามฝ่าย อินโดนีเซีย-มาเลเซีย-ไทย (The Indonesia-Malaysia-Thailand Growth Triangle: IMT-GT)

เมื่อพิจารณาแนวทางการจัดตั้งประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนตาม AEC Blueprint ประกอบกับกฎบัตรอาเซียน หมวดที่ 1 ข้อ 1 (5) “เพื่อสร้างตลาดและฐานการผลิตเดียวที่มีเสถียรภาพ มั่งคั่ง มีความสามารถในการแข่งขันสูง และมีการรวมตัวกันทางเศรษฐกิจ ซึ่งมีการอำนวยความสะดวกทางการค้าและการลงทุนอย่างมีประสิทธิภาพ โดยมีการเคลื่อนย้ายอย่างเสรีของสินค้า บริการ และการลงทุน การเคลื่อนย้ายที่ได้รับความสะดวกของนักธุรกิจ ผู้ประกอบวิชาชีพ ผู้มีความสามารถพิเศษและแรงงาน และการเคลื่อนย้ายอย่างเสรียิ่งขึ้นของเงินทุน” ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนมีลักษณะเป็นการรวมกลุ่มแบบตลาดร่วม แต่ไม่ใช่ลักษณะของตลาดร่วมตามหลักสากลที่จะต้องมีการเปิดเสรีครบทั้งสี่ด้าน คือ การค้า ภาคบริการ การไหลเวียนด้านเงินทุน

และการเคลื่อนย้ายแรงงาน รวมทั้งต้องมีนโยบายการค้ารวมสำหรับประเทศที่ไม่ได้เป็นสมาชิกด้วย แต่สิ่งที่ปรากฏอยู่ในกฎบัตรอาเซียนเป็นเพียงการเปิดเสรีด้านการค้า การบริการ และการลงทุนเท่านั้น ด้านแรงงานเป็นการเปิดเสรีให้เฉพาะแก่แรงงานมีฝีมือ ด้านเงินทุนก็เป็นเพียงการส่งเสริมให้มีการเคลื่อนย้ายได้อย่างสะดวกและเสรีมากขึ้น (freer flow, not free flow) เท่านั้น อีกทั้งประเทศสมาชิกอาเซียนก็ไม่ได้มีการปรับนโยบายเศรษฐกิจ การเงิน และการคลังของประเทศให้ประสานสอดคล้องกัน และไม่ได้จัดทำนโยบายการค้ากับประเทศนอกกลุ่มร่วมกัน ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่าประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนเป็นการรวมกลุ่มแบบตลาดร่วมในลักษณะที่ไม่สมบูรณ์แบบ

รูปแบบการรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจ

เขตการค้าเสรี (Free Trade Area) คือ การรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจที่แต่ละประเทศในกลุ่มลดข้อกีดกันทางการค้าระหว่างกัน สำหรับอาเซียน ได้ดำเนินการจัดตั้ง AFTA มาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2538 และจะขจัดภาษีระหว่างกันทั้งหมดภายในปี พ.ศ. 2558 อาเซียนจึงได้ผ่านขั้นตอนนี้ไปแล้ว

สหภาพศุลกากร (Custom Union) คือ การรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจที่ประเทศภายในกลุ่มขจัดภาษีระหว่างกัน และปรับอัตราภาษีที่ใช้กับประเทศนอกกลุ่มให้เป็นหนึ่งเดียวกัน สำหรับอาเซียนได้ขจัดภาษีระหว่างกันแล้ว แต่ปัจจุบันยังไม่มีนโยบายการใช้ระบบภาษีกับภายนอกภูมิภาคในอัตราเดียวกัน (Common External Tariff) และได้ก้าวข้ามไปยังการรวมกลุ่มในระดับถัดไปเลย คือ การเป็นตลาดร่วม

ตลาดร่วม (Common Market) คือ การรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจขั้นสูง ที่ประเทศภายในกลุ่มมีการเปิดเสรีทางการค้า บริการ เงินทุน และแรงงานระหว่างกัน และมีการกำหนดนโยบายด้านการค้าร่วมกันสำหรับประเทศนอกกลุ่ม ปัจจุบันอาเซียนมีลักษณะการรวมกลุ่มแบบตลาดร่วม แต่ในลักษณะที่ไม่สมบูรณ์

สหภาพเศรษฐกิจ (Economic Union) คือ การรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจที่ลึกมากกว่าตลาดร่วม โดยให้มีการเคลื่อนย้ายสินค้า บริการ และปัจจัยการผลิตอย่างเสรี รวมทั้งมีนโยบายการเงินและการคลังร่วมกัน มีเงินตราสกุลเดียวกัน และมีโครงสร้างและอัตราภาษีร่วมกัน ปัจจุบันมีเพียงสหภาพยุโรปเท่านั้นที่มีรูปแบบการรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจในลักษณะสหภาพเศรษฐกิจ

สหภาพการเมือง (Political Union) คือ การรวมกลุ่มที่ใช้ระบบการเมืองและเศรษฐกิจเดียวกัน มีการประสานนโยบายความมั่นคงและการต่างประเทศ รวมทั้งตัดสินใจทางการเมืองร่วมกัน ปัจจุบัน ยังไม่มีการรวมกลุ่มในลักษณะนี้เกิดขึ้น

ที่มา : สำนักงานปลัดกระทรวงมหาดไทย สำนักนโยบายและแผน, 2555

อนึ่ง การจัดตั้งตลาดร่วมอย่างเต็มรูปแบบ ย่อมมีผลกระทบต่อประเทศที่ยังไม่มีความพร้อม เพราะเมื่อมีการเคลื่อนย้ายปัจจัยการผลิตโดยเสรีแล้ว อาจมีผลกระทบต่ออุตสาหกรรมภายใน สินค้าที่ผลิตภายในประเทศ อาจจะสู้กับสินค้านำเข้าไม่ได้ ขณะเดียวกันแรงงานต่างชาตินำเข้าเข้ามาในประเทศอย่างเสรีอาจก่อให้เกิดปัญหาสังคม และมีการแย่งงานของคนภายในประเทศได้ จึงทำให้ประเทศสมาชิกบางประเทศไม่พร้อมที่จะให้อาเซียนพัฒนาไปสู่การเป็นตลาดร่วมอย่างสมบูรณ์ (ประภัสสร เทพชาตรี, 2554: 50)

ภายใต้การรวมตัวด้านเศรษฐกิจ อาเซียนมีคณะมนตรีประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (ASEAN Economic Community Council: AEC Council) ซึ่งมีหน้าที่ในการประสานงานและติดตามการทำงานตามนโยบาย เสนอรายงานและข้อเสนอแนะต่าง ๆ ต่อที่ประชุมผู้นำอาเซียน แต่ในที่นี้คณะมนตรีประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนไม่ได้เป็นองค์กรกลางที่มีอำนาจในการดำเนินงานหรือตัดสินใจแทนประเทศสมาชิกในเรื่องการค้าและความร่วมมือด้านเศรษฐกิจอย่างเช่นคณะกรรมการยุโรป (European Commission) ของสหภาพยุโรปแต่อย่างใด ทั้งนี้ เนื่องจากอาเซียนไม่ได้เป็นกลุ่มความร่วมมือแบบองค์การเหนือรัฐแบบสหภาพยุโรป แต่เป็นองค์การความร่วมมือระหว่างรัฐ ที่ประเทศสมาชิกยังคงมีอำนาจอธิปไตยที่เป็นอิสระ สามารถดำเนินนโยบายหรือกิจกรรมต่าง ๆ ของตนเองได้ ฉะนั้น การดำเนินการตามข้อตกลงด้านเศรษฐกิจภายใต้ AEC Blueprint จึงเกิดอุปสรรคและมีความล่าช้าในการแปลงข้อตกลงไปสู่การปฏิบัติ (Chalermpananupap, 2009: 112)

ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนเป็นเสาความร่วมมือที่มีความก้าวหน้ามากกว่าเสาความร่วมมือด้านอื่น ๆ ส่วนหนึ่งเป็นเพราะการบูรณาการความร่วมมือด้านการเมืองและความมั่นคง และด้านสังคมและวัฒนธรรม มีประเด็นความอ่อนไหวที่ประเทศสมาชิกอาเซียนยังไม่อาจก้าวข้ามไปได้ อาทิ กรณีพิพาทเรื่องพรมแดน ความแตกต่างของเชื้อชาติและศาสนา และความขัดแย้งจากเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ ดังนั้น การบูรณาการทางเศรษฐกิจจึงเป็นเครื่องมือสำคัญที่อาเซียนนำมาใช้แก้ไขปัญหาทางการเมืองระหว่างกัน คือทำให้ความร่วมมือระหว่างประเทศสมาชิกมีความใกล้ชิดกันมากขึ้น ลดความบาดหมางที่มีต่อกัน และทำให้อยู่ร่วมกันได้อย่างสันติ สำหรับอาเซียนแล้ว การพูดถึงประโยชน์ทางเศรษฐกิจ เป็นเรื่องไม่ยากที่สมาชิกทั้ง 10 ประเทศ จะหาจุดยืนร่วมกันได้ แต่ถ้าเป็นการพูดถึงประเด็นทางการเมือง ความมั่นคง การสร้างประชาธิปไตย หรือเรื่องสิทธิมนุษยชน ดูเป็นเรื่องยากที่จะมานั่งเจรจาและหามติร่วมกัน แต่ละประเทศยังไม่ไว้วางใจกัน และยังอยู่ในสภาพแข่งขันแย่งชิงผลประโยชน์ระหว่างกัน ทำให้ไม่สามารถสร้างผลประโยชน์ร่วมกันได้อย่างชัดเจน ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากระบบสถาบันของอาเซียนที่จะช่วยส่งเสริมค่านิยมร่วมยังมีความอ่อนแอ โดยเฉพาะสำนักเลขาธิการอาเซียน (กรมอาเซียน กองอาเซียน 1, 2554: 30)

สำหรับการดำเนินการตามข้อผูกพันใน AEC Blueprint อาเซียนได้จัดทำเครื่องมือติดตามความคืบหน้าและประเมินผลการดำเนินงานที่เรียกว่า AEC Scorecard ในด้านต่าง ๆ ของประเทศสมาชิกแต่ละประเทศ รวมทั้งภาพรวมของอาเซียนด้วย ทั้งนี้ ได้แบ่งการประเมินผลการดำเนินงานออกเป็นสี่ระยะ สำหรับการประเมินในระยะที่หนึ่ง (พ.ศ. 2551 – 2552) การดำเนินงานของอาเซียนในภาพรวมอยู่ที่ร้อยละ 84.6 ระยะที่สอง (พ.ศ. 2553 – 2554) อยู่ที่ 55.8 และภาพรวมในช่วงเวลาตั้งแต่ พ.ศ. 2551 – 2554 รวมสองระยะอยู่ที่คะแนนเฉลี่ยร้อยละ 67.5 (ASEAN Secretariat, 2012: 16) สำหรับระยะที่สาม (พ.ศ. 2555 – 2556) การดำเนินงานของอาเซียนในภาพรวมอยู่ที่ร้อยละ 71.9 ซึ่งคาดการณ์ว่าจะทำให้ในช่วงเวลาตั้งแต่ พ.ศ. 2551 – 2556 รวมสามระยะ มีคะแนนเฉลี่ยร้อยละ 77.5 (ข้อมูล ณ วันที่ 30 มีนาคม 2556) (Subash Bose Pillai, 2013: 11)

จากผลการประเมิน AEC Scorecard อาเซียนต้องเร่งทำตามแผนงาน AEC Blueprint อย่างจริงจังมากขึ้นเพื่อให้บรรลุการเป็นประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนภายในปลาย พ.ศ. 2558 (เลื่อนจากกำหนดการเดิมคือ 1 มกราคม พ.ศ. 2558) เนื่องจากอาเซียนต้องดำเนินงานในส่วนที่ยังไม่สำเร็จตามแผนงานในระยะที่หนึ่งและระยะที่สอง รวมทั้งต้องปฏิบัติงานตามแผนงานในระยะที่สาม และระยะสี่ ซึ่งมีความยากและท้าทายในเชิงปฏิบัติมากกว่าแผนงานในสองระยะแรกให้บรรลุผลสำเร็จด้วย (จิตทิพย์ มงคลชัยอรัญญา, 2555)

ปัจจัยที่เป็นอุปสรรคสำคัญในการดำเนินการตามแผนงาน AEC Blueprint ได้แก่ **ประการแรก** ประเทศสมาชิกอาเซียนแข่งขันกันเองในตลาดสินค้า เนื่องจากมีทรัพยากรธรรมชาติที่คล้ายคลึงกัน พื้นฐานเศรษฐกิจของประเทศส่วนใหญ่ในอาเซียนอยู่ที่ภาคเกษตรกรรม และเป็นฐานการผลิตสินค้าอุตสาหกรรมให้แก่โรงงานต่างชาติ ทำให้สินค้าที่ผลิตออกสู่ตลาดไม่ว่าจะเป็นสินค้าเกษตรโดยตรง สินค้าเกษตรแปรรูป หรือสินค้าอุตสาหกรรม มีความคล้ายคลึงกัน **ประการที่สอง** ประเทศในกลุ่มอาเซียนมีระบอบการเมืองการปกครองที่แตกต่างกัน ระบอบการเมืองการปกครองย่อมสัมพันธ์กับการดำเนินนโยบายเศรษฐกิจของประเทศ และการรักษาผลประโยชน์แห่งชาติ ประเทศที่มีความเป็นประชาธิปไตย ซึ่งได้แก่ กัมพูชา อินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์ มาเลเซีย สิงคโปร์ และไทย มีระบบเศรษฐกิจที่เปิดกว้าง ภาคเอกชนเข้ามาดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจและแข่งขันในตลาดได้อย่างเสรี โดยมีอุปสงค์และอุปทานเป็นกลไกตลาดในการจัดสรรทรัพยากร ส่วนประเทศที่ปกครองในระบอบสังคมนิยม คือ ลาว และเวียดนาม กิจกรรมทางเศรษฐกิจโดยส่วนมากจะดำเนินการและตัดสินใจโดยรัฐบาล เอกชนจะถูกจำกัดเสรีภาพในการดำเนินการทางเศรษฐกิจบางประการ สำหรับบรูไน ซึ่งมีปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ การปกครองจึงเป็นแบบรวมศูนย์อำนาจ กิจกรรมสำคัญของประเทศ อาทิ น้ำมัน จึงผูกขาดโดยรัฐ ส่วนเมียนมาร์นั้น มีระบบเศรษฐกิจแบบรวมศูนย์ แต่ปัจจุบัน

ประเทศกำลังอยู่ระหว่างการปฏิรูปไปสู่ความเป็นประชาธิปไตย ระบบเศรษฐกิจของเมียนมาร์จึงมีการเปลี่ยนแปลงและเปิดกว้างแก่ภาคเอกชนมากขึ้น และรับการลงทุนจากต่างประเทศทั้งภายในและภายนอกอาเซียนมากยิ่งขึ้น

ประการที่สาม ความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศสมาชิก ประเทศอาเซียนเก่าหกประเทศกับประเทศอาเซียนใหม่สี่ประเทศ (Cambodia – Laos – Myanmar – Vietnam: CLMV) มีพื้นฐานทางเศรษฐกิจและความอยู่ดีกินดีของประชาชนแตกต่างกันมาก ความแตกต่างระหว่างประเทศสมาชิกย่อมมีผลต่อการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจ การรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจ และการเติบโตของอาเซียนในภาพรวม ดังนั้นอาเซียนจึงต้องให้ความสำคัญกับการลดช่องว่างทางเศรษฐกิจระหว่างกัน เพื่อช่วยให้ประเทศสมาชิกที่มีระดับการพัฒนาที่ต่ำกว่าสามารถก้าวให้ทันประเทศสมาชิกอื่น ๆ ได้ ทั้งด้านสาธารณูปโภคพื้นฐาน เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร เทคโนโลยีด้านการผลิต ระเบียบ/กฎหมาย และทรัพยากรมนุษย์ เพื่อรองรับการขยายตัวทางเศรษฐกิจ และสภาพการแข่งขันที่จะมีสูงขึ้นจากการเปิดเสรี (Study ASEAN, ม.ป.ป.)

ฉะนั้น อาเซียนจึงต้องเร่งดำเนินการตามยุทธศาสตร์ที่เป็นข้อผูกพันดังปรากฏอยู่ใน AEC Blueprint คือ การเป็นตลาดและฐานการผลิตร่วมกัน การเป็นภูมิภาคที่มีขีดความสามารถในการแข่งขันสูง การพัฒนาเศรษฐกิจอย่างเสมอภาค และการบูรณาการเข้ากับเศรษฐกิจโลก ขณะเดียวกัน อาเซียนควรให้ความสำคัญกับการสร้างกลไกหรือมาตรการในการป้องกันและแก้ไขวิกฤติเศรษฐกิจที่อาจเกิดขึ้นในอนาคตอย่างจริงจังด้วย หากมองย้อนกลับไปในวิกฤติเศรษฐกิจเมื่อ พ.ศ. 2540 ระบบการเงินและการคลังของประเทศในอาเซียน โดยเฉพาะประเทศอาเซียนเก่า คือ อินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์ มาเลเซีย และไทย ได้รับผลกระทบเป็นอย่างมาก ประเทศเหล่านี้ต้องการเงินกู้เพื่อแก้ไขปัญหาสภาพคล่อง แต่อาเซียนในขณะนั้นไม่สามารถเป็นที่พึ่งด้านเงินกู้เงินลงทุน และตลาดให้แก่ประเทศสมาชิกได้เลย เนื่องจากประเทศสมาชิกส่วนใหญ่ในอาเซียนยังมีพื้นฐานทางเศรษฐกิจไม่แข็งแกร่งเพียงพอ อาเซียนยังไม่มีกลไกในการป้องกันหรือแก้ไขปัญหาในกรณีที่ประเทศสมาชิกประสบปัญหาสภาพคล่องทางการเงิน และที่สำคัญยังไม่มีประเทศใดในอาเซียนที่แสดงตนเป็นผู้นำ (Hegemony) ในการเข้ามาช่วยคลี่คลายภาวะวิกฤตการณ์ดังกล่าว ประเทศที่พอจะช่วยเหลือได้อย่างสิงคโปร์ก็ไม่ได้เข้ามาช่วยเหลือ ประเทศสมาชิกใหม่ที่เข้ามาในช่วง พ.ศ. 2540 – 2541 ก็ให้ความช่วยเหลือใด ๆ ไม่ได้ ทั้งยังทำให้ความร่วมมือทางเศรษฐกิจของอาเซียนเกิดปัญหามากยิ่งขึ้น เนื่องจากประเทศอาเซียนใหม่มีพัฒนาการทางเศรษฐกิจต่ำ และไม่มีความพร้อมในการเปิดเสรีทางการค้า บรรยากาศความสัมพันธ์ระหว่างประเทศสมาชิกจึงตึงเครียด และเกิดความผิดหวังในองค์การ ดังนั้น ประเทศอาเซียนที่ประสบวิกฤติเศรษฐกิจช่วง พ.ศ. 2540 จึงต้องดิ้นรนเพื่อพลิกฟื้นเศรษฐกิจของตนเอง โดยหันไปพึ่งพากองทุนการเงินระหว่างประเทศ

(International Monetary Fund: IMF) รวมทั้งเงินทุนและการลงทุนจากประเทศมหาอำนาจ (ประภัสสร เทพชาตรี, 2554: 52-54)

ดังนั้น วิกฤติเศรษฐกิจ พ.ศ. 2540 จึงเป็นบทเรียนสำคัญที่อาเซียนจะต้องนำมาพิจารณาเพื่อสร้างหรือพัฒนาโลกที่มีอยู่ให้สามารถจัดการกับวิกฤติเศรษฐกิจที่อาจมีขึ้นอีกในอนาคต ปัจจุบันอาเซียนมีมาตรการริเริ่มเชียงใหม่ (Chiang Mai Initiative: CMI) ซึ่งเป็นข้อตกลงที่มีจุดเริ่มต้นจากภาวะวิกฤติใน พ.ศ. 2540 มาตรการริเริ่มเชียงใหม่เป็นข้อตกลงระหว่างสมาชิก 13 ประเทศ คือ ประเทศสมาชิกอาเซียน 10 ประเทศ กับจีน ญี่ปุ่น และเกาหลีใต้ เพื่อสร้างระบบความร่วมมือทางการเงินให้ประเทศภาคีสามารถแก้ไขปัญหาสภาพคล่องและบรรเทาผลกระทบจากวิกฤติทางการเงินในเบื้องต้น เพื่อเสริมโครงการความช่วยเหลือของกองทุนการเงินระหว่างประเทศ ทั้งนี้ ความร่วมมือในการแลกเปลี่ยนเงินตราระหว่างประเทศอาเซียน+3 ในระยะแรกเป็นข้อตกลงแบบทวิภาคี (Bilateral Swap Agreement: BSA) ซึ่งเป็นข้อตกลงย่อย ๆ ระหว่างคู่ประเทศต่าง ๆ ภายในกลุ่ม ต่อมาจึงพัฒนาต่อยอดมาเป็นข้อตกลงแบบพหุภาคี (Chiang Mai Initiative Multilateralisation: CMIM)* เพื่อเปิดช่องทางการแลกเปลี่ยนเงินตราระหว่างกันภายใต้กรอบความตกลงฉบับเดียว (ศูนย์วิจัยเศรษฐกิจและธุรกิจ ธนาคารไทยพาณิชย์, 2553)

จากข้างต้น มาตรการริเริ่มเชียงใหม่แบบพหุภาคีเป็นกลไกทางการเงินที่อาเซียนดำเนินการร่วมกับประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงเหนืออีกสามประเทศ โดยลำพังอาเซียนเอง ไม่สามารถที่จะสร้างกลไกสำหรับป้องกันและแก้ไขวิกฤติเศรษฐกิจในลักษณะดังกล่าวได้ เนื่องจากเหตุผลที่ได้กล่าวไปแล้ว คือพื้นฐานทางเศรษฐกิจของประเทศสมาชิกส่วนใหญ่ของอาเซียนยังไม่เข้มแข็ง ยังคงพึ่งพาการลงทุนจากต่างประเทศเป็นหลัก จำนวนแรงงานมีฝีมือยังมีไม่เพียงพอสำหรับการขยายการเติบโตของประเทศ โดยเป็นผลให้อาเซียนไม่สามารถให้ความช่วยเหลือในด้านเงินกู้หรือแหล่งเงินทุนให้แก่กันและกันได้ และจนถึงขณะนี้ยังไม่มีประเทศใดในอาเซียนที่แสดงความเป็นผู้นำอย่างชัดเจนในการแก้ไขปัญหาหากเกิดวิกฤติเศรษฐกิจรอบใหม่ สำหรับตำแหน่งผู้นำนี้ ดูแล้วน่าจะเป็นของประเทศใดประเทศหนึ่งในประเทศ+3 มากกว่า เนื่องจากมีพื้นฐานทางเศรษฐกิจที่เข้มแข็งกว่า มีศักยภาพสูงกว่าในการให้เงินกู้ เงินลงทุน และตลาด ลักษณะที่ปรากฏนี้มีความ

---

* เมื่อ พ.ศ. 2556 ประเทศสมาชิกอาเซียน+3 ได้พิจารณาแก้ไขมาตรการริเริ่มเชียงใหม่ ดังต่อไปนี้ 1) เพิ่มขนาดของ CMIM เป็น 2 เท่า จากเดิม 120 พันล้านเหรียญสหรัฐ เป็น 240 พันล้านเหรียญสหรัฐ 2) เพิ่มสัดส่วนการให้ความช่วยเหลือทางการเงินส่วนที่ไม่เชื่อมโยงกับเงื่อนไขการให้ความช่วยเหลือของกองทุนการเงินระหว่างประเทศ (IMF) เพื่อลดการพึ่งพากองทุนการเงินระหว่างประเทศในยามวิกฤติ และ 3) การจัดตั้งกลไกให้ความช่วยเหลือช่วงก่อนเกิดวิกฤติเศรษฐกิจ เพื่อป้องกันวิกฤติเศรษฐกิจที่อาจเกิดขึ้น และป้องกันการลุกลามไปยังของประเทศสมาชิกอื่น ๆ ในภูมิภาค

แตกต่างกันอย่างยิ่งจากสหภาพยุโรปในกลุ่มประเทศที่ใช้เงินสกุลยูโร (Euro Zone) เยอรมนีมีบทบาทเป็นแกนหลักของสกุลเงินยูโร เนื่องจากมีวินัยทางการเงินและสถานะทางการคลังมีเสถียรภาพสูง

จากประเด็นเรื่องกลไกการป้องกันและแก้ไขสภาพคล่องทางการเงินในยามวิกฤติ นำมาสู่ประเด็นที่เป็นคำถามสำคัญอีกข้อหนึ่งคือ เรื่องความเป็นไปได้ในการใช้เงินสกุลเดียวกัน สำหรับอาเซียนแล้ว การใช้เงินสกุลเดียวกันเป็นเรื่องที่ไม่สามารถคาดหวังได้ในระยะอันใกล้ เนื่องจากประเทศสมาชิกอาเซียนมีระดับการพัฒนาทางเศรษฐกิจแตกต่างกัน มีการรวมตัวทางการเงินอยู่ในระดับต่ำ และระบบการเงินการคลังของประเทศส่วนใหญ่ในอาเซียนยังไม่เข้มแข็งและโปร่งใส อีกทั้งแต่ละประเทศยังมีความเป็นอธิปไตยสูง และมีเจตนาธรรมทางการเมืองต่อแนวคิดการใช้เงินสกุลเดียวกันอยู่ในระดับต่ำเมื่อเทียบกับแรงผลักดันของประเทศในกลุ่มยูโรโซนในช่วงที่นำไปสู่การใช้เงินสกุลยูโร ดังนั้น จึงเป็นไปได้ยากที่ประเทศสมาชิกอาเซียนจะยอมยกเลิกการใช้เงินตราของตนเอง ซึ่งเปรียบเสมือนสัญลักษณ์อย่างหนึ่งของประเทศ และยอมให้นโยบายการเงินกำหนดมาจากภายนอก (อรรวรรณ เพิ่มพูล, 2554: 54-55)

นอกจากนี้ ปัญหาวิกฤติหนี้ในปัจจุบันของบางประเทศในกลุ่มยูโรโซน ซึ่งเริ่มต้นเมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๐ ก็เป็นบทเรียนที่มีส่วนทำให้อาเซียนยังไม่พร้อมจะบูรณาการทางการเงินและรับความเสี่ยงที่จะเกิดขึ้นได้ เพราะการใช้สกุลเงินร่วมกันเท่ากับเป็นการยอมรับอำนาจการกำหนดนโยบายจากธนาคารกลางของกลุ่มประเทศที่ใช้เงินสกุลเดียวกัน ประเทศภายในกลุ่มจึงสูญเสียความเป็นอิสระในการดำเนินนโยบายการเงิน และนโยบายอัตราแลกเปลี่ยนให้สอดคล้องกับภาวะเศรษฐกิจภายในประเทศของตนเอง ซึ่งทำให้มีข้อจำกัดในการใช้เครื่องมือทางการเงินในการรักษาเสถียรภาพทางเศรษฐกิจของประเทศ ในประเด็นนี้มีส่วนอย่างมากที่ทำให้ประเทศสมาชิกสหภาพยุโรปอย่างสหราชอาณาจักร สวีเดน และเดนมาร์ก ปฏิเสธที่จะเข้าร่วมกลุ่มยูโรโซน ทั้งสามประเทศนี้ไม่ต้องการสูญเสียการกำกับดูแลนโยบายการเงินและนโยบายอัตราแลกเปลี่ยนให้กับธนาคารกลางยุโรป รวมทั้งมั่นใจว่าเศรษฐกิจของตนเองมีความแข็งแกร่ง หากมีการใช้เงินสกุลเดียวกันกับประเทศที่มีเศรษฐกิจอ่อนแอกว่า ย่อมจะส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจภายในของตนเอง (กุลกัลยา พระยาราช และคนอื่น ๆ, ม.ป.ป.: 56-58) เมื่อประเทศภายในกลุ่มความร่วมมือเดียวกันไม่ได้มีทิศทางการเศรษฐกิจเหมือนกัน วัฏจักรเศรษฐกิจก็ย่อมแตกต่างกัน แม้ความตั้งใจทางการเมืองเป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญของการนำไปสู่การใช้เงินสกุลเดียวกัน แต่ปัจจัยทางเศรษฐกิจคือสิ่งที่กำหนดว่าเงินสกุลดังกล่าวจะคงอยู่ และมีเสถียรภาพในระยะยาวได้หรือไม่ (อรรวรรณ เพิ่มพูล, 2554: 55)

2.3 ประชาคมสังคมและวัฒนธรรมอาเซียน (ASEAN Socio-Cultural Community: ASCC)

การจัดตั้งประชาคมสังคมและวัฒนธรรมอาเซียนมีเป้าหมายให้อาเซียนเป็นประชาคมที่มีประชาชนเป็นศูนย์กลาง เป็นสังคมที่มีความเอื้ออาทรและแบ่งปัน ประชาชนอาเซียนมีสภาพความเป็นอยู่ที่ดีและมีการพัฒนาในทุกด้าน มีความมั่นคงทางสังคม และพร้อมรับมือกับผลกระทบอันเนื่องมาจากการรวมตัวทางเศรษฐกิจ ส่งเสริมการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน รวมทั้งการส่งเสริมอัตลักษณ์ของอาเซียน เพื่อให้ประชาชนอาเซียนเกิดสำนึกร่วมในเอกภาพท่ามกลางความหลากหลายด้านวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ และศาสนา (กรมอาเซียน, 2554: 11)

ในการนี้ อาเซียนจึงได้จัดทำแผนงานการจัดตั้งประชาคมสังคมและวัฒนธรรมอาเซียน (ASEAN Socio-Cultural Community Blueprint: ASCC Blueprint) เพื่อรองรับการดำเนินมาตรการต่าง ๆ เพื่อส่งเสริมการจัดตั้งประชาคมสังคมและวัฒนธรรมอาเซียน ซึ่งประกอบด้วยความร่วมมือหกด้าน ซึ่งได้แก่ 1) การพัฒนามนุษย์ โดยส่งเสริมความเป็นอยู่และคุณภาพชีวิตที่ดีของประชาชน ให้ประชาชนได้เข้าถึงโอกาสอย่างเที่ยงธรรมในการพัฒนามนุษย์ รวมทั้งการส่งเสริมและลงทุนด้านการศึกษาและการเรียนรู้ตลอดชีวิต 2) การคุ้มครองและสวัสดิการสังคม โดยลดความยากจน ส่งเสริมการคุ้มครองและสวัสดิการสังคม สร้างสภาพแวดล้อมที่มั่นคง ปลอดภัย เตรียมความพร้อมเรื่องภัยพิบัติ และจัดการกับข้อกังวลเกี่ยวกับการพัฒนาสุขภาพ 3) สิทธิและความยุติธรรมทางสังคม โดยให้สิทธิของประชาชนสะท้อนอยู่ในนโยบายและทุกวิถีของชีวิต ซึ่งรวมถึงสิทธิและสวัสดิการสำหรับกลุ่มด้อยโอกาสและกลุ่มที่อ่อนแอ 4) ความยั่งยืนด้านสิ่งแวดล้อม โดยการปกป้องทรัพยากรทางธรรมชาติเพื่อการพัฒนาด้านเศรษฐกิจและสังคม รวมทั้งการจัดการบริหารอย่างยั่งยืน การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม 5) การสร้างอัตลักษณ์อาเซียน โดยส่งเสริมให้ประชาชนในอาเซียนตระหนักและมีค่านิยมร่วมกันในความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันท่ามกลางความแตกต่างของสังคม และ 6) การลดช่องว่างทางการพัฒนา โดยเน้นระหว่างประเทศสมาชิกเก่าหกประเทศกับประเทศสมาชิกใหม่สี่ประเทศ และในพื้นที่ของอาเซียนที่ถูกทอดทิ้งและด้อยพัฒนา (กรมอาเซียน, 2555)

ก่อนริเริ่มแนวคิดในการจัดตั้งประชาคมอาเซียน ประเทศสมาชิกอาเซียนได้ดำเนินความร่วมมือในด้านต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับสังคมและวัฒนธรรมมาอย่างต่อเนื่อง อาทิ ด้านปัญหาสุขภาพจิต ด้านการศึกษา ด้านสาธารณสุข และด้านสิ่งแวดล้อม โดยมีรายละเอียด ดังนี้

1. ด้านปัญหาสุขภาพจิต เมื่อ พ.ศ. 2519 ประเทศผู้ก่อตั้งอาเซียนห้าประเทศ เห็นว่าปัญหาสุขภาพจิตเป็นภัยคุกคามต่ออาเซียนและภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยจะต้องร่วมมือกันขจัดยาเสพติดให้หมดไปจากภูมิภาค ในการนี้ จึงได้ประกาศปฏิญญาอาเซียนว่าด้วยหลักการในการต่อต้านการใช้ยาเสพติดในทางที่ผิด

(The ASEAN Declaration of Principles to Combat the Abuse of Narcotic Drugs) ซึ่งมีหลักการว่า ประเทศอาเซียนแต่ละประเทศจะเพิ่มความระมัดระวังและมาตรการป้องกันและลงโทษเกี่ยวกับการลักลอบค้า ยาเสพติด จัดให้มีความร่วมมือในด้านการวิจัยและศึกษาเกี่ยวกับยาเสพติด จัดปรับปรุงกฎหมายของแต่ละ ประเทศ และดำเนินการแลกเปลี่ยนข้อมูลในด้านต่าง ๆ เกี่ยวกับยาเสพติด

ในระยะต่อมา สภาพปัญหาได้เปลี่ยนแปลงจากปัญหายาเสพติดที่สกัดจากพืชมาเป็นยาเสพติด ประเภทสารสังเคราะห์ และตั้งแต่ พ.ศ. 2532 เป็นต้นมา มียาเสพติดประเภทใหม่ ๆ เริ่มเข้ามาแพร่ระบาดใน ภูมิภาค สถานการณ์ดังกล่าวทำให้ประเทศสมาชิกอาเซียนพิจารณาเห็นว่าปัญหายาเสพติดประเภทสาร สังเคราะห์เป็นภัยคุกคามต่อภูมิภาคเพิ่มขึ้น จึงควรให้ความสำคัญกับการแก้ไขปัญหายาเสพติดที่เกิดขึ้น ในภูมิภาค และเห็นว่าประเทศสมาชิกควรร่วมมือกันให้มากยิ่งขึ้น โดยในระหว่างการประชุมรัฐมนตรี ต่างประเทศอาเซียน ครั้งที่ 31 เมื่อ พ.ศ. 2541 รัฐมนตรีต่างประเทศอาเซียนเก้าประเทศ (กัมพูชายังไม่ได้เป็น สมาชิกอาเซียน) ได้ลงนามในปฏิญญาร่วมว่าด้วยการปลอดยาเสพติดในอาเซียน (The Joint Declaration for a Drug-Free ASEAN) ค.ศ. 2020 (พ.ศ. 2563) โดยปฏิญญาฯ มีวัตถุประสงค์เพื่อย้ำถึงความพยายามของ ประเทศสมาชิกอาเซียนในการต่อสู้กับปัญหาการค้ายาเสพติด และการใช้ยาเสพติดในทางที่ผิดในศตวรรษ ที่ 21 ต่อมาในการประชุมรัฐมนตรีต่างประเทศอาเซียน ครั้งที่ 33 เมื่อ พ.ศ. 2543 ที่ประชุมได้เห็นควรให้เร่ง เวลาคำแนะนำของกรมการทำให้อาเซียนเป็นเขตปลอดยาเสพติดจาก พ.ศ. 2563 เป็น พ.ศ. 2558 (สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด อาเซียน, ม.ป.ป.)

2. ด้านการศึกษา ความร่วมมือด้านการศึกษาในอาเซียนมีมาตั้งแต่ช่วงแรกของการก่อตั้งอาเซียน เมื่อมีการจัดประชุมด้านการศึกษาของคณะกรรมการอาเซียนด้านการส่งเสริมกิจกรรมทางสังคมและ วัฒนธรรม (ASEAN Permanent Committee on Socio-Cultural Activities) ในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2518 ซึ่งนับเป็นจุดเริ่มต้นของความร่วมมือด้านการศึกษาของอาเซียน อย่างไรก็ตาม ความร่วมมือดังกล่าวมีการ พัฒนาค่อนข้างช้า ทั้งในส่วนที่เป็นกลไกการบริหารจัดการ และในส่วนของสาระความร่วมมือ ต่อมาเมื่อ อาเซียนมีการพัฒนาและปรับโครงสร้างองค์การเพื่อให้เกิดความร่วมมือในด้านต่าง ๆ เป็นรูปธรรมมากขึ้น จึงได้มีการจัดตั้งคณะกรรมการอาเซียนด้านการศึกษา (ASEAN Committee on Education: ASCOE) ขึ้นใน พ.ศ. 2532 เพื่อเป็นกลไกการบริหารความร่วมมือด้านการศึกษาของอาเซียน ต่อมาใน พ.ศ. 2538 ที่ประชุม สหุยอดอาเซียนได้มีมติจัดตั้งเครือข่ายมหาวิทยาลัยอาเซียน (ASEAN University Network: AUN) เพื่อพัฒนา ทรัพยากรมนุษย์ของภูมิภาค และสร้างความสำนึกในความเป็นอาเซียน โดยผ่านกลไกความร่วมมือด้าน อุดมศึกษา ทั้งนี้ มีการลงนามความตกลงเพื่อการจัดตั้งเครือข่ายมหาวิทยาลัยอาเซียนขึ้นสองฉบับ คือ กบฏบัตร

เครือข่ายมหาวิทยาลัยอาเซียน (Charter of the ASEAN University Network) และข้อตกลงร่วมในการจัดตั้งเครือข่ายมหาวิทยาลัยอาเซียน (Agreement on the Establishment of the ASEAN University Network) นับตั้งแต่นั้นมาความร่วมมือทางด้านอุดมศึกษาจึงมีเพิ่มมากขึ้นและเกิดเป็นรูปธรรมอย่างชัดเจน (พินิติ รัตนานุกูล, 2554: 7-8)

นอกจากนี้ ใน พ.ศ. 2539 ประเทศไทยได้เสนอแนวความคิดในการจัดตั้งกองทุนอาเซียนเพื่อการพัฒนาสังคม โดยอาเซียนได้หารือร่วมกันเพื่อพัฒนาแนวความคิดดังกล่าว และได้จัดตั้งกองทุน ซึ่งมีชื่อว่า “มูลนิธิอาเซียน” (ASEAN Foundation) ขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2540 โดยรัฐมนตรีต่างประเทศของประเทศสมาชิกอาเซียน ซึ่งในขณะนั้นมีเก้าประเทศ (กัมพูชายังไม่ได้เข้าเป็นสมาชิก) มูลนิธิอาเซียนมีสถานะเป็นนิติบุคคล และมีสำนักงานใหญ่ของมูลนิธิอาเซียนตั้งอยู่ที่กรุงจาการ์ตา ประเทศอินโดนีเซีย มูลนิธิอาเซียนมีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมประชาชนในอาเซียนให้มีจิตสำนึกของความเป็นอาเซียนมากขึ้น รวมทั้งสนับสนุนการติดต่อระหว่างประชาชน และขยายการมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมของอาเซียนให้เป็นไปได้ไปอย่างกว้างขวาง โดยการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ สนับสนุนการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจ และบรรเทาความยากจน นอกจากนี้ มูลนิธิอาเซียนยังสนับสนุนกิจกรรมด้านการศึกษา การฝึกอบรม การแลกเปลี่ยนเยาวชนและนักเรียน ตลอดจนส่งเสริมความร่วมมือระหว่างนักวิชาการ นักวิชาชีพ และนักวิทยาศาสตร์อีกด้วย (กระทรวงการต่างประเทศ, 2543)

3. ด้านสาธารณสุข ที่ผ่านมอาเซียนดำเนินความร่วมมือด้านสาธารณสุขโดยผ่านกลไกความร่วมมือสามระดับ คือ การประชุมระดับรัฐมนตรีสาธารณสุขอาเซียน การประชุมระดับเจ้าหน้าที่อาวุโสด้านการพัฒนาสาธารณสุข และการประชุมระดับคณะทำงาน/ผู้เชี่ยวชาญในด้านต่าง ๆ ได้แก่ โรคติดต่อ ความปลอดภัยของอาหาร ความร่วมมือด้านเทคนิคเกี่ยวกับยา การเตรียมพร้อมและรับมือกับโรคระบาด การควบคุมยาสูบ เอดส์ สุขภาพจิต สุขภาพแม่และเด็ก โรคไม่ติดต่อ และการแพทย์ดั้งเดิม (กรมอาเซียน, ม.ป.ป.: 1) ทั้งนี้ ที่ผ่านมความร่วมมือด้านสาธารณสุขของอาเซียนจะเป็นความร่วมมือทางวิชาการเป็นหลัก ประเทศสมาชิกที่มีความเชี่ยวชาญทางด้านใด ก็จะมาช่วยกันทำงานในด้านนั้น ซึ่งนอกเหนือจากความร่วมมือของประเทศสมาชิกอาเซียนด้วยกันเองแล้ว ประเทศนอกอาเซียน ซึ่งได้แก่ จีน ญี่ปุ่น และเกาหลีใต้ ก็ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนางานทางด้านนี้ด้วย (มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ คณะแพทยศาสตร์, ม.ป.ป.: 1)

4. ด้านสิ่งแวดล้อม อาเซียนได้เริ่มโครงการความร่วมมือด้านสิ่งแวดล้อมเป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2520 โดยมีการจัดทำโครงการสิ่งแวดล้อมของอนุภูมิภาคอาเซียน (ASEAN Sub-regional Environment Programme: ASEP) สามระยะ (พ.ศ. 2520 – 2535) โดยมีคณะผู้เชี่ยวชาญด้านสิ่งแวดล้อมของอาเซียน

(ASEAN Experts Group on the Environment: AEGE) เป็นผู้ดำเนินโครงการ และได้มีการจัดการประชุมเป็นประจำทุกปีนับตั้งแต่ พ.ศ. 2521 ต่อมาได้มีการปรับคณะผู้เชี่ยวชาญด้านสิ่งแวดล้อมของอาเซียน ซึ่งเดิมอยู่ภายใต้คณะกรรมการด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีของอาเซียน เป็นระดับกรรมการ ซึ่งเรียกว่าเจ้าหน้าที่อาวุโสอาเซียนด้านสิ่งแวดล้อม (ASEAN Senior Officials on the Environment: ASOEN) พร้อมกันนี้ ยังได้มีการพิจารณาจัดโครงสร้างของคณะเจ้าหน้าที่อาวุโสอาเซียนด้านสิ่งแวดล้อม ให้มีความสอดคล้องและสามารถติดตามสถานการณ์สิ่งแวดล้อมในปัจจุบัน โดยในการประชุมคณะเจ้าหน้าที่อาวุโสอาเซียนด้านสิ่งแวดล้อมเมื่อเดือนกันยายน พ.ศ. 2541 ที่ประเทศสิงคโปร์ ได้มีมติให้ใช้ประเด็นด้านสิ่งแวดล้อมที่สำคัญ และมีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมในระดับโลกและระดับภูมิภาคอาเซียนเป็นเกณฑ์ในการจัดคณะทำงานภายใต้คณะเจ้าหน้าที่อาวุโสอาเซียนด้านสิ่งแวดล้อม ซึ่งประกอบด้วยคณะทำงานเฉพาะกิจด้านปัญหาหมอกควัน คณะทำงานด้านอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและ ความหลากหลายทางชีวภาพ คณะทำงานด้านสิ่งแวดล้อมทางทะเลและชายฝั่ง คณะทำงานด้านข้อตกลงพหุภาคีด้านสิ่งแวดล้อม คณะทำงานด้านการจัดการทรัพยากรน้ำ และคณะทำงานสิ่งแวดล้อมเมืองที่ยั่งยืน นอกจากนี้ อาเซียนยังจัดให้มีการประชุมรัฐมนตรีอาเซียนด้านสิ่งแวดล้อม (ASEAN Ministerial Meeting on the Environment: AMME) เพื่อกำหนดแนวนโยบายด้านสิ่งแวดล้อมของอาเซียน และติดตามความคืบหน้าในการดำเนินงานของคณะเจ้าหน้าที่อาวุโสอาเซียนด้านสิ่งแวดล้อมอีกด้วย (กณิกนันต์ คชเดช และกูรวรรณ อยู่พิพัฒน์, 2552: 7)

ความร่วมมือด้านสังคมและวัฒนธรรมของอาเซียน ทั้งเรื่องปัญหาเสพติด ด้านการศึกษา ด้านสาธารณสุข และด้านสิ่งแวดล้อมที่กล่าวไว้ข้างต้น ได้ดำเนินการผ่านการประชุมในระดับต่าง ๆ คือ การประชุมระดับรัฐมนตรี การประชุมระดับเจ้าหน้าที่อาวุโส และคณะทำงาน/คณะผู้เชี่ยวชาญเฉพาะสาขา ดังนั้นความร่วมมือโดยส่วนใหญ่จึงอยู่ในระดับผู้บริหารของรัฐ และดำเนินการโดยระบบราชการของประเทศสมาชิกเป็นหลัก ประชาชนและภาคประชาสังคมไม่ค่อยได้เข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการสร้างความร่วมมือเหล่านี้มากนัก เพียงแต่ได้เข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมสำหรับอาเซียน อาทิ กีฬาซีเกมส์ มหกรรมนาฏศิลป์อาเซียน วรรณกรรมซีไรต์ และดนตรีอาเซียน แม้กิจกรรมเหล่านี้จะช่วยส่งเสริมความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับประเทศเพื่อนบ้านในอาเซียน และการสร้างความตระหนักรู้เกี่ยวกับอาเซียนและความหลากหลายของภูมิภาค แต่ยังไม่เพียงพอที่จะทำให้อาเซียนกลายเป็นประชาคมที่มีประชาชนเป็นศูนย์กลางได้ เนื่องจากความแตกต่างทางด้านเชื้อชาติ ศาสนา และระดับการพัฒนา รวมทั้งความรู้สึกขัดแย้งจากภูมิหลังประวัติศาสตร์ และช่องว่างระหว่างประเทศร่ำรวยกับประเทศยากจน ยังคงมีอยู่และเป็นอุปสรรคต่อการสร้างความรู้สึกของการเป็นพลเมืองอาเซียนร่วมกัน ตลอดจนการพัฒนาอัตลักษณ์ร่วมภายใต้ความหลากหลายทางวัฒนธรรมของอาเซียน

ย้อนกลับไปในอดีต การก่อตั้งอาเซียนมีจุดประสงค์หลักคือเรื่องของการเมือง ประเทศผู้ก่อตั้งห้าประเทศ ได้ร่วมกันก่อตั้งองค์การเพื่อต่อต้านภัยคุกคามจากคอมมิวนิสต์และสร้างสันติสุขให้เกิดขึ้นในภูมิภาค สำหรับความร่วมมือทางการเมืองที่อาเซียนประสบความสำเร็จและได้รับการชื่นชมจากนานาประเทศ คือ การยุติการสู้รบในกัมพูชาและนำมาสู่การเลือกตั้งครั้งแรกของประเทศได้สำเร็จใน พ.ศ. 2536 ต่อมาเมื่อปัญหาการเมืองได้บรรเทาคลี่คลายลง ความร่วมมือทางเศรษฐกิจก็เกิดขึ้นเป็นรูปธรรมภายใต้การจัดตั้งเขตการค้าเสรีอาเซียน แต่สำหรับความร่วมมือด้านสังคมและวัฒนธรรม และการมีส่วนร่วมของภาคประชาสังคมนั้น ในอดีตที่ผ่านมาไม่ปรากฏสิ่งที่เป็นความสำเร็จอย่างชัดเจน แม้ว่าความร่วมมือทางสังคมและวัฒนธรรมในระดับประชาชนเป็นรากฐานสำคัญ แต่รัฐบาลของอาเซียนให้ความสนใจในเรื่องดังกล่าวน้อยกว่าเรื่องของการเมือง และเศรษฐกิจ ทั้ง ๆ ที่ความร่วมมือด้านนี้มีความสำคัญอย่างยิ่งในการที่จะทำให้ประเทศในภูมิภาคมีความเข้าใจต่อกัน และมีเอกภาพมากขึ้นในการดำเนินงานตามพันธกรณีที่มีร่วมกัน (เพิ่มศักดิ์ มกราภิรมย์, 2552: 13)

ประเด็นสำคัญที่เป็นอุปสรรคต่อการขับเคลื่อนไปสู่จุดมุ่งหมายของการเป็นประชาคมสังคมและวัฒนธรรมอาเซียน ได้แก่

1. ความหลากหลายของเชื้อชาติ ภาษา ศาสนา และวัฒนธรรม อาเซียนเป็นกลุ่มความร่วมมือที่มีความหลากหลายทางด้านเชื้อชาติ ภาษา ศาสนา และวัฒนธรรม ซึ่งเป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของประชาชน และการดำเนินนโยบายของรัฐบาลในการสร้างระบบการเมือง ระบบเศรษฐกิจ และระบบความมั่นคงทางสังคม (Social Security) ความเป็นชุมชนพหุสังคมของอาเซียนเป็นความท้าทายในการสร้างอัตลักษณ์ร่วมกันของภูมิภาค และมีผลกระทบต่อกระบวนการและการอยู่ร่วมกันเป็นประชาคมตามจุดมุ่งหมายของอาเซียน **“หนึ่งวิสัยทัศน์ หนึ่งเอกลักษณ์ หนึ่งประชาคม”** (One Vision, One Identity, One Community)

ความแตกต่างของเชื้อชาติ ภาษา ศาสนาและวัฒนธรรมในอาเซียน ไม่ได้ปรากฏให้เห็นในลักษณะเทียบระหว่างประเทศกับประเทศเท่านั้น แต่ยังปรากฏให้เห็นชัดภายในของแต่ละประเทศ กล่าวคือ เอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นภูมิภาคแห่งความหลากหลายทางชาติพันธุ์ มีชนชาติต่าง ๆ ตั้งถิ่นฐานกระจายอยู่ทั่วทั้งภูมิภาค อาทิ ชาวพม่า ชาวไทย ชาวลาว ชาวชวา ชาวมลายู ชาวกะเหรี่ยง ชาวจาม ชาวลาวหู่ ชาวมูเซอ และชาวละว้า ดังนั้น แต่ละประเทศในภูมิภาคจึงประกอบด้วยประชาชนหลายกลุ่มชาติพันธุ์อาศัยอยู่ในประเทศเดียวกัน โดยกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีอำนาจในการปกครองประเทศถือว่าเป็นชนกลุ่มใหญ่ ส่วนกลุ่มชาติพันธุ์ที่ไม่มีอำนาจในการปกครองประเทศมักเรียกขานกันว่าชนกลุ่มน้อย ยกตัวอย่างเช่น ประเทศเมียนมาร์ ซึ่งประกอบด้วยชาวพม่าที่เป็นชนหมู่มากภายในประเทศ และมีชนเผ่าต่าง ๆ เช่น กะเหรี่ยง คะฉิ่น มอญ ไทใหญ่ และคะยาห์ เป็นต้น ซึ่งถือเป็นชนกลุ่มน้อยที่ยังขาดอำนาจในการปกครอง ทั้งนี้ เป็นผลมาจากกระบวนการสร้าง

รัฐสมัยใหม่ที่มีการขีดเส้นแบ่งเขตแดนทางภูมิศาสตร์ ประกอบกับแนวคิดชาตินิยมที่ทำให้แต่ละประเทศมีความหวาดระแวงต่อกัน และมองข้ามวิถีชีวิตของชนกลุ่มน้อยซึ่งมักถูกกีดกันออกจากความเป็นพลเมืองหลักของอาเซียน ที่มองกันแต่เพียง 10 ชนชาติหลักของประเทศที่เป็นสมาชิกอาเซียน เช่น ชาติพม่า ชาติไทย และชาติเวียดนาม ฯลฯ ดังนั้น ชนชาติต่าง ๆ ในภูมิภาคอาเซียน ควรมีการปรับเปลี่ยนทัศนคติเพื่อส่งเสริมการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ โดยการหารูปแบบวัฒนธรรมร่วมประจำกลุ่ม พร้อมกับส่งเสริมความร่วมมือให้รัฐและผู้คนที่หลากหลายต่างมีความเข้าใจและเห็นอกเห็นใจกัน อยู่ร่วมกันอย่างสันติโดยมีความรักดีต่อประชาคม แต่ก็ยังสามารถรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของตนเองได้พอสมควร (ดุลยภาค ปรีชารัชช, ม.ป.ป.: 1-6)

2. การละเมิดสิทธิมนุษยชน เนื่องจากประเทศในอาเซียนมีรูปแบบการเมืองการปกครองที่แตกต่างกัน แม้แต่ประเทศที่ปกครองในระบอบประชาธิปไตย ก็มีระดับการพัฒนาของความเป็นประชาธิปไตยและสิทธิมนุษยชน รวมทั้งความตระหนักรู้ของประชาชนในเรื่องสิทธิเสรีภาพที่แตกต่างกัน แม้ว่าปัจจุบันอาเซียนจะมีคณะกรรมการสิทธิระหว่างรัฐบาลอาเซียนว่าด้วยสิทธิมนุษยชน (AICHR) และมีการรับรองปฏิญญาอาเซียนว่าด้วยสิทธิมนุษยชน (ASEAN Human Rights Declaration: AHRD) แล้ว แต่ก็ยังเป็นเพียงขั้นตอนเริ่มต้นเท่านั้น เพราะอำนาจหน้าที่ของคณะกรรมการฯ และปฏิญญาฯ เป็นเพียงความร่วมมือด้านการเสริมสร้างและคุ้มครองสิทธิมนุษยชนเป็นหลัก โดยที่ยังไม่มีข้อผูกพันตามกฎหมาย และยังไม่ได้เปิดประเด็นไปสู่การไกล่เกลี่ยข้อขัดแย้งเรื่องสิทธิมนุษยชน ดังนั้น รูปแบบของคณะกรรมการฯ และปฏิญญาฯ จึงสะท้อนถึงลักษณะเฉพาะของอาเซียนที่มีความแตกต่างทางการเมือง สังคม และวัฒนธรรม รวมทั้งความไม่พร้อมที่จะให้ประเทศอื่นหรือองค์กรกลางเข้ามาแทรกแซงกิจการภายใน

การดำเนินงานด้านสิทธิมนุษยชนในอาเซียนจำเป็นต้องใช้เวลาและก้าวแบบค่อยเป็นค่อยไป เนื่องจากที่ผ่านมาหลายประเทศในอาเซียนมีทัศนคติทางการเมืองที่ไม่ได้เอื้ออำนวยให้เรื่องสิทธิมนุษยชนเป็นประเด็นหลักในการดำเนินนโยบายของรัฐบาล ในทางตรงกันข้ามกลับกลายเป็นเรื่องที่ทำให้รัฐบาลของบางประเทศในอาเซียนถูกโจมตีจากสังคมภายนอกได้ ดังนั้น สิ่งที่เป็นไปได้ในขณะนี้คือ รัฐบาลของประเทศสมาชิกควรดำเนินกิจกรรมสร้างความตระหนักรู้เรื่องสิทธิมนุษยชนให้กับภาครัฐ ภาคการศึกษา และภาคประชาชน โดยให้ตระหนักถึงสิทธิขั้นพื้นฐานและสิทธิที่พึงมี รวมทั้งจูงใจให้ประชาชนเคารพในสิทธิหน้าที่ของตนเองและของผู้อื่น ซึ่งจะเป็นการสร้างพื้นฐานที่แข็งแกร่งต่ออาเซียนในเรื่องสิทธิมนุษยชน เพื่อก้าวไปสู่การเป็นประชาคมอาเซียนที่มั่นคงต่อไป (ภาณุวัฒน์ ปรีชญาบุตร, 2554: 40-41)

3. ช่องว่างระหว่างประเทศยากจนและประเทศร่ำรวย ความเหลื่อมล้ำของระดับการพัฒนาระหว่างประเทศยากจนและประเทศร่ำรวยในอาเซียน เป็นความท้าทายในการสร้างสังคมแบบเอื้ออาทรและแบ่งปันกัน

นายเดิมศักดิ์ เฉลิมพลาณภาพ นักวิจัยจากสถาบันเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษาของสิงคโปร์ ได้แสดงทัศนะว่า หากอาเซียนไม่มีทรัพยากรเพียงพอที่จะนำมาแบ่งปันกัน สังคมแห่งความเอื้ออาทรระหว่างกันจะเกิดขึ้นได้อย่างไร การลดช่องว่างของระดับการพัฒนาในอาเซียนย่อมต้องอาศัยการลงทุนจำนวนมากเพื่อสร้างโครงสร้างพื้นฐาน ยกกระดับชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน และพัฒนาระบบการศึกษาที่มีประสิทธิภาพ เพื่อให้สามารถสร้างทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณภาพรองรับการเติบโตของประชาคมอาเซียน แต่อาเซียนไม่ได้มีกองทุนที่จะดำเนินการในส่วนนี้ แม้ว่าปัจจุบันอาเซียนมีข้อริเริ่มเพื่อการรวมตัวของอาเซียน (IAI)* เพื่อลดช่องว่างความแตกต่างระหว่างกันของประเทศในอาเซียน แต่เงินทุนที่มีก็ไม่มากพอที่จะนำไปลงทุนในโครงการขนาดใหญ่ (Chalermphanupap, 2009: 115) นอกจากนี้ งบประมาณสำหรับการดำเนินงานของสำนักเลขาธิการอาเซียนก็มีจำนวนไม่มาก โดยได้มาจากค่าบำรุงประจำปีที่ประเทศสมาชิกแต่ละประเทศให้ในจำนวนเท่า ๆ กัน สิ่งที่ปรากฏนี้ สะท้อนให้เห็นว่าประเทศสมาชิกอาเซียนยังกังวลอยู่กับผลประโยชน์ของชาติ และยังไม่พร้อมที่จะอุทิศให้ส่วนกลาง เพื่อแบ่งปันแก่ประเทศที่ด้อยกว่าได้มีการพัฒนาไปสู่ความทัดเทียมกัน

ในที่นี้ ขอนำเรื่องของสหภาพยุโรปมาอธิบายเป็นตัวอย่าง สหภาพยุโรปได้วางเป้าหมายการดำเนินเศรษฐกิจให้มีการเติบโตอย่างยั่งยืน ประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ความเหลื่อมล้ำทางสังคมและอัตราการว่างงานลดน้อยลง และให้ประเทศภายในกลุ่มมีแนวโน้มการพัฒนาไปพร้อม ๆ กัน ทั้งนี้ สนธิสัญญาอัมสเตอร์ดัม (Amsterdam Treaty) ของสหภาพยุโรป ได้กำหนดให้มีนโยบายความร่วมมือที่เรียกว่า Cohesion Policy เพื่อเพิ่มความแข็งแกร่งและความเป็นหนึ่งเดียวกันทางเศรษฐกิจ (Economic Convergence) ของสมาชิกในสหภาพยุโรป โดยกำหนดให้มีกองทุนสำคัญสองกองทุน คือ Structural Fund และ Cohesion Fund เพื่อจัดให้มีโครงการต่าง ๆ สำหรับสนับสนุนประเทศสมาชิกใหม่ และท้องถิ่นต่าง ๆ ในสหภาพยุโรปที่ประสบปัญหาเกี่ยวกับการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างเศรษฐกิจ รวมทั้งการสนับสนุนให้มีการวิจัยและการส่งเสริมให้เกิดผู้ประกอบการใหม่ ๆ การพัฒนาวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม เป็นต้น (นิรันดร์ วิศวธร, 2552: 5-6) ในระหว่าง พ.ศ. 2550 – 2556 งบประมาณที่สหภาพยุโรปได้จัดสรรสำหรับการดำเนินงานของภูมิภาคมีจำนวน 348 พันล้านยูโร ในส่วนของ Structural Fund ได้รับงบประมาณจำนวน 278 พันล้านยูโร และ Cohesion Fund ได้รับงบประมาณจำนวน 70 พันล้านยูโร งบประมาณของสองกองทุนนี้คิดเป็นร้อยละ 35 ของงบประมาณทั้งหมดของสหภาพยุโรป ซึ่งเป็นส่วนที่ได้รับการจัดสรรงบประมาณมากที่สุดเป็นลำดับที่ 2 ของสหภาพยุโรป (European Commission, n.d.)

* ปัจจุบันอยู่ระหว่างการดำเนินงานในระยะที่สอง (พ.ศ. 2552 – 2558) โดยคำนึงถึงความต้องการของกลุ่มประเทศสมาชิกอาเซียนใหม่ และเน้นกิจกรรมที่สำคัญและจำเป็นต่อการเร่งรัดการรวมกลุ่มของอาเซียน

นอกจากนี้ งบประมาณของสหภาพยุโรปนั้นได้มาจากประเทศสมาชิกต่าง ๆ โดยประเทศที่ร่ำรวยกว่าจะให้ในสัดส่วนที่มากกว่า ซึ่งจุดนี้แสดงให้เห็นความแตกต่างระหว่างสหภาพยุโรปกับอาเซียน ประเทศที่ร่ำรวยของสหภาพยุโรป อย่างเช่น เยอรมนี ได้แสดงความเป็นผู้นำในการสร้างเสถียรภาพให้องค์การ และให้ความสำคัญต่อการเพิ่มขีดความสามารถแก่ประเทศสมาชิกใหม่ เพราะหากประเทศสมาชิกใหม่มีฐานะทางเศรษฐกิจอ่อนแอ หรือประสบปัญหาทางเศรษฐกิจ ย่อมส่งผลกระทบเป็นลูกโซ่จากประเทศหนึ่งไปอีกประเทศหนึ่งได้ และย่อมลุลกลามส่งผลกระทบต่อระบบเศรษฐกิจของสหภาพยุโรปโดยรวม แต่สำหรับอาเซียนยังไม่มีประเทศสมาชิกใดที่แสดงบทบาทความเป็นผู้นำในลักษณะนี้ ส่วนหนึ่งเป็นเพราะเศรษฐกิจของประเทศส่วนใหญ่ในอาเซียนยังไม่มีเสถียรภาพ และอีกส่วนหนึ่งเป็นเพราะประเทศสมาชิกยังไม่พร้อมที่จะสละเพื่อการบูรณาการอย่างแท้จริง ดังนั้น การจะสร้างสังคมแห่งความเอื้ออาทรและแบ่งปันกันให้เกิดขึ้นได้จริงตาม ASCC Blueprint อาเซียนจึงต้องใช้ความทุ่มเทมากกว่าที่เป็นอยู่ เพื่อให้ประเทศสมาชิกทุกประเทศและประชาชนชาวอาเซียนมีความสามารถที่จะเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงหรือความเสี่ยงที่จะเกิดขึ้นในอนาคตจากการรวมตัวเป็นประชาคมอาเซียน และจากการบูรณาการเข้ากับสังคมโลก

4. ระดับการมีส่วนร่วมของภาคประชาสังคมในการขับเคลื่อนอยู่ในระดับต่ำ ปัจจุบันประชาชนในอาเซียนยังไม่ได้รับข้อมูลข่าวสารอย่างเพียงพอและเท่าเทียม ทั้งยังไม่มีช่องทางที่ชัดเจนในการแสดงบทบาทเพื่อขับเคลื่อนอาเซียน แม้ว่ากฎบัตรอาเซียนได้ระบุว่าการสร้างประชาคมอาเซียนจะมีประชาชนเป็นศูนย์กลาง แต่ดูเหมือนว่าอาเซียนยังคงผูกขาดการดำเนินงานโดยรัฐเช่นเดิม ในความเป็นจริงอาเซียนไม่ได้จัดเตรียมโครงสร้างหรือเวทีอย่างเป็นทางการให้ประชาชนได้พูดคุยแลกเปลี่ยนกันอย่างแท้จริง แม้จะมีการเปิดกว้างให้ภาคประชาชนได้พบปะพูดคุยกับผู้นำอาเซียน ก็เป็นการทำเชิงสัญลักษณ์มากกว่าก่อให้เกิดผลลัพธ์ กล่าวคือรัฐบาลของประเทศอาเซียนเปิดโอกาสให้ตัวแทนของภาคประชาชนประเทศละหนึ่งคนเข้าพบปะกับผู้นำอาเซียน (Interface Dialogue) แต่ที่ผ่านมาทุกรัฐบาลของประเทศสมาชิกก็พยายามเข้ามาแทรกแซง โดยต้องการให้คนที่มีความใกล้ชิดกับภาครัฐเข้ามาเป็นตัวแทนในการประชุมเพื่อไม่ให้เกิดความคิดเห็นที่แตกต่าง อันอาจนำมาซึ่งความขัดแย้งและบั่นทอนภาพลักษณ์ของการประชุมอาเซียนได้ ตัวอย่างเช่น ในการประชุมสุดยอดอาเซียน เมื่อ พ.ศ. 2552 ที่อำเภอชะอำ-หัวหิน ประเทศไทย ผู้นำของกัมพูชาและเมียนมาร์ ปฏิเสธพบตัวแทนที่ได้รับการคัดเลือกจากเวทีภาคประชาสังคม นอกจากนี้ ในการพบปะกับผู้นำแต่ละครั้งก็ใช้เวลาไม่นาน ประมาณ 15 – 30 นาที จึงไม่อาจมั่นใจได้ว่าข้อเสนอของภาคประชาสังคมที่ยื่นต่อผู้นำนั้นจะก่อให้เกิดผลในการขับเคลื่อนมากนักน้อยเพียงใด

การจะเป็นประชาคมได้นั้นจำเป็นต้องมีปฏิสัมพันธ์กันระหว่างรัฐต่อรัฐ แต่รากฐานที่สำคัญที่สุดคือ การมีปฏิสัมพันธ์จากประชาชนในกลุ่มประเทศสมาชิก การเป็นประชาคมอาเซียนต้องพยายามลดทอนเรื่องความเป็นชาตินิยมให้ลดน้อยลง สร้างเอกภาพท่ามกลางความหลากหลายเพื่อสร้างทัศนคติที่ดีระหว่างประชาชนด้วยกัน ดังนั้น การพบปะพูดคุยและทำงานร่วมกันของภาคประชาชนก็จะส่งเสริมความสัมพันธ์ที่ดีได้ และจะทำให้อาเซียนเป็นประชาคมภาคปฏิบัติ ไม่ใช่เพียงสิ่งที่ปรากฏอยู่ในกฎบัตรหรือในที่ประชุมของอาเซียนเท่านั้น (Siam Intelligence, 2556) ด้วยเหตุนี้ รัฐบาลของประเทศสมาชิกอาเซียนจำเป็นต้องปรับปรุงกระบวนการให้ภาคประชาสังคมได้เข้ามามีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนอาเซียนมากขึ้น อีกทั้งสนับสนุนให้ประชาชนและกลุ่มเครือข่ายนอกภาครัฐเข้ามามีบทบาทในการสร้างสังคมประชาธิปไตย การปกป้องคุ้มครองสิทธิเสรีภาพขั้นพื้นฐาน การใช้ทรัพยากรธรรมชาติและดูแลสิ่งแวดล้อม ตลอดจนเปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้าถึงข้อมูลและความจริง เพื่อเป็นจุดเริ่มต้นของการสร้างความตระหนักรู้ร่วมกัน และการสร้างความร่วมมือและเครือข่ายร่วมกันในอนาคต (เพิ่มศักดิ์ มกราภิรมย์, 2552: 15)

---

5 รัฐสภาไทยในบริบทประชาคมอาเซียน

อาเซียนเป็นองค์การระหว่างประเทศในระดับรัฐบาล ซึ่งก่อตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2510 โดยตราสารที่เรียกว่า “ปฏิญญากรุงเทพฯ” สถานการณ์ทางการเมืองระหว่างประเทศในช่วงเวลาที่ก่อตั้งอาเซียนนั้น มีส่วนทำให้อาเซียนต้องอาศัยรูปแบบความร่วมมือเชิงมิตรภาพและความสมัครใจแทนการกำหนดสิทธิหน้าที่ในทางกฎหมายระหว่างประเทศต่อกัน แนวปฏิบัติเช่นนี้ช่วยให้ความร่วมมือระหว่างประเทศสมาชิกดำเนินมาได้โดยปราศจากความขัดแย้งที่รุนแรง แม้ว่าประเทศสมาชิกอาเซียนแต่ละประเทศจะมีระบบกฎหมาย นโยบายทางการเมือง เศรษฐกิจ และระดับการพัฒนาทางสังคมที่แตกต่างกันก็ตาม ดังนั้น เมื่ออาเซียนมิได้มุ่งหมายที่จะนำกฎหมายระหว่างประเทศมาเป็นรากฐานในการดำเนินงานร่วมกัน จึงไม่ได้มีการจัดทำธรรมนูญองค์การหรือกฎบัตรอาเซียนมาตั้งแต่ต้น

ในการประชุมผู้นำอาเซียนเมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ. 2540 ณ กรุงกัวลาลัมเปอร์ ประเทศมาเลเซีย ผู้นำประเทศอาเซียนได้ร่วมประกาศ “วิสัยทัศน์อาเซียน 2020” โดยกำหนดเป้าหมายว่าภายใน พ.ศ. 2563 อาเซียนจะมีรูปแบบความร่วมมือที่มีความใกล้ชิดกันมากขึ้นกว่าเดิม ซึ่งนับเป็นจุดเริ่มต้นที่นำมาสู่การจัดตั้งประชาคมอาเซียนภายใต้สามเสาหลัก และการตรากฎบัตรอาเซียนเพื่อเป็นกรอบกติกาในการอยู่ร่วมกันภายใต้ประชาคมเดียวกัน กฎบัตรอาเซียนได้บัญญัติให้อาเซียนมีสถานะเป็นองค์การระหว่างประเทศที่มีสภาพนิติบุคคลอย่างชัดเจน ซึ่งเป็นผลให้อาเซียนมีสิทธิหน้าที่ความรับผิดชอบตามกฎหมายระหว่างประเทศ และประเทศสมาชิกก็ต้องเคารพและดำเนินการภายใต้กรอบกติกาเดียวกัน ดังนั้น การดำเนินงานของอาเซียนจึงผูกพันให้รัฐบาลของประเทศสมาชิกต้องปรับนโยบายและการดำเนินงาน ตลอดจนการปรับปรุงแก้ไขเพิ่มเติมกฎหมายให้สอดคล้องกับพันธกรณีที่มีต่ออาเซียน ในการนี้ สถาบันนิติบัญญัติของแต่ละประเทศจึงเข้ามามีบทบาทสำคัญในมิติของกฎหมายเพื่อรองรับการก้าวสู่ประชาคมอาเซียนใน พ.ศ. 2558

ในบทนี้ จึงขอนำเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับนิติสัมพันธ์ระหว่างประเทศในกรอบอาเซียนที่มีผลต่อกฎหมายไทย รวมทั้งทิศทางของรัฐสภาไทยในการเตรียมความพร้อมสู่ประชาคมอาเซียน และการดำเนินบทบาทภายใต้บริบทประชาคมอาเซียนตั้งแต่ พ.ศ. 2558 เป็นต้นไป

1. นิติสัมพันธ์ระหว่างประเทศในกรอบอาเซียนกับผลต่อกฎหมายไทย

ปฎิญญากรุงเทพฯ และความตกลงฉบับต่าง ๆ ที่ประเทศสมาชิกอาเซียนได้ทำร่วมกันเพื่อขยายความร่วมมือระหว่างกันตลอดระยะเวลากว่า 40 ปีที่ผ่านมา รวมทั้งกฎบัตรอาเซียน แผนงานการจัดตั้งประชาคมอาเซียน ทั้งสามเสาหลัก และข้อตกลงอื่นๆ ในการมุ่งไปสู่การเป็นประชาคมเดียวกัน เป็นเรื่องที่มีกฎหมายระหว่างประเทศรองรับความสัมพันธ์ โดยเฉพาะกฎหมายระหว่างประเทศในลักษณะที่เป็นสนธิสัญญา (Treaty) หรือความตกลงระหว่างประเทศ (International Agreement) ที่เกิดจากการเจรจาตกลงและได้แสดงเจตนาผูกพันอันเป็นการสร้างพันธกรณีให้ประเทศสมาชิกอาเซียนต้องปฏิบัติตาม หรือนำไปปฏิบัติให้บรรลุผลสำเร็จภายในประเทศของตนเอง หากประเทศสมาชิกใดไม่ปฏิบัติตามพันธกรณี ย่อมต้องรับผิดชอบต่อการกระทำหรือการละเว้นการกระทำอันนำไปสู่เรื่องของการรับผิดชอบของรัฐ (Responsibility of States) (ชาติชาย เชษฐสุมน, 2555: 14, 61-62)

จากนิติสัมพันธ์ในลักษณะต่าง ๆ ที่มีอยู่ ทำให้ประเทศสมาชิกอาเซียนต้องกำหนดนโยบาย จัดทำแผนงาน ปรับปรุงโครงสร้างและภารกิจของหน่วยงานภาครัฐ และจัดให้มีการแก้ไขหรือปรับปรุงกฎหมายภายในให้สอดคล้องกับข้อผูกพันที่มีต่ออาเซียน โดยเฉพาะความตกลงที่นำไปสู่การเป็นประชาคมอาเซียนใน พ.ศ. 2558 ทั้งนี้ ในการปรับปรุงแก้ไขกฎหมายภายใน นอกจากพันธกรณีที่ต้องคำนึงถึงแล้ว สิ่งที่รัฐบาลของประเทศสมาชิกต้องพิจารณาด้วยคือ ผลที่จะตามมาจากการเป็นประชาคมอาเซียนทั้งด้านบวกและด้านลบ เพื่อให้กฎหมายที่ตราขึ้นมานั้นสามารถสนับสนุนการบูรณาการระดับภูมิภาคได้อย่างต่อเนื่อง และสามารถรองรับปัญหาและสิ่งท้าทายใหม่ ๆ ที่จะเกิดขึ้นจากการเปิดพรมแดนและการเคลื่อนย้ายเสรี ผลในเชิงบวกจากการเป็นประชาคมอาเซียน เช่น บรรยากาศทางการเมืองของภูมิภาคมีเสถียรภาพมากขึ้น มีตลาดและฐานการผลิตเดียวกันที่มีความเข้มแข็ง ช่องว่างของการพัฒนาลดลง ประชาชนเข้ามามีบทบาทในเวทีภูมิภาคเพิ่มขึ้น รวมทั้งมีสำนึกถึงความหลากหลายทางวัฒนธรรมและมรดกของภูมิภาคมากขึ้น ส่วนผลเชิงลบที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการเป็นประชาคมอาเซียน เช่น การก่อการร้าย ยาเสพติด ขบวนการค้ามนุษย์ การฟอกเงิน การละเมิดทรัพย์สินทางปัญญา อาชญากรรมทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศ อาชญากรรมทางคอมพิวเตอร์ ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และปัญหาด้านสาธารณสุข เป็นต้น (ธนภฤต วรณัชชากุล, 2555: 8-11)

จากข้างต้น กฎหมายที่จะต้องนำไปใช้เพื่อดำเนินการตามข้อตกลงต่าง ๆ ที่อาเซียนมีอยู่แล้ว และเพื่อดำเนินการไปสู่การเป็นประชาคมอาเซียน เป็นกฎหมายลำดับแรก ๆ ที่จะต้องมีการทบทวนแก้ไขเพื่อลดข้อจำกัด ส่งเสริม หรืออำนวยความสะดวก โดยเฉพาะกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน อาทิ กฎหมายเรื่องการเคลื่อนย้ายเสรีของสินค้า บริการ ทุน และแรงงานมีฝีมือ กฎหมายเกี่ยวกับภาษีอากร

กฎหมายเกี่ยวกับการถือหุ้นของคนต่างชาติ เนื่องจากจะส่งผลกระทบต่อประชาชนและระบบการเงินการคลังของประเทศเมื่อเป็นประชาคมอาเซียนแล้ว นอกจากนี้ เมื่อมีการรวมตัวทางเศรษฐกิจและมีการเปิดเสรีแล้ว ภัยด้านความมั่นคง ไม่ว่าจะเป็นปัญหาเสพติด การค้ามนุษย์ การก่อการร้าย โจรสลัด การค้าอาวุธ และอาชญากรรมทางเศรษฐกิจ ฯลฯ ย่อมเกิดตามมาด้วย แม้ว่าปัญหาเหล่านี้จะมีจุดเริ่มต้นในประเทศหนึ่ง แต่ผลกระทบย่อมขยายไปยังประเทศอื่น ๆ ในภูมิภาคได้ในลักษณะของภัยข้ามพรมแดน ฉะนั้น ประเทศสมาชิกอาเซียนจึงจำเป็นต้องปรับปรุงแก้ไขกฎหมายด้านความมั่นคงและงานยุติธรรม เพื่อรองรับความร่วมมือระหว่างประเทศในเรื่องทางอาญา และกระบวนการยุติธรรมทั้งชั้นของตำรวจ อัยการ ศาล และราชทัณฑ์ ส่วนกฎหมายด้านสังคมและวัฒนธรรมอาเซียน ที่ควรได้รับการพิจารณาปรับปรุงให้ทันสมัยและสอดคล้องกับสถานการณ์ เช่น กฎหมายเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม กฎหมายเกี่ยวกับการควบคุมโรคติดต่อ กฎหมายเกี่ยวกับการคุ้มครองสิทธิสตรี เด็ก เยาวชน และคนพิการ เป็นต้น (สายันต์ สุโขพิช, ม.ป.ป.)

ในทางปฏิบัติ การที่จะทำให้สนธิสัญญาหรือความตกลงระหว่างประเทศเกิดผลบังคับใช้ตามพันธกรณีได้นั้น เป็นเรื่องกฎหมายระหว่างประเทศไม่ได้กำหนดกระบวนการไว้ แต่ให้เป็นเรื่องภายในของแต่ละประเทศ ในการดำเนินการเพื่อให้พันธกรณีต่าง ๆ ที่ได้ตกลงกันไว้เกิดผลขึ้นจริง ทั้งในระดับระหว่างประเทศและภายในประเทศ (ชาติชาย เชษฐสุมน, 2555: 62) ในมาตรา 11 ของอนุสัญญากรุงเวียนนาว่าด้วยกฎหมายสนธิสัญญา ค.ศ. 1969 (Vienna Convention on the Law of Treaties, 1969) การแสดงเจตนาในการเข้าผูกพันสนธิสัญญาอาจทำได้โดยวิธีการลงนาม (Signature) การแลกเปลี่ยนตราสารที่ก่อให้เกิดสนธิสัญญา (Exchange of Instruments Constituting a Treaty) การให้สัตยาบัน (Ratification) การยอมรับ (Acceptance) การอนุมัติ (Approval) การภาคยานุวัติ (Accession) หรือโดยวิธีการอื่นตามที่ได้ตกลงกัน ฉะนั้น การทำให้สนธิสัญญาหรือความตกลงระหว่างประเทศมีผลในทางปฏิบัติภายในประเทศอย่างแท้จริง จึงเป็นเรื่องของแต่ละประเทศว่ามีกฎหมายกำหนดวิธีการแสดงเจตนาเข้าผูกพันสนธิสัญญาหรือข้อตกลงระหว่างประเทศอย่างไร

ภายใต้กฎหมายไทย สนธิสัญญาหรือความตกลงระหว่างประเทศไม่มีผลใช้บังคับได้โดยตรงภายในประเทศ หากแต่ต้องได้รับการแปลงรูป (Transformation) หรือปรับให้เป็นกฎหมายภายในก่อน จึงจะทำให้มีผลบังคับใช้ในประเทศได้ ดังนั้น เมื่อประเทศไทยได้ทำความตกลงระหว่างประเทศทั้งภายในกรอบอาเซียน และนอกกรอบอาเซียนที่ส่งเสริมการพัฒนาไปสู่ความเป็นประชาคมอาเซียน ประเทศไทยจึงมีข้อผูกพันต้องปฏิบัติตามในฐานะที่เป็นภาคีของอาเซียน โดยต้องตรากฎหมายภายในฉบับใหม่ หรือแก้ไขเพิ่มเติมกฎหมายภายในที่มีอยู่เดิมเพื่อให้พันธกรณีตามสนธิสัญญาหรือความตกลงระหว่างประเทศมีผลบังคับใช้ในประเทศไทยได้ (ชาติชาย เชษฐสุมน, 2555: 62-64) ตัวอย่างเช่น เมื่อประเทศไทยได้ลงนามรับรองกฎบัตรอาเซียนเมื่อวันที่ 20 พฤศจิกายน พ.ศ. 2551 จึงมีผลให้ประเทศไทยต้องตรากฎหมายฉบับใหม่ คือ พระราชบัญญัติคุ้มครองการ

ดำเนินงานของสมาคมประชาชาติแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ พ.ศ. 2551 เพื่อรองรับพันธกรณีตามกฎหมายอาเซีย พระราชบัญญัติฉบับนี้ตราขึ้นเพื่อให้ความคุ้มครองการดำเนินงานของอาเซีย ตามที่กฎบัตรอาเซีย กำหนดให้ประเทศสมาชิกให้ความคุ้มกันและเอกสิทธิ์ที่จำเป็นในการปฏิบัติหน้าที่แก่อาเซีย เลขธิการอาเซีย และพนักงานของสำนักเลขธิการอาเซีย (ชาติชาย เศรษฐสุน, 2555: 65) นอกจากนี้ ประเทศไทยยังได้ตรา กฎหมายเพื่อรองรับพันธกรณีภายนอกกรอบอาเซียที่สนับสนุนการเป็นประชาคมอาเซียด้วย เช่น การตรา พระราชบัญญัติส่งผู้ร้ายข้ามแดน พ.ศ. 2551 โดยยกเลิกพระราชบัญญัติส่งผู้ร้ายข้ามแดน พ.ศ. 2472 ที่ได้ใช้ บังคับมาเป็นเวลานานจนกระบวนการและวิธีปฏิบัติที่กำหนดไว้ไม่เหมาะสมกับสถานการณ์ปัจจุบันแล้ว การตราพระราชบัญญัติฉบับนี้เป็นผลมาจากการที่ประเทศไทยได้ทำความตกลงที่เป็นความร่วมมือระหว่าง ประเทศในทางอาญาเรื่องการส่งผู้ร้ายข้ามแดนกับประเทศสมาชิกอาเซีย ประเทศนอกอาเซีย และองค์การ ระหว่างประเทศ อาทิ สนธิสัญญาระหว่างราชอาณาจักรไทยกับราชอาณาจักรกัมพูชาว่าด้วยการส่งผู้ร้ายข้ามแดน พ.ศ. 2541 และสนธิสัญญาว่าด้วยการส่งผู้ร้ายข้ามแดนระหว่างราชอาณาจักรไทยกับสาธารณรัฐประชาธิปไตย ประชาชนลาว พ.ศ. 2542 (มินิธ สุทธิวัฒนานิติ, 2556ก: 76)

2. บทบาทของรัฐสภาไทยกับประชาคมอาเซีย

ประเทศไทยมีนิติสัมพันธ์ระหว่างประเทศในการพัฒนาไปสู่การเป็นประชาคมอาเซียในด้านต่าง ๆ ซึ่งมีผลผูกพันต้องดำเนินการให้บรรลุผลตามความตกลงที่ได้แสดงเจตนาไว้ ดังนั้น การปฏิบัติตามพันธกรณี ระหว่างประเทศจึงเป็นเรื่องที่มีผลต่อกฎหมายภายในประเทศ ตั้งแต่กระบวนการทำสนธิสัญญาหรือความตกลง ระหว่างประเทศ จนถึงการออกกฎหมายเพื่อสนับสนุนการพัฒนาเป็นประชาคมอาเซีย และเพื่อรองรับปัญหา ที่จะเกิดขึ้นจากการบูรณาการความร่วมมือเป็นประชาคมอาเซียด้วย (ชาติชาย เศรษฐสุน, 2555: 59) รัฐสภา ซึ่งเป็นองค์การดำเนินนิติบัญญัติ จึงเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องข้องในกระบวนการจัดทำความตกลงระหว่างประเทศ การบัญญัติกฎหมายเพื่อส่งเสริมและแก้ไขปัญหาจากการปฏิบัติตามข้อผูกพันระหว่างประเทศสมาชิกอาเซีย ตลอดจนการพิจารณาตรวจสอบการบริหารราชการแผ่นดินและการใช้จ่ายงบประมาณของฝ่ายบริหารในด้าน ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศและกิจการภายนอกกว่ามีความเหมาะสม เป็นประโยชน์ คำนึงถึงประชาชน และ สอดคล้องกับรัฐธรรมนูญหรือไม่ ในที่นี้จึงขอนำเสนอรายละเอียด ดังนี้

2.1 บทบาทของรัฐสภาไทยตามมาตรา 190

มาตรา 190^{*} แห่งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 ได้กำหนดให้รัฐสภาได้เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการทำสนธิสัญญาหรือความตกลงระหว่างประเทศ ซึ่งเป็นบทบาทที่เกี่ยวข้องกับการทำหน้าที่ของรัฐสภาในการตรากฎหมายใหม่ หรือการแก้ไขเพิ่มเติมกฎหมายภายในเพื่อรองรับการปฏิบัติตามพันธกรณีระหว่างประเทศ ทั้งนี้ มาตรา 190 ได้กำหนดประเภทของหนังสือสัญญาระหว่างประเทศที่คณะรัฐมนตรีต้องเสนอให้รัฐสภาพิจารณาให้ความเห็นชอบไว้ห้าประเภท ซึ่งได้แก่ 1) หนังสือสัญญาที่มีบทเปลี่ยนแปลงอาณาเขตของประเทศ 2) หนังสือสัญญาที่มีบทเปลี่ยนแปลงเขตพื้นที่นอกอาณาเขตซึ่งประเทศไทยมีสิทธิอธิปไตย หรือมีเขตอำนาจตามหนังสือสัญญา หรือตามกฎหมายระหว่างประเทศ 3) หนังสือสัญญาที่รัฐบาลจะต้องออกพระราชบัญญัติเพื่อให้เป็นไปตามหนังสือสัญญา 4) หนังสือสัญญาที่มีผลกระทบต่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจหรือสังคมของประเทศอย่างกว้างขวาง 5) หนังสือสัญญาที่มีผลผูกพันด้านการค้า การลงทุน หรืองบประมาณของประเทศอย่างมีนัยสำคัญ หากมีปัญหาว่าหนังสือสัญญาระหว่างประเทศฉบับใด มีบทบัญญัติเข้าข่ายเป็นหนังสือสัญญาห้าประเภทนี้หรือไม่ ให้เป็นอำนาจของศาลรัฐธรรมนูญในการที่จะวินิจฉัยชี้ขาด

นอกจากนี้ มาตรา 190 ยังได้กำหนดกระบวนการจัดทำหนังสือสัญญาระหว่างประเทศประเภทที่ต้องได้รับความเห็นชอบจากรัฐสภา โดยก่อนการดำเนินการจัดทำหนังสือสัญญากับนานาประเทศหรือองค์การระหว่างประเทศ รัฐบาลต้องจัดให้มีการรับฟังความคิดเห็นของประชาชน และต้องชี้แจงต่อรัฐสภาเกี่ยวกับหนังสือสัญญาระหว่างประเทศนั้น โดยให้คณะรัฐมนตรีเสนอกรอบการเจรจาต่อรัฐสภาเพื่อขอความเห็นชอบเมื่อได้มีการลงนามในหนังสือสัญญาระหว่างประเทศแล้ว ก่อนที่จะแสดงเจตนาให้มีผลผูกพันตามพันธกรณีของหนังสือสัญญาระหว่างประเทศ รัฐบาลจะต้องให้ประชาชนได้เข้าถึงรายละเอียดของหนังสือสัญญานั้นด้วย และเมื่อได้มีการปฏิบัติตามหนังสือสัญญาระหว่างประเทศและเกิดมีผลกระทบต่อประชาชน รัฐบาลต้องดำเนินการแก้ไขหรือเยียวยาผู้ที่ได้รับผลกระทบนั้นอย่างรวดเร็ว เหมาะสม และเป็นธรรม ทั้งนี้ มาตรา 190 วรรคห้า ได้กำหนดให้มีกฎหมายว่าด้วยการกำหนดประเภท กรอบการเจรจา ขั้นตอนและวิธีการจัดทำหนังสือสัญญา^{**} ที่มีผลกระทบต่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจหรือสังคมของประเทศอย่างกว้างขวาง หรือมีผลผูกพันด้าน

^{*} แก้ไขเพิ่มเติมโดยรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พุทธศักราช 2554

^{**} ปัจจุบัน ยังไม่มีการตรากฎหมายว่าด้วยการกำหนดประเภท กรอบการเจรจา ขั้นตอนและวิธีการจัดทำหนังสือสัญญาตามมาตรา 190 วรรคห้า แห่งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 ดังนั้น จึงยังกำหนดไม่ได้ชัดเจนว่าหนังสือสัญญาระหว่างประเทศตามมาตรา 190 นี้ ครอบคลุมถึงหนังสือสัญญาระหว่างประเทศประเภทใดบ้าง

การค้า การลงทุน หรืองบประมาณของประเทศอย่างมีนัยสำคัญ รวมทั้งกฎหมายว่าด้วยการแก้ไขหรือเยียวยา ผู้ได้รับผลกระทบจากการปฏิบัติตามหนังสือสัญญาระหว่างประเทศด้วย

อนึ่ง การที่รัฐธรรมนูญบัญญัติให้รัฐสภาเข้ามามีบทบาทในกระบวนการทำหนังสือสัญญาระหว่างประเทศ ฝ่ายบริหารจึงไม่สามารถใช้อำนาจในการแสดงเจตนาผูกพันตามพันธกรณีระหว่างประเทศได้โดยลำพังอีกต่อไป คณะรัฐมนตรีและรัฐสภาต้องร่วมมือกันในเรื่องกิจการภายนอกมากขึ้น เพื่อรักษาผลประโยชน์ของประเทศชาติและประชาชนได้อย่างเหมาะสมและสอดคล้องกับบทบาทภารกิจที่มีต่อภูมิภาคและสังคมโลก นอกจากนี้ การที่มาตรา 190 ได้รับรองสิทธิของประชาชนในการเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการทำความเข้าใจระหว่างประเทศ รัฐสภาในฐานะเป็นองค์กรตัวแทนของประชาชน จึงมีบทบาทสำคัญในการดำเนินการให้สิทธิของประชาชนเป็นไปตามที่รัฐธรรมนูญบัญญัติไว้ รวมทั้งส่งเสริมให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางและรักษาผลประโยชน์ของประเทศตามวิถีทางประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม (Participatory Democracy) ซึ่งรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบันได้รับรองไว้ (ลาวัญญ์ ถนัดศิลป์ ปะกุล, ม.ป.ป.: 10-11)

ขั้นตอนของกระบวนการจัดทำหนังสือสัญญา ระหว่างประเทศตามมาตรา 190	การดำเนินการ
ขั้นตอนการดำเนินงานก่อนการเจรจา เป็นขั้นตอนก่อนการจัดทำหนังสือสัญญา ระหว่างประเทศ หรือก่อนการเจรจาเพื่อทำ หนังสือสัญญาระหว่างประเทศ	- หน่วยงานของรัฐศึกษา รวบรวมข้อมูล และรับฟังความคิดเห็น จากทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งประชาชนเพื่อจัดทำกรอบการ เจรจา - คณะรัฐมนตรีและรัฐสภาให้ความเห็นชอบกรอบการเจรจา - แต่งตั้งหัวหน้าคณะเจรจา
ขั้นตอนระหว่างการเจรจาและเจรจาเสร็จสิ้น เป็นขั้นตอนระหว่างการจัดทำหนังสือสัญญา ระหว่างประเทศ หรือระหว่างดำเนินการ เจรจาเพื่อทำหนังสือสัญญาระหว่างประเทศ	- คณะเจรจาดำเนินการเจรจาตามกรอบการเจรจาที่ได้รับ ความเห็นชอบจากคณะรัฐมนตรีและรัฐสภา - รัฐบาลต้องชี้แจงต่อรัฐสภา และให้ข้อมูลเกี่ยวกับหนังสือสัญญา ระหว่างประเทศควบคู่ไปด้วย จนกว่าจะทำหนังสือสัญญาระหว่าง ประเทศเสร็จสิ้น - เมื่อคณะเจรจาดำเนินการเจรจาเพื่อทำหนังสือสัญญาระหว่าง ประเทศเรียบร้อยแล้ว ให้เสนอให้คณะรัฐมนตรีอนุมัติเพื่อลงนาม ในหนังสือสัญญาระหว่างประเทศ

ขั้นตอนของกระบวนการจัดทำหนังสือสัญญา ระหว่างประเทศตามมาตรา 190	การดำเนินการ
ขั้นตอนก่อนการแสดงเจตนาให้มีผลผูกพัน เป็นขั้นตอนหลังจากที่รัฐบาลได้ลงนามในหนังสือสัญญาระหว่างประเทศ	- รัฐบาลเผยแพร่หนังสือสัญญาระหว่างประเทศแก่ภาคประชาชนพร้อมกับเตรียมมาตรการเยียวยา - รัฐสภาพิจารณาให้ความเห็นชอบหนังสือสัญญาระหว่างประเทศก่อนที่รัฐบาลจะให้สัตยาบันหรือแสดงเจตนาผูกพัน - เมื่อรัฐสภาได้ให้ความเห็นชอบแล้ว รัฐบาลจึงแสดงเจตนาผูกพันตามหนังสือสัญญาระหว่างประเทศ
ภายหลังการให้สัตยาบันหนังสือสัญญา ระหว่างประเทศ - เป็นขั้นตอนปฏิบัติตามพันธกรณี - ภายหลังที่มีการบังคับใช้หนังสือสัญญา ระหว่างประเทศ และมีผลกระทบต่อประชาชน - เมื่อมีการบังคับใช้หนังสือสัญญาระหว่าง ประเทศแล้ว และพบว่า มีผลกระทบมากจนเกินไป ในทางที่ก่อให้เกิดความเสียหาย หรือจำเป็นต้อง แก้ไขหนังสือสัญญาระหว่างประเทศนั้น	- การออกกฎหมายอนุวัติการตามหนังสือสัญญาระหว่างประเทศ - การแก้ไขเพิ่มเติมกฎหมายภายใน - การยกเลิกกฎหมายภายในที่ขัดต่อพันธกรณีตามหนังสือสัญญา ระหว่างประเทศ - ดำเนินการแก้ไขหรือเยียวยาผู้ได้รับผลกระทบจากการปฏิบัติ ตามหนังสือสัญญาระหว่างประเทศ โดยคำนึงถึงความเป็นธรรม ระหว่างผู้ที่ได้ประโยชน์กับผู้ที่ได้รับผลกระทบจากการปฏิบัติตาม หนังสือสัญญานั้น และประชาชนทั่วไป - ให้มีการดำเนินการเพื่อยกเลิกหรือแก้ไขหนังสือสัญญาระหว่าง ประเทศ

ที่มา : ลาวัญย์ ธนดิลลปะกุล, ม.ป.ป.

2.2 บทบาทของรัฐสภาไทยในการควบคุมการบริหารราชการแผ่นดิน

รัฐสภามีอำนาจหน้าที่ในการควบคุมการบริหารราชการแผ่นดินของฝ่ายรัฐบาล โดยใช้กลไกและวิธีการของฝ่ายนิติบัญญัติในการติดตามและตรวจสอบ ซึ่งได้แก่ การรับทราบคำแถลงนโยบายของคณะรัฐมนตรี การตั้งกระทู้ถาม การเปิดอภิปรายทั่วไป และการตรวจสอบโดยคณะกรรมการ

ควบคุมการบริหารราชการแผ่นดิน	กลไกและวิธีการตามรัฐธรรมนูญ
1. การรับทราบคำแถลงนโยบายของคณะรัฐมนตรี	- คณะรัฐมนตรีต้องแถลงนโยบายต่อรัฐสภา และชี้แจงการดำเนินการตามแนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐ (มาตรา 176)
2. การตั้งกระทู้ถาม - กระทู้ถามสด - กระทู้ถามทั่วไป	- สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรและสมาชิกวุฒิสภามีสิทธิตั้งกระทู้ถามเกี่ยวกับข้อเท็จจริงที่เกี่ยวกับงานในหน้าที่ หรือเกี่ยวกับนโยบายการบริหารของรัฐมนตรี (มาตรา 156) - สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรมีอิสระจากมติพรรคการเมืองในการตั้งกระทู้ถาม (มาตรา 162 วรรคสอง) - นายกรัฐมนตรีหรือรัฐมนตรีมีหน้าที่จะต้องเข้าร่วมการประชุมสภาผู้แทนราษฎรหรือวุฒิสภาเพื่อชี้แจงหรือตอบกระทู้ถามในเรื่องต่าง ๆ ด้วยตนเอง เว้นแต่มีเหตุจำเป็น (มาตรา 162 วรรคหนึ่ง)
3. การเปิดอภิปรายทั่วไป	- การเปิดอภิปรายทั่วไปโดยไม่มีการลงมติ 1) การเปิดอภิปรายทั่วไปในที่ประชุมร่วมกันของรัฐสภากรณีที่คณะรัฐมนตรีเห็นสมควรจะฟังความคิดเห็นของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรและสมาชิกวุฒิสภาในกรณีที่มีปัญหาสำคัญเกี่ยวกับการบริหารราชการแผ่นดิน (มาตรา 179) 2) สมาชิกวุฒิสภาจำนวนไม่น้อยกว่า 1 ใน 3 ของจำนวนสมาชิกทั้งหมดเท่าที่มีอยู่ของวุฒิสภา มีสิทธิเข้าชื่อขอเปิดอภิปรายทั่วไปในวุฒิสภา เพื่อให้คณะรัฐมนตรีแถลงข้อเท็จจริงหรือชี้แจงปัญหาเกี่ยวกับการบริหารราชการแผ่นดิน (มาตรา 161)

ควบคุมการบริหารราชการแผ่นดิน	กลไกและวิธีการตามรัฐธรรมนูญ
	- การเปิดอภิปรายทั่วไปโดยมีการลงมติ 1) สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจำนวนไม่น้อยกว่า 1 ใน 5 ของจำนวนสมาชิกทั้งหมดเท่าที่มีอยู่ของสภาผู้แทนราษฎร มีสิทธิเข้าชื่อเสนอญัตติขอเปิดอภิปรายทั่วไปเพื่อลงมติไม่ไว้วางใจนายกรัฐมนตรี (มาตรา 158) 2) สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจำนวนไม่น้อยกว่า 1 ใน 6 ของจำนวนสมาชิกทั้งหมดเท่าที่มีอยู่ของสภาผู้แทนราษฎร มีสิทธิเข้าชื่อเสนอญัตติขอเปิดอภิปรายทั่วไปเพื่อลงมติไม่ไว้วางใจรัฐมนตรีเป็นรายบุคคล (มาตรา 159)
4. การตรวจสอบโดยคณะกรรมการ	คณะกรรมการสามัญและคณะกรรมการวิสามัญของทั้งสองสภามีอำนาจในการพิจารณาสอบสวนหรือศึกษาเรื่องต่าง ๆ ที่อยู่ในอำนาจหน้าที่ของสภา โดยคณะกรรมการมีอำนาจในการออกคำสั่งเรียกเอกสารจากบุคคลใด หรือเรียกบุคคลใดมาแถลงข้อเท็จจริง หรือแสดงความเห็นในกิจการที่กระทำ หรือในเรื่องที่พิจารณาสอบสวนหรือศึกษาอยู่นั้นได้ (มาตรา 135 วรรคสอง)

ที่มา : สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, 2555

ในขณะที่รัฐบาลมีหน้าที่โดยตรงในการดำเนินการให้เป็นไปตามแผนการจัดตั้งประชาคมอาเซียนทั้งสามเสาหลัก รัฐสภาในฐานะสถาบันนิติบัญญัติของประเทศ ย่อมมีบทบาทสนับสนุนคณะรัฐมนตรีและหน่วยงานของรัฐในการขับเคลื่อนความร่วมมือของอาเซียนผ่านกลไกที่มีอยู่ ปัจจุบันประเทศไทยไม่อาจปฏิเสธรูปแบบความร่วมมือระหว่างประเทศในระดับต่าง ๆ ได้ โดยเฉพาะอาเซียน และรวมไปถึงปัญหาความท้าทายต่าง ๆ อันเกิดจากการเปิดเสรีและความก้าวหน้าของเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร โลกาภิวัตน์ได้เปลี่ยนโฉมของรูปแบบการดำเนินความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ และการดำเนินกิจกรรมภายในประเทศของประเทศต่าง ๆ ทั้งในมิติด้านการเมือง ความมั่นคง เศรษฐกิจ และสังคม ดังนั้น รัฐสภาไทยจึงไม่อาจจำกัดบทบาทการทำงานที่ให้อยู่แต่เพียงภายในประเทศเท่านั้น การดำเนินงานในทุก ๆ ด้านของรัฐสภา ซึ่งรวมถึงการ

ควบคุมการบริหารราชการแผ่นดินของฝ่ายบริหาร จำเป็นต้องครอบคลุมถึงกิจการภายนอกประเทศด้วย เพราะสนธิสัญญาหรือความตกลงระหว่างประเทศที่รัฐบาลไทยได้แสดงเจตนาผูกพัน ย่อมมีผลต่อกิจการภายในของประเทศไม่ว่าทางใดก็ตาม หนึ่ง นั้น สิ่งที่ต้องคำนึงถึงคือ จะดำเนินการอย่างไรให้การรักษาผลประโยชน์ของชาติสมดุลกับการทำหน้าที่เป็นภาคีที่ดีของประชาคมอาเซียน และสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมีเสถียรภาพท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของโลกยุคใหม่

ในการควบคุมการบริหารราชการแผ่นดินของฝ่ายบริหาร รัฐสภาสามารถติดตามและตรวจสอบการดำเนินงานของรัฐบาลในการเตรียมความพร้อมประเทศสู่ประชาคมอาเซียนได้จากนโยบายที่คณะรัฐมนตรีแถลงต่อรัฐสภา โดยตรวจสอบว่ารัฐบาลได้ดำเนินการอะไรไปบ้างในการขับเคลื่อนประเทศไปสู่การเป็นประชาคมอาเซียน การดำเนินการนั้นมีความสอดคล้องกับพันธกรณีของอาเซียนหรือไม่ และเป็นไปตามรัฐธรรมนูญและกฎหมายภายในอื่น ๆ หรือไม่ ขณะเดียวกันสมาชิกรัฐสภาสามารถตรวจสอบการดำเนินงานของรัฐบาลได้โดยการตั้งกระทู้ถามในประเด็นข้อเท็จจริง และนโยบายต่าง ๆ ที่เป็นปัญหาสำคัญที่อยู่ในความสนใจของประชาชน หรือเป็นเรื่องที่กระทบถึงประโยชน์ของประเทศชาติหรือประชาชน ทั้งในรูปของกระทู้ถามสดและกระทู้ถามทั่วไป ตัวอย่างเช่น กระทู้ถามที่ 290 ร. เรื่อง การเตรียมความพร้อมเข้าสู่ประชาคมอาเซียน ที่นายสุกิจ ก้องธรนินทร์ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรแบบบัญชีรายชื่อ ได้ตั้งกระทู้ถามเกี่ยวกับนโยบายของรัฐบาลในการเตรียมความพร้อมในทุกภาคส่วนของประเทศไทยเพื่อการเป็นส่วนหนึ่งของประชาคมอาเซียน กระทู้ถามนี้ได้ตอบในราชกิจจานุเบกษา เล่ม 129 ตอนพิเศษ 47 ง วันที่ 9 มีนาคม 2555 (สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร คณะทำงานจัดทำข้อมูลเพื่อเตรียมความพร้อมข้าราชการรัฐสภาสู่ประชาคมอาเซียน, 2555: 162)

การติดตามและตรวจสอบการทำงานของฝ่ายบริหารโดยคณะกรรมการมาธิการชุดต่าง ๆ เป็นอีกวิธีการหนึ่งที่รัฐสภาใช้ในการควบคุมการบริหารราชการแผ่นดิน คณะกรรมการทำหน้าที่ศึกษารายละเอียดสอบสวนข้อเท็จจริงในเรื่องซึ่งเกี่ยวเนื่องกับการดำเนินงานของฝ่ายรัฐบาล โดยคณะกรรมการมีอำนาจในการออกคำสั่งเรียกเอกสารจากบุคคลใด หรือเรียกบุคคลใดมาแถลงข้อเท็จจริง หรือแสดงความเห็นในกิจการที่ดำเนินการ หรือในเรื่องที่พิจารณาสอบสวนหรือศึกษาอยู่นั้นได้ ซึ่งนับว่าเป็นวิธีการที่ช่วยกระตุ้นให้รัฐบาลทำหน้าที่อย่างโปร่งใสและเป็นธรรม มีความรับผิดชอบ (Accountability) ต่อรัฐสภาและประชาชนมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้วิธีการต่าง ๆ ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว การเปิดอภิปรายทั่วไปก็เป็นอีกวิธีการหนึ่งที่สำคัญ และถือว่าเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการปกครองในระบอบประชาธิปไตยแบบรัฐสภา เนื่องจากเป็นเครื่องมือสำหรับเหนี่ยวรั้งและถ่วงดุลอำนาจระหว่างฝ่ายนิติบัญญัติและฝ่ายบริหาร (สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, 2555: 119)

การเปิดอภิปรายทั่วไปนั้น แบ่งได้เป็นสองลักษณะ คือ การเปิดอภิปรายทั่วไปโดยไม่มีการลงมติ และการเปิดอภิปรายทั่วไปโดยมีการลงมติ

ในมาตรา 179 แห่งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 ได้บัญญัติถึงการเปิดอภิปรายทั่วไปในที่ประชุมร่วมกันของรัฐสภากรณีที่คณะรัฐมนตรีเห็นสมควรจะฟังความคิดเห็นของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรและสมาชิกวุฒิสภาในกรณีที่มีปัญหาสำคัญเกี่ยวกับการบริหารราชการแผ่นดิน การเปิดอภิปรายทั่วไปโดยไม่มีการลงมติเป็นช่องทางหนึ่งที่รัฐสภาสามารถใช้แสดงข้อคิดเห็น หรือข้อเสนอแนะที่เป็นประโยชน์แก่คณะรัฐมนตรีในการบริหารประเทศได้ เป็นการปรึกษาหารือระหว่างองค์กรสองฝ่าย นอกจากนี้ มาตรา 161 ยังได้ให้สิทธิแก่สมาชิกวุฒิสภาได้เข้าชื่อขอเปิดอภิปรายทั่วไปในวุฒิสภา เพื่อให้คณะรัฐมนตรีแถลงข้อเท็จจริง หรือชี้แจงปัญหาสำคัญในการบริหารราชการแผ่นดินโดยไม่มีการลงมติได้ ซึ่งเป็นอีกช่องทางหนึ่งที่สมาชิกวุฒิสภาจะได้นำไปใช้เพื่อติดตามและตรวจสอบการดำเนินงานของรัฐบาลและหน่วยงานของรัฐ ในการดำเนินนโยบายต่างประเทศ ตลอดจนการเตรียมความพร้อมประเทศสู่ประชาคมอาเซียนได้

สำหรับการเปิดอภิปรายโดยการลงมติ เป็นการเสนอญัตติขอเปิดอภิปรายทั่วไปเพื่อลงมติไม่ไว้วางใจนายกรัฐมนตรีตามมาตรา 158 หรือรัฐมนตรีเป็นรายบุคคลตามมาตรา 159 การอภิปรายทั่วไปโดยมีการลงมตินี้ จะมีขึ้นเมื่อสภาผู้แทนราษฎรเห็นว่ารัฐมนตรีหรือคณะรัฐมนตรีไม่ควรแก่การไว้วางใจให้ปฏิบัติหน้าที่ต่อไป ซึ่งอาจเกิดจากการตัดสินใจผิดพลาด การใช้อำนาจหน้าที่ในทางมิชอบ หรือเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับพฤติกรรมของนายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีที่มีพฤติการณ์ร้ายแรงผิดปกติ ส่อไปในทางทุจริตต่อหน้าที่ราชการ หรือจงใจฝ่าฝืนบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญหรือกฎหมาย

2.3 บทบาทของรัฐสภาไทยในการควบคุมการใช้งบประมาณแผ่นดิน

ในแต่ละปีคณะรัฐมนตรีต้องเสนอร่างพระราชบัญญัติงบประมาณรายจ่ายประจำปีต่อรัฐสภาเพื่อขออนุมัติ ซึ่งในการพิจารณาร่างพระราชบัญญัติงบประมาณฯ นั้น รัฐสภามีอำนาจในการพิจารณาปรับลดงบประมาณแผ่นดินได้ หรือไม่รับหลักการร่างพระราชบัญญัติงบประมาณฯ หรือไม่อนุมัติร่างพระราชบัญญัติงบประมาณฯ ก็ได้ หากการบริหารราชการแผ่นดินของคณะรัฐมนตรีไม่ชอบด้วยกฎหมาย หรือไม่ปฏิบัติตามนโยบายที่แถลงไว้ต่อรัฐสภา

เมื่อประเทศไทยกำลังก้าวสู่การเป็นประชาคมอาเซียน ทุกหน่วยงานของรัฐย่อมเสนอองบประมาณเพื่อนำไปใช้จ่ายในกิจกรรม แผนงาน หรือโครงการที่เกี่ยวข้องกับการเตรียมความพร้อมสู่ประชาคมอาเซียน รัฐสภาจึงต้องให้ความรอบคอบในการพิจารณางบประมาณที่จัดสรรให้แก่หน่วยงานต่าง ๆ โดยไม่อาจพิจารณาเพียงเม็ดเงินที่จะจัดสรรให้เท่านั้น แต่ต้องให้ความสนใจในรายละเอียดว่าเม็ดเงินนั้นจะนำไปใช้อย่างคุ้มค่ากับ

การลงทุนหรือไม่ โครงการต่าง ๆ ของแต่ละหน่วยงานมีความซ้ำซ้อนกันหรือไม่ มีความสอดคล้องกับทิศทางหรือแนวนโยบายของรัฐในการขับเคลื่อนประเทศสู่ประชาคมอาเซียนหรือไม่ และจะส่งเสริมประสิทธิภาพให้แก่ระบบเศรษฐกิจและสังคมของประเทศได้จริงหรือไม่ อย่างไร

ที่ผ่านมา กระบวนการงบประมาณของประเทศไทยไม่ได้เน้นผลของการใช้จ่ายเท่าที่ควร งบประมาณส่วนใหญ่ของประเทศนำไปใช้ในส่วนของการจ่ายประจำมากกว่าจ่ายเพื่อการลงทุน และเน้นการพัฒนาด้านวัตถุโดยให้ความสำคัญน้อยกว่าการยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนและสิ่งแวดล้อม ดังนั้น การจัดทำงบประมาณของรัฐบาล และการใช้ดุลยพินิจพิจารณาร่างพระราชบัญญัติงบประมาณฯ ของรัฐสภาในอนาคต จำต้องเพิ่มความสำคัญในเรื่องการรักษาเสถียรภาพทางการคลัง การพัฒนาเศรษฐกิจอย่างยั่งยืน ความเป็นธรรมในสังคม และควมมีประสิทธิภาพในการรองรับผลกระทบและปัญหาที่จะเกิดจากการปฏิบัติตามพันธกรณีในฐานะเป็นภาคีของประชาคมอาเซียนด้วย ทั้งนี้ ไม่อาจปฏิเสธได้ว่าการรวมกลุ่มในภูมิภาคและพลวัตของโลก มีผลอย่างยิ่งต่อแนวทางการบริหารประเทศ กิจการภายใน และรวมถึงการบริหารงบประมาณแผ่นดิน รัฐสภาในฐานะองค์กรที่ทำหน้าที่อนุมัติงบประมาณแผ่นดินจึงต้องติดตาม ตรวจสอบ และประเมินผลการใช้จ่ายงบประมาณของรัฐบาลอย่างจริงจังจึงมีความเชื่อมโยงระหว่างกิจกรรมและงบประมาณที่ได้รับในแต่ละปีหรือไม่ใช้จ่ายอย่างมีประสิทธิภาพ โปร่งใส เป็นไปเพื่อประโยชน์สูงสุดของส่วนรวม และรักษาความเป็นหุ้นส่วนของประชาคมอาเซียนได้อย่างเหมาะสมหรือไม่

ในทางปฏิบัติ ฝ่ายบริหารซึ่งมีเสียงข้างมากในสภา สามารถผ่านกฎหมายงบประมาณ หรือกฎหมายการเงินอื่น ๆ ได้ค่อนข้างง่าย โดยไม่ได้ตรวจสอบการใช้จ่ายงบประมาณเท่าที่ควรจะเป็น นอกจากนี้ ฝ่ายบริหารยังได้รับการสนับสนุนข้อมูลและการวิเคราะห์ด้านการคลังจากหน่วยงานในสังกัดจำนวนมาก เช่น สำนักงานงบประมาณ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และกระทรวงการคลัง ฯลฯ ในขณะที่ฝ่ายนิติบัญญัติหรือสมาชิกรัฐสภาต้องศึกษาและวิเคราะห์ทั้งงบประมาณด้วยตนเอง หรือใช้ทีมงานขนาดเล็กของตนเอง ซึ่งไม่มีความเชี่ยวชาญในการวิเคราะห์ทั้งงบประมาณ และไม่สามารถเข้าถึงข้อมูลงบประมาณที่จำเป็นได้ ดังนั้น ปัจจุบันจึงได้มีแนวคิดที่จะจัดตั้งหน่วยงานอิสระที่ปฏิบัติงานด้วยความโปร่งใสในชื่อ Thai Parliamentary Budget Office (Thai PBO) ขึ้น เพื่อช่วยสนับสนุนการพิจารณางบประมาณของรัฐสภา รวมถึงการวิเคราะห์ทั้งงบประมาณและการคลังของประเทศ ไม่ว่าจะเป็นงบประมาณประจำปี งบประมาณระยะปานกลาง การใช้จ่ายเงินนอกงบประมาณ หรือกิจกรรมทางการคลังและกิจการคลังอื่น ๆ ตลอดจนผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงนโยบายภาษี และการเสนอกฎหมายทางการเงินอื่น ๆ การจัดตั้ง Thai PBO จึงเป็นวิธีหนึ่งในการเพิ่มความโปร่งใสและการมีส่วนร่วมในการพิจารณางบประมาณของประเทศ (สมชัย จิตสุชน, 2556)

จากการศึกษาของนักวิชาการและหน่วยงานต่าง ๆ อาทิ สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร สำนักเลขาธิการวุฒิสภา สถาบันพระปกเกล้า และสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (Thailand Development Research Institute: TDRI) เห็นว่า Thai PBO จะต้องเป็นหน่วยงานที่เป็นกลางและเป็นที่ยอมรับ โดยทำหน้าที่ช่วยตรวจสอบการจัดสรรงบประมาณของฝ่ายบริหาร ให้ข้อมูลด้านการประเมินการลงทุนภาครัฐ จัดทำรายงานและวิเคราะห์ผลกระทบทางการคลังของนโยบายรัฐบาลที่สำคัญให้แก่รัฐสภาและประชาชน อย่างไรก็ตาม รายงานที่จัดทำจะไม่มีการชี้ขาดใด ๆ และควรนำเผยแพร่บนเว็บไซต์ของ Thai PBO ทุกฉบับ เพื่อให้ประชาชนที่สนใจเข้ามาศึกษาและตรวจสอบข้อมูลได้ตลอดเวลา (พัชรี บำรุงธรรม, 2556)

การจัดตั้งหน่วยงานในสังกัดรัฐสภาเพื่อศึกษาวิเคราะห์งบประมาณเป็นแนวโน้มใหม่ที่กำลังเกิดขึ้นทั่วโลก สำหรับหน่วยงานในลักษณะนี้ที่ได้รับการยอมรับ และถือเป็นต้นแบบสำหรับประเทศต่าง ๆ คือ สำนักงบประมาณของสภาองเกรส (Congressional Budget Office: CBO) ของสหรัฐอเมริกา ซึ่งได้จัดตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2517 สำนักงบประมาณของสภาองเกรสทำหน้าที่ให้ข้อมูลเกี่ยวกับงบประมาณและการคลังแก่สมาชิกรัฐสภาในเรื่องที่สมาชิกรัฐสภาและประชาชนให้ความสนใจ โดยนำเสนอผลการวิเคราะห์ที่เป็นข้อเท็จจริงในลักษณะที่เป็นกลาง ไม่ชี้ขาด ไม่โจมตีนโยบาย แต่เป็นเพียงการนำเสนอผลการวิเคราะห์ที่รอบด้านให้มากที่สุด และถูกต้องตามหลักวิชาการ (พัชรี บำรุงธรรม, 2556) สำนักงบประมาณของสภาองเกรสจึงน่าจะเป็นต้นแบบสำหรับรัฐสภาไทยในการศึกษาเพื่อการจัดตั้ง Thai PBO ให้เป็นหน่วยงานสนับสนุนสมาชิกรัฐสภาในการทำหน้าที่พิจารณางบประมาณและกฎหมายการคลังอื่น ๆ รวมทั้งติดตาม ตรวจสอบ และประเมินผลการใช้จ่ายงบประมาณของรัฐบาลได้อย่างมีประสิทธิภาพ

2.4 บทบาทของรัฐสภาไทยในการสร้างความตระหนักรู้เรื่องประชาคมอาเซียน และการสร้างความร่วมมือผ่านองค์การระหว่างรัฐสภาของประเทศอาเซียน

นอกจากสถาบันนิติบัญญัติของประเทศสมาชิกอาเซียนจะมีบทบาทในการสนับสนุนการขับเคลื่อนประเทศไปสู่ประชาคมอาเซียนโดยผ่านกระบวนการนิติบัญญัติแล้ว สถาบันนิติบัญญัติของแต่ละประเทศสมาชิกยังมีอีกบทบาทหนึ่งที่สำคัญคือ การสร้างความตระหนักรู้ในเรื่องประชาคมอาเซียนให้แก่ประชาชน และทำหน้าที่สนับสนุนการบูรณาการของภูมิภาคโดยผ่านความร่วมมือของสมัชชารัฐสภาอาเซียน (AIPA)*

---

* องค์การรัฐสภาอาเซียน (ASEAN Inter-Parliamentarian Organisation: AIPO) ได้ก่อตั้งอย่างเป็นทางการเมื่อปี พ.ศ. 2520 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมความร่วมมือของสถาบันนิติบัญญัติของประเทศอาเซียนให้มีความใกล้ชิดยิ่งขึ้น ต่อมาใน พ.ศ. 2549 ได้ยกระดับความร่วมมือ และเปลี่ยนชื่อเป็นสมัชชารัฐสภาอาเซียน (ASEAN Inter-Parliamentary Assembly: AIPA) และเมื่อเดือนเมษายน 2550 ประเทศสมาชิกได้ร่วมลงนามรับรองธรรมนูญใหม่ของสมัชชารัฐสภาอาเซียน เพื่อเพิ่มศักยภาพในการทำงานและกระชับความร่วมมือ

ซึ่งกฎบัตรอาเซียนได้กำหนดให้สมาชิกอาเซียนเป็นองค์การด้านรัฐสภา หรือองคภาวะ (Entity) ที่มีความสัมพันธ์กับอาเซียน

สมาชิกอาเซียนเป็นองค์การระหว่างสถาบันนิติบัญญัติของประเทศสมาชิกอาเซียน ซึ่งปัจจุบันสถาบันนิติบัญญัติของประเทศสมาชิกอาเซียนได้เข้าเป็นสมาชิกของสมาชิกอาเซียนครบทุกประเทศแล้ว ทั้งนี้ ตามธรรมนูญของสมาชิกอาเซียน สถาบันนิติบัญญัติของประเทศอาเซียนสามารถเข้ามามีบทบาทในการสนับสนุนการสร้างประชาคมอาเซียนได้ ดังนี้

1. ส่งเสริมความสามัคคี ความเข้าใจ และความร่วมมือระหว่างสถาบันนิติบัญญัติของประเทศสมาชิกอาเซียน และองค์การรัฐสภาอื่น ๆ
2. สนับสนุนเป้าหมายต่าง ๆ ของอาเซียน รวมทั้งเป้าหมายสู่การเป็นประชาคมอาเซียนใน พ.ศ. 2558 และประสานงานกับอาเซียนในด้านต่าง ๆ เพื่อให้สถาบันนิติบัญญัติมีส่วนร่วมในการบูรณาการอาเซียน
3. ส่งเสริมให้ประชาชนในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตระหนักรู้เรื่องอาเซียน
4. ศึกษา แลกเปลี่ยนทัศนะ และเสนอแนะการแก้ไขปัญหาที่มีร่วมกันหรือที่กระทบต่อผลประโยชน์ร่วมกัน
5. ส่งเสริมหลักการประชาธิปไตย สิทธิมนุษยชน สันติภาพ ความมั่นคง และความเจริญรุ่งเรืองในอาเซียน (บุษฎี สันติพิทักษ์, 2556: 15-16)

นอกจากนี้ สถาบันนิติบัญญัติของประเทศสมาชิกอาเซียนยังสามารถใช้เวทีการประชุมของคณะผู้แทนสมาชิกอาเซียนกับผู้นำอาเซียนในระหว่างการประชุมสุดยอดอาเซียน (AIPA – ASEAN Meeting during ASEAN Summit) เป็นกรอบความร่วมมือระหว่างฝ่ายบริหารและฝ่ายนิติบัญญัติในการแลกเปลี่ยนข้อมูลและปรึกษาหารือในกิจการต่าง ๆ ของภูมิภาค ตลอดจนประเด็นการบูรณาการภูมิภาคไปสู่การเป็นประชาคมอาเซียนได้ นอกจากนี้ สมาชิกอาเซียนยังมีการประชุม AIPA Caucus ซึ่งเป็นกลไกที่มีวัตถุประสงค์เพื่อบูรณาการการทำงานของฝ่ายนิติบัญญัติของประเทศสมาชิกอาเซียนให้เป็นรูปธรรมและมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น โดยติดตามการดำเนินงานตามข้อมติของสมาชิกอาเซียน ศึกษาความเป็นไปได้ในการจัดทำมาตรการทางกฎหมายของประเทศสมาชิกให้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน และยกระดับความร่วมมือระหว่างสมาชิกอาเซียนกับอาเซียน และกับองค์การระหว่างประเทศอื่น ๆ อย่างเป็นรูปธรรม (สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา, 2556: 18)

จากที่กล่าวมาข้างต้น สมาชิกอาเซียนในฐานะขององค์การนิติบัญญัติแห่งภูมิภาค ควรผลักดันให้รัฐบาลและสถาบันนิติบัญญัติของประเทศสมาชิกนำข้อมติจากการประชุมสมัชชาใหญ่ของรัฐสภาอาเซียนไปสู่การปฏิบัติให้เป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น เพื่อสร้างความสอดคล้องด้านกฎหมายในประเทศสมาชิกอาเซียน

แก้ไขปัญหามีร่วมกันอย่างเป็นเอกภาพ ตลอดจนลดความเหลื่อมล้ำของประเทศสมาชิกในทุก ๆ ด้าน เพื่อให้ประเทศสมาชิกอาเซียนทั้ง 10 ประเทศ ก้าวเดินไปพร้อมกัน อันเป็นแนวทางที่สำคัญในการสร้างความมั่งคั่งและมั่นคงในภูมิภาคอย่างยั่งยืน

สำหรับรัฐสภาไทย ควรแสดงบทบาทในฐานะที่เป็นสมาชิกของสมัชชารัฐสภาอาเซียน โดยการศึกษาและทำความเข้าใจพันธกรณีที่ประเทศไทยมีต่ออาเซียนในด้านกฎหมายอย่างจริงจัง เพื่อปรับปรุงแก้ไขกฎหมายของประเทศให้สอดคล้องกับกฎบัตรอาเซียน ความตกลงระหว่างประเทศในกรอบอาเซียนและนอกกรอบอาเซียนที่พัฒนาไปสู่การเป็นประชาคมอาเซียน ตลอดจนศึกษากฎหมายของประเทศสมาชิกอื่น ๆ ในอาเซียนด้วย ตัวอย่างเช่น พระราชบัญญัติการประกอบธุรกิจของคนต่างด้าว พ.ศ. 2542 ที่ห้ามไม่ให้คนต่างด้าวประกอบกิจการธุรกิจบางประเภทที่เป็นธุรกิจที่คนไทยยังไม่พร้อมจะแข่งขันกับคนต่างด้าว โดยควรแก้ไขกฎหมายฉบับนี้ เพื่อให้สอดคล้องกับการที่จะต้องอนุญาตให้นักลงทุนอาเซียนถือหุ้นได้ไม่น้อยกว่าร้อยละ 70 ในทุกสาขาบริการภายใน พ.ศ. 2558 นอกจากนี้ พระราชบัญญัติการทำงานของคนต่างด้าว พ.ศ. 2551 ก็เป็นกฎหมายอีกฉบับหนึ่งที่จะต้องได้รับการปรับปรุงแก้ไขเช่นกัน เพื่อให้ประชาชนอาเซียนสามารถประกอบอาชีพในวิชาชีพสงวนที่ห้ามคนต่างด้าวทำในประเทศไทยได้ ทั้งนี้ เพื่อให้สอดคล้องกับการจัดทำข้อตกลงยอมรับร่วม (MRA) ในเรื่องคุณสมบัติวิชาชีพสำหรับผู้ประกอบวิชาชีพเจ็ดสาขา ได้แก่ แพทย์ ทันตแพทย์ พยาบาล วิศวกร สถาปนิก ช่างสำรวจ และการบัญชี และรวมถึงข้อตกลงด้านอาชีพที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการท่องเที่ยวด้วย เพื่อให้ผู้ประกอบวิชาชีพเหล่านี้จากประเทศอื่น ๆ ในอาเซียน สามารถมาประกอบวิชาชีพในประเทศไทยได้ (มนิธ สุทธิวัฒนานิติ, 2556ช: 76-77)

พร้อมกันนี้ รัฐสภาไทยยังสามารถทำหน้าที่เผยแพร่ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับประชาคมอาเซียนให้แก่สาธารณะ เพื่อให้ตระหนักรู้และเข้าใจเรื่องอาเซียน ตลอดจนโอกาส ความท้าทาย และสิ่งที่ประชาชนจะต้องปรับตัวเมื่อเข้าสู่ประชาคมอาเซียน โดยการส่งเสริมให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการสร้างประชาคมอาเซียนในลักษณะล่างขึ้นบน คือ การส่งต่อความคิดเห็นและข้อเสนอแนะของประชาชนไปยังรัฐบาล ในที่นี้รัฐสภาจะเป็นตัวเชื่อมระหว่างประชาชนกับฝ่ายบริหารในการสร้างประชาคมอาเซียน (บุษฎี สันติพิทักษ์, 2556: 17) ซึ่งเป็นการสอดคล้องกับการสร้างประชาคมอาเซียนที่มีประชาชนเป็นศูนย์กลาง และยังคงสอดคล้องกับค่านิยมประชาธิปไตยที่รัฐธรรมนูญของไทยและกฎบัตรอาเซียนให้การรับรองไว้อีกด้วย

3. รัฐสภาไทยในบริบทประชาคมอาเซียน

การที่รัฐสภาไทยจะแสดงบทบาทตามที่กล่าวมาข้างต้นได้อย่างมีประสิทธิภาพ สมาชิกรัฐสภา ข้าราชการ และเจ้าหน้าที่ของสำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎรและสำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา ต้องตระหนักถึงความสำคัญในการเตรียมความพร้อมสู่ประชาคมอาเซียน และการทำหน้าที่ภายใต้บริบทใหม่ เมื่อเข้าสู่การเป็นประชาคมอาเซียนแล้ว สมาชิกรัฐสภา ข้าราชการ และเจ้าหน้าที่ของรัฐสภาจึงควรศึกษา และทำความเข้าใจบทบาทหน้าที่ของตนเองควบคู่ไปกับบทบาทหน้าที่ใหม่ที่จะเกิดขึ้นจากกฎบัตรอาเซียน ข้อผูกพันอื่น ๆ ของอาเซียน รวมทั้งพันธกรณีที่มีต่อสมาชิกอาเซียนด้วย

ในเวลานี้ รัฐสภาไม่อาจปฏิเสธภารกิจที่ผูกพันกับต่างประเทศ หรือกิจการภายนอกประเทศได้ โดยต้องเข้าใจว่า พ.ศ. 2558 ไม่ใช่เป็นเป้าหมายของการเป็นประชาคมอาเซียน แต่เป็นเพียงจุดเริ่มต้นของการบูรณาการความร่วมมือของประเทศภายในกลุ่มอาเซียน (สุวิทย์ เมษินทรีย์, ม.ป.ป.: 2) ฉะนั้น ข้าราชการ และเจ้าหน้าที่ของรัฐสภาจึงมีส่วนสำคัญอย่างยิ่งในการสนับสนุนงานของสมาชิกรัฐสภาให้มีประสิทธิภาพ และเกิดประโยชน์สูงสุดต่อประเทศชาติ ทั้งงานการตรากฎหมาย การควบคุมการบริหารราชการแผ่นดิน การดำเนินงานของรัฐสภาด้านต่างประเทศ และการทำหน้าที่ส่งเสริมประชาธิปไตยและการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน

นอกจากข้าราชการและเจ้าหน้าที่ของรัฐสภาต้องปฏิบัติหน้าที่ภายใต้รัฐธรรมนูญ หลักการบริหารจัดการบ้านเมืองที่ดีตามพระราชกฤษฎีกาว่าด้วยหลักเกณฑ์และวิธีการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี พ.ศ. 2546 และกฎหมายภายในอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องแล้ว ภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคมโลกาภิวัตน์ ประกอบกับประเทศไทยกำลังก้าวสู่การเป็นประชาคมอาเซียน ข้าราชการและเจ้าหน้าที่จำเป็นต้องพัฒนารูปแบบการทำงานให้เป็นแบบมืออาชีพ สามารถรับมือกับความท้าทาย จัดการกับความเสี่ยงได้ รวมทั้งมีค่านิยม ทักษะ และวัฒนธรรมที่พึงประสงค์ที่สามารถทำให้เกิดความร่วมมือระหว่างประเทศสมาชิกอาเซียนและระดับนานาชาติได้

ดร.สุวิทย์ เมษินทรีย์ (ม.ป.ป.: 6-7) ผู้อำนวยการสถาบัน Sasin Institute for Global Affairs (SIGA) ภายใต้สถาบันบัณฑิตบริหารธุรกิจศศินทร์ แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้เสนอว่า ข้าราชการและเจ้าหน้าที่ของรัฐจำเป็นต้องเตรียมความพร้อม และควรทราบถึงความสำคัญและผลกระทบที่จะเกิดจากการเปลี่ยนแปลงของโลก และจากการเข้าสู่ประชาคมอาเซียนในมิติต่าง ๆ เพื่อปรับตัวและหาวิธีการรับมือกับวาระระดับภูมิภาคและระดับโลกที่จะเกิดขึ้นในอนาคต ข้าราชการและเจ้าหน้าที่จำเป็นต้องปรับเปลี่ยนการปฏิบัติงานให้มีลักษณะเชิงรุกมากขึ้น สร้างสมดุลให้สัมพันธ์กับบริบทใหม่ของภูมิภาคและโลก ต้องพัฒนาสมรรถนะของตนเองเพิ่มเติม คือให้รู้ว่าสิ่งที่ทำหรือดำเนินการไปนั้นจะมีผลกระทบในระดับใด ต้องสามารถมองเรื่องทั้งหมดในภาพรวมทุกอย่างเชื่อมโยงส่งผลถึงกันได้ มีมุมมองที่กว้างไกล มีกรอบความคิดแบบใหม่ และมีหลักการใหม่

ข้าราชการและเจ้าหน้าที่จึงควรปรับเปลี่ยนทัศนคติ (Mindset) ให้เป็นแบบ Global Mindset และต้องปรับทักษะการทำงาน (Skillset) ไม่ใช่เป็นการทำงานตามผู้บังคับบัญชาสั่ง แต่ต้องรู้จักคิดวิเคราะห์ มีความคิดสร้างสรรค์ และกล้าที่จะทำสิ่งใหม่ ๆ ที่ถูกต้องเหมาะสม เพราะในอนาคตข้าราชการและเจ้าหน้าที่ต้องมีความสามารถในการบริหารจัดการในสถานการณ์ที่มีความขัดแย้งในตัวเองสูง ขณะเดียวกันต้องมีความยืดหยุ่นหรือมีการปรับตัวไปตามสถานการณ์ด้วย ในกรณีนี้ รัฐสภาจึงควรสนับสนุนให้ข้าราชการและเจ้าหน้าที่พัฒนาทักษะที่จำเป็นต่อการปฏิบัติงาน รวมทั้งเพิ่มเติมความรู้เกี่ยวกับพันธกรณีที่ประเทศไทยมีต่ออาเซียน และสร้างองค์ความรู้ที่เป็นสหสาขาวิชา เพื่อวิเคราะห์เชื่อมโยงประเด็นต่าง ๆ ได้รอบด้าน รวมทั้งสร้างเครือข่ายระหว่างข้าราชการและเจ้าหน้าที่ของรัฐสภาไทยกับเจ้าหน้าที่ของสถาบันนิติบัญญัติของประเทศอื่น ๆ ในอาเซียนด้วย เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และนำไปสู่การประสานความร่วมมือระหว่างผู้ปฏิบัติของสถาบันนิติบัญญัติในอาเซียนต่อไป

---

6 บทสรุปและข้อเสนอแนะ

ในบทนี้ขอนำเสนอเนื้อหาในประเด็นสำคัญโดยสรุป และข้อเสนอแนะที่จะเป็นประโยชน์ต่อรัฐสภาไทย ในการเตรียมความพร้อมสู่ประชาคมอาเซียน โดยนำเสนอเนื้อหาเป็นสองส่วน คือ ภูมิภาคนิยมกับพัฒนาการของอาเซียน และนิติสัมพันธ์ระหว่างประเทศกับรัฐสภาไทยในบริบทประชาคมอาเซียน ดังนี้

1. ภูมิภาคนิยมกับพัฒนาการของอาเซียน

สมาคมประชาชาติแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หรืออาเซียน ก่อตั้งขึ้นโดยปฏิญญากรุงเทพฯ เมื่อวันที่ 8 สิงหาคม พ.ศ. 2510 โดยประเทศผู้ก่อตั้งห้าประเทศ คือ อินโดนีเซีย มาเลเซีย สิงคโปร์ ฟิลิปปินส์ และไทย ซึ่งต่อมาได้ขยายจำนวนสมาชิกให้ครอบคลุมทุกประเทศในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็น 10 ประเทศ (ยกเว้นติมอร์-เลสเต ซึ่งเป็นประเทศเอกราชใหม่เมื่อ พ.ศ. 2545) ประสบการณ์ความร่วมมือระดับภูมิภาคในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่มีมาก่อนหน้านั้น ซึ่งได้แก่ องค์การสนธิสัญญาป้องกันเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (ซีโต้) สมาคมอาสา และกลุ่มมาฟิลินโด มีส่วนสำคัญอย่างยิ่งในการสร้างรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างประเทศสมาชิก และวัฒนธรรมทางการทูตของอาเซียน

อาเซียนเป็นองค์การความร่วมมือระหว่างรัฐที่ก่อตั้งขึ้นในทศวรรษที่ 1960 (พ.ศ. 2503 - 2512) ในลักษณะของ “ภูมิภาคนิยมเก่า” การรวมกลุ่มระหว่างประเทศในเวลานั้นเป็นไปตามบริบทการเมืองของยุคสงครามเย็น ที่มีการแยกประเทศในโลกเป็นสองขั้วตามลัทธิทางการเมืองของประเทศมหาอำนาจ คือ เสรีประชาธิปไตยกับคอมมิวนิสต์ อาเซียนในยุคแรกจึงมีจุดมุ่งหมายเพื่อรักษาความมั่นคงและเสถียรภาพทางการเมืองของประเทศสมาชิกและภูมิภาคเป็นหลักโดยอิงกับสหรัฐอเมริกาที่เป็นผู้นำของโลกเสรี

ต่อมาในช่วงทศวรรษที่ 1970 (พ.ศ. 2513 - 2522) ภูมิภาคนิยมได้ลดความสำคัญลงไป ทั้งนี้เนื่องจากการดำเนินภารกิจขององค์การระหว่างประเทศในภูมิภาคต่าง ๆ ไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร ขณะเดียวกันแนวคิดชาตินิยมก็กำลังทำให้ความก้าวหน้าของกระบวนการความร่วมมือระหว่างประเทศในยุโรปตะวันตกเป็นไปอย่างเชื่องช้า ด้วยเห็นว่าการบูรณาการระหว่างประเทศจะลดทอนอำนาจอธิปไตยของประเทศสมาชิก อย่างไรก็ตาม ภูมิภาคนิยมก็ได้กลับมามีบทบาทสำคัญอีกครั้งในทศวรรษที่ 1980 (พ.ศ. 2523 - 2532) ซึ่งเป็นช่วงที่สงครามเย็นเริ่มคลี่คลาย และสิ้นสุดลงเมื่อสหภาพโซเวียตล่มสลายไปเมื่อ ค.ศ. 1991

(พ.ศ. 2534) ภาวะหลังสงครามเย็นได้เปลี่ยนแปลงมิติความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ และทำให้มีการจัดระเบียบโลกใหม่ อันนำไปสู่การเติบโตของภูมิภาคนิยมอีกครั้ง โดยแต่ละประเทศต่างประเมินสถานะของตนเองในระบบโลกและสร้างความสัมพันธ์ใหม่กับประเทศมหาอำนาจและประเทศเพื่อนบ้านเพื่อสร้างฐานอำนาจต่อรองและการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน โดยผ่านความร่วมมือระหว่างประเทศในรูปแบบต่าง ๆ ดังนั้นองค์การระหว่างประเทศที่ก่อตั้งขึ้นตั้งแต่กลางทศวรรษที่ 1980 เป็นต้นมา จึงเป็นการรวมกลุ่มในลักษณะ “ภูมิภาคนิยมใหม่” ที่มีความแตกต่างไปจากแนวทางเดิมที่ปรากฏในช่วงทศวรรษที่ 1950 และ 1960 (พ.ศ. 2493 – 2512) ทั้งรูปแบบของการรวมกลุ่มและจุดมุ่งหมาย โดยภูมิภาคนิยมใหม่มีลักษณะที่สำคัญคือเป็นการรวมกลุ่มระหว่างประเทศที่ริเริ่มโดยประเทศภายในภูมิภาคนั้น ๆ ไม่ได้เป็นการรวมตัวกันตามลัทธิทางการเมือง และมหาอำนาจจากภายนอกภูมิภาคไม่ได้เข้ามาแสดงบทบาทในการขับเคลื่อนการรวมกลุ่มอย่างที่เคยปรากฏในยุคสงครามเย็น

สำหรับอาเซียน การเปลี่ยนแปลงของระเบียบโลกมีส่วนผลักดันให้อาเซียนปรับเปลี่ยนการดำเนินงานและกลไกความร่วมมือจากลักษณะภูมิภาคนิยมเก่าเป็นภูมิภาคนิยมใหม่ ทั้งยังกระตุ้นให้อาเซียนขยายความร่วมมือไปยังด้านอื่น ๆ นอกจากด้านการเมืองมากขึ้นด้วย ตลอดระยะกว่า 40 ปีที่ผ่านมา อาเซียนได้แสดงให้เห็นถึงความพยายามในการปรับตัวให้สอดคล้องกับโลกแวดล้อมใหม่ ขยายความร่วมมือในหลากหลายมิติพัฒนาความสัมพันธ์กับประเทศและองค์การต่าง ๆ ภายนอกภูมิภาคอย่างต่อเนื่อง สร้างกฎระเบียบและปรับเปลี่ยนกลไกความร่วมมือให้สอดคล้องกับระเบียบโลกใหม่ อาทิ การจัดให้มีการประชุมผู้นำอาเซียนทุกปี การจัดตั้งเขตการค้าเสรีอาเซียน (AFTA) และการสร้างความร่วมมืออย่างใกล้ชิดกับประเทศในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงเหนือ และเอเชีย-แปซิฟิก ซึ่งเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงความมีประสิทธิภาพของอาเซียนในการตอบสนองต่อสถานการณ์ความเปลี่ยนแปลง อันเป็นนัยสำคัญของการดำรงอยู่ของอาเซียนในรูปสถาบันระหว่างประเทศของภูมิภาค

อนึ่ง อาเซียนใช้หลักการดำเนินความความสัมพันธ์ในลักษณะ “วิถีอาเซียน” ซึ่งเป็นวัฒนธรรมทางการทูตที่ปรากฏอยู่ในสนธิสัญญาไมตรีและความร่วมมือในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (TAC) อันได้แก่ 1) การเคารพในอำนาจอธิปไตย ความเท่าเทียมกัน บูรณภาพแห่งดินแดน 2) การไม่แทรกแซงกิจการภายใน 3) การแก้ไขปัญหาโดยสันติวิธี 4) การไม่ใช้หรือขู่ว่าจะใช้กำลัง และ 5) การส่งเสริมความร่วมมือระหว่างกัน ประเทศสมาชิกอาเซียนต่างยึดมั่นหลักการเหล่านี้ในการดำเนินความสัมพันธ์ระหว่างกัน โดยเฉพาะ “การไม่แทรกแซงกิจการภายในซึ่งกันและกัน” โดยตระหนักว่าทุกประเทศมีสิทธิเสมอภาคในการดำเนินความร่วมมืออย่างเท่าเทียมกัน และทุกประเทศมีสิทธิที่จะดำเนินกิจการภายในของตนเองโดยไม่ต้องเผชิญกับการบีบคั้น

จากภายนอก ดังนั้น ความร่วมมือส่วนใหญ่ของอาเซียนจึงมีลักษณะไม่เป็นทางการ เกิดขึ้นจากความสมัครใจ และใช้ความสัมพันธ์ฉันมิตรในการขับเคลื่อนความร่วมมือ โดยปราศจากธรรมเนียมปฏิบัติที่ใช้เป็นกฎเกณฑ์สำหรับการอยู่ร่วมกันและการขับเคลื่อนองค์การอย่างแท้จริง นอกจากนี้ อาเซียนยังเลือกใช้หลักฉันทามติเป็นพื้นฐานของกระบวนการตัดสินใจและกำหนดนโยบาย ซึ่งสอดคล้องกับหลักการดำเนินความสัมพันธ์ที่กล่าวไว้ข้างต้น การยึดมั่นตามแนวทางเหล่านี้ ทำให้อาเซียนเป็นองค์การที่ดำรงอยู่ได้ท่ามกลางความหลากหลายของภูมิภาค อันเป็นการพิสูจน์ให้เห็นว่าการยอมรับในความเท่าเทียมกันฉันมิตรและการไม่บังคับกดดันกัน ช่วยลดความบาดหมางและการเป็นปฏิปักษ์ต่อกันได้ ทั้งยังช่วยสนับสนุนให้เกิดบรรยากาศของความเป็นมิตรเพื่อนบ้าน เสริมสร้างสันติสุขและความปรองดองให้เกิดขึ้นภายในภูมิภาค และเป็นผลดีต่อการขยายความร่วมมือไปยังประเทศอื่น ๆ ภายนอกภูมิภาคอีกด้วย โดยเฉพาะกับประเทศที่มีความอ่อนไหวทางการเมืองอย่างเช่นจีน อย่างไรก็ตาม นักวิชาการและนักการทูตบางส่วนมองว่า วัฒนธรรมทางการเมืองและลักษณะการตัดสินใจในวิถีทางแบบอาเซียน เป็นจุดอ่อนที่ทำให้กระบวนการรวมตัวกันของอาเซียนเป็นไปอย่างล่าช้า และเป็นสาเหตุที่ทำให้อาเซียนไม่ประสบความสำเร็จในการจัดการกับปัญหาของประเทศสมาชิกอาเซียน อาทิ ปัญหาการละเมิดสิทธิมนุษยชนอย่างรุนแรงในเมียนมาร์ นอกจากนี้ อาเซียนยังได้รับการวิพากษ์วิจารณ์ว่าเป็นองค์การที่ไม่เข้าถึงประชาชนเนื่องจากกลไกบริหารต่าง ๆ ของอาเซียนยังคงอยู่ในมือของผู้นำและเจ้าหน้าที่ของรัฐ อาเซียนในอดีตจึงค่อนข้างห่างเหินจากประชาชน

เมื่อบริบททางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมของโลกเปลี่ยนแปลงไป ความท้าทายของโลกยุคใหม่ได้สะท้อนให้ผู้นำของอาเซียนเห็นว่า หลักการและกลไกที่อาเซียนยึดมั่นมาโดยตลอด ซึ่งเปรียบเสมือนหัวใจของการดำเนินความร่วมมือนั้น ได้กลายเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาการรวมกลุ่มในเชิงลึกที่จะมีขึ้นในอนาคต แต่การที่จะให้อาเซียนละทิ้งวิถีอาเซียน ซึ่งยึดถือมานานกว่าสี่ทศวรรษก็ไม่ใช่ง่าย เพราะประเทศสมาชิกอาเซียนยังคงหวงแหนอำนาจอธิปไตย ยังคงมีความเป็นชาตินิยม และคำนึงถึงประโยชน์ของประเทศตนเป็นสำคัญ นอกจากประเด็นดังกล่าวแล้ว ความแตกต่างในระบบการเมืองการปกครอง ระบบเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม และการตีความที่แตกต่างกันในประเด็นความมั่นคง เป็นอีกข้อจำกัดหนึ่งที่ทำให้อาเซียนบูรณาการความร่วมมือได้อย่างล่าช้า ดังจะเห็นได้จากพัฒนาการในด้านต่าง ๆ ของอาเซียนในช่วงกว่า 40 ปีที่ผ่านมา ต้องสะดุดเป็นช่วง ๆ และดำเนินไปอย่างไม่มีทิศทาง ประกอบกับเมื่ออาเซียนมีการรับสมาชิกเพิ่มเติมเข้ามาอีกสี่ประเทศ (เวียดนาม ลาว เมียนมาร์ และกัมพูชา) ช่องว่างความแตกต่างนี้ก็ยิ่งเป็นปัญหามากขึ้น

กระแสโลกาภิวัตน์ ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีสารสนเทศ การขยายตัวทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็วของประเทศในภูมิภาคใกล้เคียงอย่างเช่นจีนและอินเดีย แนวโน้มการรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจที่มีเพิ่มขึ้นใน

ภูมิภาคอื่น ๆ รวมทั้งปัญหาความท้าทายความมั่นคงในรูปแบบใหม่ อาทิ โรคระบาด การก่อการร้าย ยาเสพติด การค้ามนุษย์ ปัญหาสิ่งแวดล้อมและภัยพิบัติธรรมชาติ ประกอบกับประสบการณ์ที่ประเทศสมาชิกอาเซียนกำหนดให้ประเทศได้เผชิญในช่วงวิกฤติเศรษฐกิจเอเชีย พ.ศ. 2540 ทำให้อาเซียนจำเป็นต้องปรับตัวเพื่อให้สามารถรับมือกับความเปลี่ยนแปลงของโลกและผลกระทบเชิงลบจากระบบเศรษฐกิจทุนนิยมโลก ในการนี้ ผู้นำของประเทศสมาชิกอาเซียนจึงเห็นว่าควรมีความร่วมมือกันอย่างใกล้ชิดมากขึ้น และควรบูรณาการความร่วมมือให้มีความเข้มแข็งและเป็นเอกภาพ เพื่อจัดการกับปัญหาท้าทายเหล่านี้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ สร้างความเข้มแข็งและอำนาจต่อรองให้แก่ประเทศสมาชิก รวมทั้งดำรงความเป็นแกนกลางของความสัมพันธ์ในภูมิภาคเอเชีย-แปซิฟิก

จากแนวคิดดังกล่าว ผู้นำอาเซียนต่างเห็นพ้องว่าอาเซียนควรจัดตั้ง “ประชาคมอาเซียน” เพื่อร่วมมือกันให้เหนียวแน่นและมั่นคงยิ่งขึ้นตามที่ได้ประกาศในวิสัยทัศน์อาเซียน 2020 และตามที่ระบุไว้ในปฏิญญาว่าด้วยความร่วมมืออาเซียน ฉบับที่ 2 ในการนี้ อาเซียนจึงจำเป็นต้องมีธรรมนูญขององค์การหรือกฎบัตรอาเซียน เพื่อรองรับการจัดตั้งประชาคมของภูมิภาค และเป็นกรอบกติกาที่ชัดเจนสำหรับการพัฒนาต่อไปในอนาคต กฎบัตรอาเซียนมีผลใช้บังคับตั้งแต่วันที่ 15 ธันวาคม พ.ศ. 2551 เมื่อประเทศสมาชิกได้ให้สัตยาบันกฎบัตรครบทั้ง 10 ประเทศ กฎบัตรอาเซียนกำหนดให้อาเซียนมีสถานะเป็นนิติบุคคล ให้เป็นองค์การที่มีภูมิกติกาในการทำงาน และมีการกำหนดโครงสร้างองค์การใหม่ที่มีความชัดเจน และมีประชาชนเป็นศูนย์กลาง เพื่อสนับสนุนให้ประเทศสมาชิกมีความร่วมมือกันอย่างใกล้ชิดภายใต้กฎกติกาและพันธกรณีที่ต้องปฏิบัติตาม ตลอดจนสนับสนุนให้การดำเนินการตามความตกลงต่าง ๆ เกิดผลเป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น แต่ขณะเดียวกันกฎบัตรอาเซียนยังมีข้อจำกัดที่เป็นอุปสรรคในการนำอาเซียนไปสู่การรวมตัวเป็นประชาคมอาเซียนในอนาคต อาทิ กฎบัตรอาเซียนยังรองรับรองหลักการและวัฒนธรรมทางการทูตในวิถีอาเซียน บทบัญญัติในกฎบัตรอาเซียนมีลักษณะเป็นหลักการกว้าง ๆ ทำให้ตีความได้อย่างกว้างขวางและยืดหยุ่น ทั้งในเชิงเป้าหมายและผลของการดำเนินการ หลักเกณฑ์การรับสมาชิกใหม่ที่ปรากฏอยู่ในกฎบัตรอาเซียนยังไม่อาจสนับสนุนระบบการบูรณาการของอาเซียนให้มีความเข้มแข็งแกร่งได้ และที่สำคัญกฎบัตรอาเซียนไม่มีบทบัญญัติลงโทษแก่ประเทศสมาชิกที่ละเมิดพันธกรณีของอาเซียน

ปัจจุบัน อาเซียนกำลังอยู่ระหว่างการขับเคลื่อนไปสู่ประชาคมอาเซียนภายใต้สามเสาหลักใน พ.ศ. 2558 แต่อาเซียนไม่ได้มีความมุ่งหวังที่จะสร้างประชาคมอาเซียนให้เป็นองค์การเหนือรัฐเช่นเดียวกับสหภาพยุโรป อาเซียนเลือกที่จะบูรณาการในรูปแบบที่แตกต่างออกไป โดยเป็นการบูรณาการที่เรียกว่าองค์การระหว่างประเทศ ซึ่งเป็นเพียงความร่วมมือระหว่างรัฐโดยไม่มีการสละอำนาจอธิปไตย ฉะนั้น จึงไม่อาจนำการบูรณาการของ

สหภาพยุโรปและอาเซียนมาเปรียบเทียบกัน เพราะประเทศสมาชิกของสององค์กรนี้มีภูมิหลังของการดำรงอยู่ที่ไม่เหมือนกัน และต่างก็มีรูปแบบและความมุ่งหมายของการบูรณาการที่แตกต่างจากกัน อย่างไรก็ตาม กระบวนการบูรณาการของอาเซียนเพิ่งจะเริ่มต้นขึ้น อาเซียนสามารถเรียนรู้จากประสบการณ์ของสหภาพยุโรปได้ ทั้งจากความสำเร็จและข้อผิดพลาด

ในทัศนะของผู้เขียน ความคาดหวังที่อาเซียนจะก้าวจากองค์การความร่วมมือระหว่างรัฐไปสู่การเป็นสถาบันเหนือรัฐแบบสหภาพยุโรปนั้น ไม่น่าจะเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้กับอาเซียน ภูมิหลังของการเป็นประเทศที่ถูกล่าอาณานิคม ความขัดแย้งระหว่างเพื่อนบ้านในอดีต รวมทั้งความแตกต่างของเชื้อชาติ ศาสนา วัฒนธรรม วิถีทางการเมือง และระบบเศรษฐกิจ ล้วนเป็นปัจจัยที่ทำให้อำนาจอธิปไตยและความมั่นคงแห่งรัฐอยู่เหนือความเป็นอาเซียน ดังนั้น ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา ความร่วมมือในกรอบอาเซียนจึงอยู่บนพื้นฐานของความยินยอมและความสมัครใจ โดยอาศัยวิถีอาเซียนเป็นเครื่องมือในการประสานความร่วมมือและจัดการกับความขัดแย้งภายในกลุ่ม

อย่างไรก็ดี วิถีอาเซียนก็ไม่สามารถลบความขัดแย้งหรือความบาดหมางทางประวัติศาสตร์ของชาติอาเซียนได้อย่างแท้จริง แต่เป็นเพียงเครื่องมือที่ช่วยผ่อนคลายหรือช่วยให้ลืมปัญหาเท่านั้น และมักเป็นช่องทางให้ประเทศสมาชิกใช้อ้างเพื่อละทิ้งการปฏิบัติตามข้อตกลงเมื่อเห็นว่ากระทบต่ออำนาจอธิปไตยหรือขัดต่อผลประโยชน์แห่งชาติ หากมองในอีกมุมหนึ่ง วิถีอาเซียนคือวิธีคิดและวิธีปฏิบัติที่ทำให้ประเทศในภูมิภาคนี้อยู่ร่วมกันได้อย่างสันติ และเป็นเครื่องมือสำคัญที่ช่วยดึงดูดความร่วมมือจากประเทศภายนอกภูมิภาค ดังนั้น วิถีทางแบบอาเซียนจึงมิใช่เป็นข้อด้อยหรืออุปสรรคในการสร้างความร่วมมือเสียทีเดียว แต่ภายใต้ภาวะของโลกยุคใหม่ วิถีอาเซียนแบบดั้งเดิมก็ไม่อาจสร้างรากฐานที่แข็งแกร่งของการบูรณาการไปสู่ประชาคมอาเซียนได้ ประเทศสมาชิกอาเซียนจึงต้องร่วมมือกันอย่างจริงจัง เคารพพันธกรณีตามกฎหมายและข้อตกลงต่าง ๆ ของอาเซียน พร้อมทั้งให้ความสำคัญกับผลประโยชน์ของส่วนรวมมากขึ้น เพื่อให้ชุมชนของอาเซียนเติบโตอย่างมั่นคง และทำให้ประเทศสมาชิกที่มีความแตกต่างหลากหลายสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสมดุล มีความเป็นเอกภาพ และแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ของโลกยุคใหม่ร่วมกันได้อย่างสันติ

2. นิตินัยสัมพันธ์ระหว่างประเทศกับรัฐสภาไทยในบริบทประชาคมอาเซียน

ตราสารก่อตั้งอาเซียนที่เรียกว่าปฏิญญากรุงเทพฯ ความตกลงฉบับต่าง ๆ ที่ประเทศสมาชิกอาเซียนได้ทำร่วมกันตลอดระยะเวลากว่า 40 ปีที่ผ่านมา รวมทั้งกฎบัตรอาเซียน แผนงานการจัดตั้งประชาคมอาเซียนทั้งสามเสาหลัก และข้อตกลงอื่น ๆ ในการมุ่งไปสู่การเป็นประชาคมเดียวกัน เป็นเรื่องที่มีกฎหมายระหว่าง

ประเทศรองรับความสัมพันธ์ โดยเฉพาะกฎหมายระหว่างประเทศในลักษณะที่เป็นสนธิสัญญาหรือความตกลงระหว่างประเทศที่เกิดจากการเจรจา ตกลง และได้แสดงเจตนาผูกพัน อันเป็นการสร้างพันธกรณีระหว่างประเทศให้ประเทศสมาชิกอาเซียนต้องปฏิบัติตาม หรือนำไปปฏิบัติให้บรรลุผลสำเร็จภายในประเทศของตน

จากนิติสัมพันธ์ในลักษณะต่าง ๆ ที่มีอยู่ ทำให้ประเทศสมาชิกอาเซียนจำเป็นต้องกำหนดนโยบายจัดทำแผนงาน ปรับปรุงโครงสร้าง และภารกิจของหน่วยงานภาครัฐ รวมทั้งจัดให้มีการแก้ไข หรือปรับปรุงกฎหมายภายในให้สอดคล้องกับข้อผูกพันในกรอบอาเซียน และภายนอกกรอบอาเซียนที่สนับสนุนการเป็นประชาคมอาเซียน นอกจากพันธกรณีที่ต้องคำนึงถึงแล้ว ประเทศสมาชิกจะต้องพิจารณาถึงผลที่จะเกิดขึ้นจากการเป็นประชาคมอาเซียนด้วย ทั้งด้านบวกและด้านลบ เพื่อให้กฎหมายที่ตราขึ้นนั้นสามารถสนับสนุนการบูรณาการในระดับภูมิภาคได้อย่างต่อเนื่อง และรองรับปัญหาหรือสิ่งท้าทายใหม่ ๆ ที่จะเกิดขึ้นได้

ในทางปฏิบัติ การที่จะทำให้สนธิสัญญาหรือความตกลงระหว่างประเทศเกิดผลบังคับใช้ได้ตามพันธกรณีนั้น เป็นเรื่องกฎหมายระหว่างประเทศไม่ได้กำหนดกระบวนการไว้ แต่ให้เป็นเรื่องภายในของแต่ละประเทศในการดำเนินการเพื่อให้พันธกรณีต่าง ๆ ที่ได้ตกลงกันไว้เกิดผลขึ้นจริงทั้งในระดับระหว่างประเทศและภายในประเทศ สำหรับประเทศไทย สนธิสัญญาหรือความตกลงระหว่างประเทศไม่มีผลใช้บังคับได้โดยตรงภายในประเทศ หากแต่ต้องได้รับการแปลงรูปหรือปรับให้เป็นกฎหมายภายในก่อน จึงจะทำให้มีผลบังคับใช้ในประเทศได้ ดังนั้น เมื่อรัฐบาลไทยได้ทำความตกลงระหว่างประเทศทั้งภายในกรอบอาเซียน และนอกกรอบอาเซียนที่พัฒนาไปสู่ความเป็นประชาคมอาเซียนแล้ว ประเทศไทยจึงมีข้อผูกพันต้องปฏิบัติตามในฐานะที่เป็นรัฐภาคีของอาเซียน โดยต้องตรากฎหมายภายในฉบับใหม่ หรือแก้ไขเพิ่มเติมกฎหมายภายใน เพื่อให้พันธกรณีตามสนธิสัญญาหรือความตกลงระหว่างประเทศมีผลบังคับใช้ในประเทศได้

ฉะนั้น การปฏิบัติตามพันธกรณีของอาเซียนจึงเป็นเรื่องที่มีผลต่อกระบวนการกฎหมายภายในของประเทศ ซึ่งเริ่มตั้งแต่การทำสนธิสัญญาหรือความตกลงระหว่างประเทศ จนถึงการออกกฎหมายเพื่อสนับสนุนการพัฒนาเป็นประชาคมอาเซียน และเพื่อรองรับปัญหาที่จะเกิดขึ้นจากการบูรณาการทั้งในระดับภูมิภาคและโลกต่อไปในอนาคตด้วย ในการนี้ รัฐสภาในฐานะที่เป็นองค์การนิติบัญญัติ ซึ่งมีอำนาจในการตรากฎหมายควบคุมการบริหารราชการแผ่นดิน และให้ความเห็นชอบเรื่องสำคัญต่าง ๆ จึงมีหน้าที่สำคัญในการขับเคลื่อนประเทศไปสู่ประชาคมอาเซียน โดยมีบทบาทดังนี้

1. การพิจารณาให้ความเห็นชอบหนังสือสัญญาระหว่างประเทศที่คณะรัฐมนตรีเสนอตามมาตรา 190 แห่งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 จากการที่รัฐธรรมนูญได้บัญญัติให้รัฐสภาเข้ามามีบทบาทในกระบวนการทำหนังสือสัญญาระหว่างประเทศร่วมกับฝ่ายบริหาร จึงทำให้คณะรัฐมนตรี

และรัฐสภาต้องร่วมมือกันในเรื่องกิจการภายนอกมากขึ้น เพื่อรักษาผลประโยชน์ของประเทศชาติและประชาชนให้มีความเหมาะสมและสอดคล้องกับบทบาทภารกิจที่ประเทศไทยมีต่อภูมิภาคและสังคมโลก และจากการที่มาตรา 190 ได้รับรองสิทธิของประชาชนในการเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการทำความเข้าใจระหว่างประเทศ รัฐสภาจึงมีบทบาทสำคัญในการดำเนินการให้สิทธิของประชาชนเป็นไปตามที่รัฐธรรมนูญบัญญัติไว้ รวมทั้งส่งเสริมให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางและรักษาผลประโยชน์ของประเทศตามวิถีทางประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม

2. การควบคุมการบริหารราชการแผ่นดินของรัฐบาล รัฐสภาควบคุมการบริหารประเทศของคณะรัฐมนตรีโดยผ่านการรับทราบคำแถลงนโยบายของคณะรัฐมนตรี การตั้งกระทู้ถาม การเปิดอภิปรายทั่วไป โดยไม่มีการลงมติ/การลงมติ และการตรวจสอบโดยคณะกรรมการการ เพื่อเป็นการติดตามและตรวจสอบว่าการบริหารงานของรัฐบาลในด้านการต่างประเทศและกิจการที่เกี่ยวข้องกับอาเซียนเป็นไปอย่างเหมาะสมมีประสิทธิภาพ และสอดคล้องกับกฎหมายภายในหรือไม่ ทั้งนี้ การควบคุมการบริหารราชการแผ่นดินโดยรัฐสภานั้นว่าเป็นวิธีการสำคัญที่ช่วยกระตุ้นให้รัฐบาลทำหน้าที่อย่างโปร่งใสและเป็นธรรม มีความรับผิดชอบต่อรัฐสภาและประชาชนมากยิ่งขึ้น

3. การควบคุมและตรวจสอบการใช้งบประมาณแผ่นดินของรัฐบาล รัฐสภาย่อมมีหน้าที่ในการควบคุมและตรวจสอบการใช้งบประมาณแผ่นดินในด้านต่าง ๆ และที่เกี่ยวข้องกับกิจการของอาเซียน เพื่อให้การใช้จ่ายของภาครัฐเป็นไปอย่างคุ้มค่า มีประสิทธิภาพ มีความสอดคล้องกับทิศทางและแนวนโยบายของรัฐบาลในการขับเคลื่อนประเทศสู่ประชาคมอาเซียน รวมทั้งส่งเสริมประสิทธิภาพให้แก่ระบบเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ ในการนี้ รัฐสภาจำเป็นต้องใช้ดุลยพินิจพิจารณาพระราชบัญญัติงบประมาณรายจ่ายประจำปีและกฎหมายเกี่ยวกับการเงินอื่น ๆ เพิ่มมากขึ้น โดยเน้นความสำคัญในเรื่องการรักษาเสถียรภาพทางการคลัง การพัฒนาเศรษฐกิจอย่างยั่งยืน ความเป็นธรรมในสังคม และความมีประสิทธิภาพในการรองรับผลกระทบและปัญหาที่จะเกิดจากการปฏิบัติตามพันธกรณีในฐานะเป็นภาคีของประชาคมอาเซียนด้วย

4. การสร้างความตระหนักรู้เรื่องประชาคมอาเซียน และเร่งดำเนินความสัมพันธ์กับสถาบันนิติบัญญัติของประเทศอื่น ๆ ในอาเซียน รัฐสภาสามารถสร้างความตระหนักรู้ในเรื่องประชาคมอาเซียนให้แก่ประชาชนและชุมชนไปพร้อม ๆ กับการส่งเสริมประชาธิปไตยผ่านกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อให้ประชาชนเห็นความสำคัญของการเตรียมความพร้อมสู่ประชาคมอาเซียน และการรับมือกับความเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นจากการบูรณาการในระดับภูมิภาค พร้อมกันนี้ รัฐสภายังสามารถสนับสนุนการสร้างประชาคมอาเซียน โดยการกระชับความร่วมมือกับสถาบันนิติบัญญัติของประเทศในกลุ่มอาเซียนโดยผ่านช่องทางของสมาชิกวุฒิสภา

อาเซียน (AIPA) และเครือข่ายความร่วมมืออื่น ๆ ของรัฐสภา ซึ่งในที่นี้รัฐสภาควรให้ความสำคัญกับการศึกษา และทำความเข้าใจพันธกรณีที่ประเทศไทยมีต่ออาเซียนในด้านกฎหมายอย่างจริงจัง เพื่อปรับปรุงแก้ไขกฎหมายของประเทศให้สอดคล้องกับกฎบัตรอาเซียน ความตกลงระหว่างประเทศในกรอบอาเซียน และนอกกรอบอาเซียนที่พัฒนาไปสู่การเป็นประชาคมอาเซียน รวมทั้งศึกษากฎหมายของประเทศอื่น ๆ ในอาเซียนด้วย

การที่รัฐสภาไทยจะแสดงบทบาทข้างต้นได้อย่างมีประสิทธิภาพ สมาชิกรัฐสภา ข้าราชการและเจ้าหน้าที่ของรัฐสภาจำเป็นต้องมีความเข้าใจในเรื่องของอาเซียนในด้านต่าง ๆ รวมถึงเรื่องของประเทศสมาชิกอาเซียนในมิติต่าง ๆ ด้วย ทั้งด้านการเมืองการปกครอง ระบบเศรษฐกิจ และรูปแบบของสังคมและวัฒนธรรมที่มีความแตกต่างกัน พร้อมกันนี้ ควรตระหนักถึงความสำคัญในการเตรียมความพร้อมหน่วยงานและบุคลากร ตลอดจนการสร้างสรรค์นวัตกรรมใหม่ ๆ และแสวงหาแนวทางการปฏิบัติงานที่ดีและสอดคล้องกับบริบทการทำงานใหม่ที่จะเกิดขึ้นเมื่อประเทศไทยก้าวสู่ประชาคมอาเซียนแล้ว

ในฐานะที่ข้าราชการและเจ้าหน้าที่ของรัฐสภามีส่วนสำคัญอย่างยิ่งในการสนับสนุนการปฏิบัติงานของสมาชิกรัฐสภาให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและเกิดประโยชน์สูงสุดต่อประเทศชาติ จึงจำเป็นต้องอย่างยิ่งที่ข้าราชการและเจ้าหน้าที่ของรัฐสภาควรเตรียมความพร้อมในทุก ๆ ด้านเพื่อก้าวสู่ประชาคมอาเซียน เพราะในอนาคตข้าราชการและเจ้าหน้าที่ของรัฐสภาไม่เพียงปฏิบัติงานตามกรอบกฎหมายภายในของประเทศเท่านั้น หากต้องดำเนินงานภายใต้บริบทของประชาคมอาเซียนและสิ่งแวดล้อมใหม่ของสังคมโลกาภิวัตน์ ฉะนั้นจึงจำเป็นต้องอย่างยิ่งที่ข้าราชการและเจ้าหน้าที่ของรัฐสภาต้องพัฒนาปรับเปลี่ยนรูปแบบการทำงานให้เป็นแบบมืออาชีพและมุ่งผลสัมฤทธิ์ สามารถรับมือกับความท้าทาย จัดการกับความเสี่ยงได้ รวมทั้งมีค่านิยม ทักษะ และมีความพร้อมที่พึงประสงค์ที่สามารถทำให้เกิดความร่วมมือระหว่างประเทศสมาชิกอาเซียนและระดับนานาชาติได้

ในที่นี้ จึงขอเสนอแนะข้อเสนอแนะบางประการที่น่าจะเป็นประโยชน์สำหรับการเตรียมความพร้อมรัฐสภาไทยก้าวสู่ประชาคมอาเซียน และเพื่อให้บุคลากรของรัฐสภาสามารถปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพภายใต้สภาพแวดล้อมใหม่ที่จะมีขึ้นในอนาคต ดังนี้

1. เรียนรู้และเข้าใจเพื่อพร้อมรับความเปลี่ยนแปลงของโลกยุคใหม่ บุคลากรของรัฐสภาควรทำความเข้าใจสิ่งรอบ ๆ ตัวในทุกมิติอย่างเชื่อมโยงกัน เพื่อปรับทัศนคติ ค่านิยม และพฤติกรรมการทำงานที่ไม่เพียงแต่สอดคล้องกับกฎหมายภายในประเทศเท่านั้น แต่หมายรวมถึงกฎระเบียบภายใต้บริบทของประชาคมอาเซียนและสิ่งแวดล้อมใหม่ของสังคมโลกาภิวัตน์ด้วย ในด้านการเมือง ข้าราชการและเจ้าหน้าที่ของรัฐสภาต้องเข้าใจแนวคิดประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม ที่เน้นให้ประชาชนเข้ามามีบทบาทในการดำเนินงาน

ของภาครัฐมากขึ้น โดยหน่วยราชการจะทำหน้าที่สนับสนุนและเป็นกลางมากกว่าการขึ้นหรือแทรกแซง และจะต้องปฏิบัติงานอย่างเป็นธรรม รับผิดชอบ ตอบสนอง และโปร่งใส **ด้านเศรษฐกิจ** ต้องเข้าใจระบบตลาดเสรีที่เน้นการแข่งขันอย่างเสรีและใช้เทคนิคการบริหารงานแบบมืออาชีพ คำนึงถึงประสิทธิภาพและความต้องการของลูกค้าหรือผู้รับบริการเป็นแบบเฉพาะเจาะจงมากขึ้น (Customisation) **ด้านสังคม** ต้องเข้าใจระบบประชาสังคมที่เปิดกว้างทางสิทธิเสรีภาพด้านต่าง ๆ ของประชาชน ให้ความสำคัญกับเรื่องสิทธิมนุษยชน การพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน และการสร้างความมั่นคงทางสังคม **ด้านประชาคมโลก** ต้องเข้าใจเรื่องโลกาภิวัตน์และการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันระหว่างประเทศ ที่เน้นเชื่อมโยงและสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างกัน และสร้างความพร้อมในการรับมือกับปัญหาท้าทายรูปแบบใหม่ (เชาวนะ ไตรมาศ, 2542: 12-13)

2. พัฒนาทักษะที่จำเป็นต่อการปฏิบัติงานในสังคมยุคใหม่ ทักษะที่จำเป็นที่ควรพัฒนาอย่างต่อเนื่องเพื่อก้าวให้ทันโลก ได้แก่ ด้านภาษาต่างประเทศ ด้านเทคโนโลยีและคอมพิวเตอร์ และด้านการสื่อสารและการติดต่อประสานงาน ทักษะเหล่านี้เป็นเครื่องมือที่เอื้อต่อการเรียนรู้ในยุคสมัยใหม่ และส่งเสริมการปฏิบัติงานให้มีประสิทธิภาพและเกิดการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งจะเป็นประโยชน์ในการสนับสนุนภารกิจของรัฐสภาให้ก้าวหน้า และทันต่อสถานการณ์ของต่างประเทศที่มีผลกระทบต่อประเทศไทย อย่างไรก็ตาม ก่อนเริ่มกระบวนการพัฒนาทักษะเพื่อเตรียมความพร้อมบุคลากรของรัฐสภาสู่ประชาคมอาเซียน ควรได้มีการศึกษาสภาพปัญหาของบุคลากรในหน่วยงานด้วยว่ามีจุดแข็งและจุดอ่อนในส่วนใดบ้าง เพื่อให้การเตรียมความพร้อมบุคลากรมีทิศทางและประสบความสำเร็จ

3. สร้างองค์ความรู้และวัฒนธรรมการเรียนรู้ร่วมกัน หน่วยงานในสังกัดรัฐสภาควรสร้างช่องทางให้เกิดการถ่ายทอดความรู้ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับอาเซียน ทั้งด้านการเมืองการปกครอง ความมั่นคง กฎหมาย เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และความร่วมมือด้านต่าง ๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับการพัฒนาไปสู่ประชาคมอาเซียน โดยเป็นการศึกษาเรียนรู้ระหว่างบุคลากรภายในหน่วยงานเดียวกัน ควบคู่ไปกับการรับความรู้จากภายนอกโดยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับหน่วยงานภายในประเทศและต่างประเทศ เพื่อส่งเสริมให้บุคลากรของรัฐสภาได้ขยายองค์ความรู้และความสามารถของตนเองอย่างต่อเนื่องในลักษณะการเปิดกว้างแบบท่องโลกมากขึ้น สร้างความเชี่ยวชาญรอบตัวทั้งเชิงกว้างและเชิงลึก อันเป็นการเสริมสร้างฐานความรู้ที่เข้มแข็งขององค์กร และเป็นการเอื้อให้เกิดโอกาสในการหาแนวปฏิบัติที่ดีที่สุด (Best Practice) ทั้งนี้ การจะสร้างองค์ความรู้และวัฒนธรรมการเรียนรู้ร่วมกันให้เกิดขึ้นภายในองค์กร จะต้องพัฒนาความรู้ความเชี่ยวชาญให้เพียงพอแก่การปฏิบัติงาน และให้ทันกับสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว

4. การจัดการข้อมูลและสร้างฐานข้อมูล ปัจจุบันหน่วยงานของรัฐสภามีสารสนเทศที่หลากหลาย และมีการจัดเก็บข้อมูลลงในฐานข้อมูลออนไลน์ แต่ก็ยังมีข้อมูลอีกจำนวนมากที่สามารถเป็นประโยชน์ต่อการปฏิบัติงานด้านอาเซียนและการต่างประเทศ แต่ยังไม่ได้นำมารวบรวมเพื่อจัดการข้อมูลอย่างเป็นระบบ ดังนั้นจึงควรมีการจัดการข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับอาเซียนและการต่างประเทศ โดยเฉพาะเรื่องของกฎหมาย และควรจัดเก็บข้อมูลเหล่านี้ให้เป็นศูนย์กลางข้อมูลอย่างเป็นระบบ เพื่อให้สามารถสืบค้นและสะดวกต่อการนำไปใช้งาน ทั้งยังสามารถนำไปพัฒนาต่อยอดเพื่อเชื่อมโยงเครือข่ายสารสนเทศกับหน่วยงานภายนอกต่อไปได้ นอกจากนี้ควรพัฒนาหอสมุดรัฐสภาให้เป็นแหล่งเรียนรู้ที่แท้จริง โดยอาจพัฒนาให้เป็นหอสมุดเฉพาะทางที่เน้นในเรื่องประชาธิปไตย กระบวนการนิติบัญญัติ และกฎหมาย เพื่อเป็นประโยชน์ต่อการปฏิบัติงานของสมาชิกรัฐสภา และบุคคลในวงงานรัฐสภา และเป็นศูนย์การเรียนรู้ของประชาชนทั่วไปในเรื่องระบอบการเมืองการปกครองแบบประชาธิปไตย และวัฒนธรรมทางการเมืองอันพึงประสงค์ ซึ่งเป็นการส่งเสริมค่านิยมของประชาธิปไตย ธรรมาภิบาล และหลักนิติธรรมทั้งภายในประเทศและอาเซียน

5. สร้างเครือข่ายความร่วมมือของรัฐสภา การปฏิบัติงานในโลกยุคไร้พรมแดน (Borderless Age) รัฐสภาไทยจำเป็นต้องสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับหน่วยงานภายในและภายนอกประเทศ โดยเฉพาะสถาบันนิติบัญญัติของประเทศในอาเซียน เพื่อสร้างความสัมพันธ์ที่กระชับกัน รวมทั้งเป็นการแลกเปลี่ยนข้อมูล ประสบการณ์ และแนวคิดในการปฏิบัติงาน เพื่อพัฒนาความร่วมมือในมิติรัฐสภาและกฎหมาย ทั้งนี้ การสร้างเครือข่ายความร่วมมือควรมีทั้งสามระดับ คือ ระดับสมาชิกรัฐสภา ระดับผู้บริหาร และระดับผู้ปฏิบัติงาน ความเชื่อมโยงในสองระดับแรกมีองค์การที่เป็นทางการรองรับอยู่แล้วในปัจจุบัน เช่น สมัชชารัฐสภาอาเซียน (AIPA) สหภาพรัฐสภา (Inter-Parliamentary Union: IPU) และสมาคมเลขาธิการรัฐสภา (Association of Secretaries General of Parliaments: ASGP) เป็นต้น แต่ในระดับเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานยังไม่มี การเชื่อมโยงความร่วมมืออย่างเป็นรูปธรรม ซึ่งควรสนับสนุนการสร้างเครือข่ายในระดับผู้ปฏิบัติงานอย่างจริงจังทั้งแบบทางการและไม่เป็นทางการ เพราะบุคลากรในกลุ่มนี้เป็นฟันเฟืองที่ช่วยขับเคลื่อนการดำเนินงานของรัฐสภา และมีส่วนอย่างยิ่งในการสนับสนุนภารกิจต่าง ๆ ของสมาชิกรัฐสภา

นอกจากการเตรียมความพร้อมในประเด็นข้างต้นแล้ว สิ่งที่รัฐสภาควรให้ความสำคัญอีกประการคือ การเสริมสร้างการปฏิบัติงานอย่างเป็นระบบ มีเหตุผล ถูกต้อง เป็นธรรม และโปร่งใส เพื่อเสริมสร้างให้รัฐสภาเป็นองค์กรที่มีระบบการปฏิบัติงานที่มีประสิทธิภาพ มีความน่าเชื่อถือ มีการใช้งบประมาณอย่างคุ้มค่า และมีความรับผิดชอบต่อประชาชนและประเทศชาติ การยึดมั่นในค่านิยมเหล่านี้ จะทำให้องค์การประสบความสำเร็จ

และมีภาพลักษณ์ที่ดี ทั้งยังเป็นการสนับสนุนการเพิ่มศักยภาพของประเทศไทยในการแข่งขัน และเข้าสู่ประชาคมอาเซียนได้อย่างเต็มภาคภูมิอีกด้วย

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

กณิกนันต์ คชเดช และกัรวรรณ อยู่พิพัฒน์. (2552). *การดำเนินงานด้านสิ่งแวดล้อมของประเทศไทย*

ภายใต้กรอบอาเซียน [ออนไลน์]. วันที่ค้นข้อมูล 22 มกราคม 2557. เข้าถึงได้จาก :

http://www.pcd.go.th/info_serv/EcoAsean/files/ASEAN_Analysis_9.pdf

กรมอาเซียน. (2554). *ASEAN Mini Book* [ออนไลน์]. วันที่ค้นข้อมูล 20 มกราคม 2555. เข้าถึงได้จาก :

http://www.mfa.go.th/asean/asean_web/media/aseanMiniBook.pdf

_____. (2555). *ประชาคมสังคมและวัฒนธรรมอาเซียน (ASEAN Socio-Cultural Community)*

[ออนไลน์]. วันที่ค้นข้อมูล 4 มิถุนายน 2556. เข้าถึงได้จาก :

<http://www.mfa.go.th/asean/th/customize/30643-ประชาคมสังคมและวัฒนธรรมอาเซียน.html>

_____. (ม.ป.ป.). *ประเทศไทยกับงานด้านสาธารณสุขในกรอบอาเซียน* [ออนไลน์]. วันที่ค้นข้อมูล

22 มกราคม 2557. เข้าถึงได้จาก : [http://www.mfa.go.th/asean/contents/files/other-](http://www.mfa.go.th/asean/contents/files/other-20121203-163657-810094.pdf)

[20121203-163657-810094.pdf](http://www.mfa.go.th/asean/contents/files/other-20121203-163657-810094.pdf)

กรมอาเซียน กองอาเซียน 1. (2554). “ประชาคมการเมืองและความมั่นคงอาเซียน.” ใน : กรมอาเซียน,

(บรรณาธิการ). *อาเซียนไฮไลท์ 2554*. หน้า 30-31. กรุงเทพฯ : เพจเมคเกอร์.

_____. (2555). *สนธิสัญญามิตรภาพและความร่วมมือในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้*

[ออนไลน์]. วันที่ค้นข้อมูล 5 กุมภาพันธ์ 2556. เข้าถึงได้จาก :

<http://www.mfa.go.th/asean/contents/files/customize-20130130-111514-041979.pdf>

กระทรวงการต่างประเทศ. (2543). *มูลนิธิอาเซียน : แหล่งทุนเพื่อการพัฒนาอาเซียน* [ออนไลน์].

วันที่ค้นข้อมูล 22 มกราคม 2557. เข้าถึงได้จาก : <http://www.ryt9.com/s/ryt9/260106>

_____. (2554). *ประชาคมอาเซียน* [ออนไลน์]. วันที่ค้นข้อมูล 14 มกราคม 2555.

เข้าถึงได้จาก : <http://www.mfa.go.th/asean/ASEAN%20Main.pdf>

_____. (2555). *กลไกการบริหารของอาเซียน* [ออนไลน์]. วันที่ค้นข้อมูล

11 มกราคม 2555. เข้าถึงได้จาก : <http://www.mfa.go.th/web/477.php>

กุลกัลยา พระยาราชา และคนอื่น ๆ. (ม.ป.ป.). *การจัดทำดัชนีชี้วัดระดับความพร้อมในการริเริ่มสกุลเงินอาเซียนและศึกษาผลกระทบต่อเศรษฐกิจไทยภายใต้สกุลเงินอาเซียน*. รายงานการวิจัย. กรุงเทพฯ : สำนักงานเศรษฐกิจการคลัง.

เกียรติชัย พงษ์พาณิชย์. (2556, 6 มีนาคม). “มิติโลกาภิวัตน์ อุปสรรคของประชาคมความมั่นคง.” *ไทยโพสต์*, หน้า 10.

จิตทิพย์ มงคลชัยอรัญญา. (2555). *ครึ่งทาง AEC: “สอบได้” หรือ “สอบตก”?* [ออนไลน์]. วันที่ค้นข้อมูล 30 พฤษภาคม 2556. เข้าถึงได้จาก :
<http://aseanwatch.org/2012/10/03/%E0%B8%84%E0%B8%A3%E0%B8%B6%E0%B9%88%E0%B8%87%E0%B8%97%E0%B8%B2%E0%B8%87-aec-%E0%B8%AA%E0%B8%AD%E0%B8%9A%E0%B9%84%E0%B8%94%E0%B9%89-%E0%B8%AB%E0%B8%A3%E0%B8%B7%E0%B8%AD/>

จุฬารัตน์ เอื้อรักสกุล. (2553). *การจัดตั้งองค์การสนธิสัญญาป้องกันแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (สปอ.)* [ออนไลน์]. วันที่ค้นข้อมูล 2 กันยายน 2554. เข้าถึงได้จาก :
<http://www.kpi.ac.th/wiki/index.php/SEATO>

ชัยภรณ์ ถนอมศรีเดชชัย. (2546). *บทบาทของอาเซียนในยุคหลังสงครามเย็น: วิเคราะห์กรณีการปรับกลไกความร่วมมืออาเซียน ศึกษากรณีการก่อตั้ง ARF และ AFTA*. ดุษฎีนิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชารัฐศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ชาติชาย เชษฐสุมน. (2555). *ประชาคมอาเซียน: ผลกระทบต่อกฎหมายไทย*. กรุงเทพฯ : วิญญูชน.

ไชยวัฒน์ คำชู และณัชชาภัทร อุ๋นตรงจิตร. (2555). *ประชาคมอาเซียนกับการปกครองท้องถิ่น*. กรุงเทพฯ : ส เจริญ การพิมพ์.

เขาวนระ ไตรมาศ. (2542). *บทบาทใหม่ของราชการไทย: ในบริบทของรัฐธรรมนูญปัจจุบัน*. กรุงเทพฯ : สุขุมและบุตร.

ดุลยภาค ปรีชารัชช, (ม.ป.ป.). *ความหลากหลายทางชาติพันธุ์กับการอยู่ร่วมกันเป็นประชาคมอาเซียน* [ออนไลน์]. วันที่ค้นข้อมูล 16 สิงหาคม 2556. เข้าถึงได้จาก :
<http://www.polsci.tu.ac.th/fileupload/39/58.pdf>

ธนภุต วรณัชชากุล. (2555). “ประเทศไทยกับการเตรียมความพร้อมด้านกฎหมายในการเข้าสู่ประชาคมอาเซียน.” *ศาลยุติธรรมปริทัศน์*. 6 (6), 3-28.

ธนวัฒน์ พิมลจินดา. (2552). *องค์กรเหนือรัฐและองค์กรระหว่างประเทศ : จากทฤษฎีสู่กรณีเปรียบเทียบ*

[ออนไลน์]. วันที่ค้นข้อมูล 27 เมษายน 2553. เข้าถึงได้จาก :

<http://www.midnightuniv.org/midnighttext/000870.doc>

ประภัสสร เทพชาตรี. (2552). “ข้อเสนอการทำให้อาเซียนเป็นองค์กรของประชาชนและเป็นแกนกลางของ “สถาปัตยกรรม” ในภูมิภาค.” *เอกสารประกอบการอภิปราย เรื่อง ไทยกับการเป็นประธานอาเซียน วันที่ 28 ตุลาคม 2552*. กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยและให้คำปรึกษาแห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

_____. (2554). *ประชาคมอาเซียน*. กรุงเทพฯ : เสมาธรรม.

นรุตม์ เจริญศรี. (2551). “ทุนญี่ปุ่น: ภูมิภาคนิยมและภูมิภาคานวัตกรรมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้.”

วารสารญี่ปุ่นศึกษา. 25 (1), 120-138.

นิตินันท์ วิศเวศวร. (2552). *เศรษฐกิจของสหภาพยุโรป และความสัมพันธ์ทางการค้ากับประเทศไทย*

[ออนไลน์]. วันที่ค้นข้อมูล 10 มิถุนายน 2556. เข้าถึงได้จาก :

http://www.ces.in.th/PDF/cescmu_nitinant.pdf

บุษฎี สันติพิทักษ์. (2556). “รัฐสภาของประเทศสมาชิกอาเซียนควรมีบทบาทและความร่วมมือในการเข้าสู่ประชาคมอาเซียนอย่างไร.” *เอกสารประกอบการบรรยายในโครงการเปิดห้องเรียนอาเซียนศึกษา ชุด “การเตรียมความพร้อมสู่ประชาคมอาเซียน” ครั้งที่ 3 วันที่ 17 พฤษภาคม 2556*.

กรุงเทพฯ : สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา.

พินิติ รตะนานุกูล. (2554). “การเกิดประชาคมอาเซียนกับการศึกษาของประเทศไทย (3).”

อนุสารอุดมศึกษา. 37 (402), 7-8.

พิชญ์ สุวรรณชนู. (2540). *สามทศวรรษอาเซียน*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

พัชรพล วงศ์บุญสิน. (2541). “อาเซียนใหม่?”. ใน : อุกฤษฏ์ ปัทมานันท์, (บรรณาธิการ). *อาเซียนใหม่*.

หน้า 1-80. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พัชรี บำรุงธรรม. (2556). *ระบบงบประมาณที่โปร่งใสและมีส่วนร่วม* [ออนไลน์]. วันที่ค้นข้อมูล 9 ธันวาคม

2556 กันยายน 2555. เข้าถึงได้จาก : <http://tdri.or.th/tdri-insight/kt09/>

เพิ่มศักดิ์ มกรภิรมย์. (2552). “ปัญหาด้านสังคมและวัฒนธรรม.” ใน : ประภัสสร เทพชาตรี, (บรรณาธิการ).

ประชาคมสังคมและวัฒนธรรมอาเซียน. หน้า 13-15. กรุงเทพฯ : เสมาธรรม.

แพรวภัทร ยอดแก้ว. (2552). *เอกสารประกอบการสอน รหัสวิชา 2000111 วิชาอาเซียนศึกษา* [ออนไลน์].

วันที่ค้นข้อมูล 4 กันยายน 2555. เข้าถึงได้จาก :

<http://www.gotoknow.org/blogs/posts/490884>

ภาณุวัฒน์ ปรีชญานุต. (2554). “สิทธิมนุษยชนเป็นเรื่องต้องใช้เวลา.” ใน : กรมอาเซียน, (บรรณาธิการ).

อาเซียนไฮทไลท์ 2554. หน้า 40-41. กรุงเทพฯ : เพจเมคเกอร์.

ภูวีน บุณยะเวชชีวิน. (2553). *วิถีอาเซียนกับปัญหาสิทธิมนุษยชนในพม่า (1988-2005)* [ออนไลน์].

วันที่ค้นข้อมูล 11 พฤษภาคม 2554. เข้าถึงได้จาก : <http://www.ejournal.su.ac.th/upload/69.pdf>

มนินธ์ สุทธิวัฒนานิติ. (2556ก). “การปรับปรุงแก้ไขกฎหมายของประเทศไทยเพื่อรองรับการเข้าสู่ประชาคมอาเซียน (2).” *วารสารยุติธรรม*. 13 (5), 76-77.

_____. (2556ข). “การปรับปรุงแก้ไขกฎหมายของประเทศไทยเพื่อรองรับการเข้าสู่ประชาคมอาเซียน.” *วารสารยุติธรรม*. 13 (4), 76-77.

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ คณะแพทยศาสตร์. (ม.ป.ป.). *บทบาทด้านสาธารณสุขของประเทศไทยในอาเซียน*

[ออนไลน์]. วันที่ค้นข้อมูล 22 มกราคม 2557. เข้าถึงได้จาก :

<http://www.med.cmu.ac.th/library/asean->

[web/aseanmed/%E0%B8%9A%E0%B8%97%E0%B8%9A%E0%B8%B2%E0%B8%97%E0%B8%94%E0%B9%89%E0%B8%B2%E0%B8%99%E0%B8%AA%E0%B8%B2%E0%B8%98%E0%B8%B2%E0%B8%A3%E0%B8%93%E0%B8%AA%E0%B8%B8%E0%B8%82%E0%B8%82%E0%B8%AD%E0%B8%87%E0%B8%9B%E0%B8%A3%E0%B8%B0%E0%B9%80%E0%B8%97%E0%B8%A8%E0%B9%84%E0%B8%97%E0%B8%A2%E0%B9%83%E0%B8%99%E0%B8%AD%E0%B8%B2%E0%B9%80%E0%B8%8B%E0%B8%B5%E0%B8%A2%E0%B8%99.doc](http://www.med.cmu.ac.th/library/asean-web/aseanmed/%E0%B8%9A%E0%B8%97%E0%B8%9A%E0%B8%B2%E0%B8%97%E0%B8%94%E0%B9%89%E0%B8%B2%E0%B8%99%E0%B8%AA%E0%B8%B2%E0%B8%98%E0%B8%B2%E0%B8%A3%E0%B8%93%E0%B8%AA%E0%B8%B8%E0%B8%82%E0%B8%82%E0%B8%AD%E0%B8%87%E0%B8%9B%E0%B8%A3%E0%B8%B0%E0%B9%80%E0%B8%97%E0%B8%A8%E0%B9%84%E0%B8%97%E0%B8%A2%E0%B9%83%E0%B8%99%E0%B8%AD%E0%B8%B2%E0%B9%80%E0%B8%8B%E0%B8%B5%E0%B8%A2%E0%B8%99.doc)

สำนักงานมหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. (2554). *มารู้จักอาเซียนกันเถอะ* [ออนไลน์]. วันที่ค้นข้อมูล

4 มิถุนายน 2556. เข้าถึงได้จาก :

http://www.prcmu.cmu.ac.th/scoop_detail.php?sco_sub_id=208

ลาวัลย์ เขมะพันธุ์มนัส. (2528). *นิศึกษานะและปัญหาข้อกฎหมายเกี่ยวกับการทำสนธิสัญญาและการ*

ปฏิบัติตามสนธิสัญญาของอาเซียน. วิทยานิพนธ์นิติศาสตร์มหาบัณฑิต คณะนิติศาสตร์

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ลาวัลย์ ถนัดศิลปะกุล. (2539). *อาเซียนกับความสัมพันธ์ทางกฎหมายในกลุ่มประเทศสมาชิกและความสัมพันธ์ภายนอกอาเซียน*. นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

_____. (ม.ป.ป.) *บทบาทของรัฐสภากับกระบวนการทาสันติสัญญาระหว่างประเทศและปัญหา มาตรา 190 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550* [ออนไลน์].

วันที่ค้นข้อมูล 4 ธันวาคม 2556. เข้าถึงได้จาก :

http://newsser.fda.moph.go.th/fda_mdc/lib_sys/readfile.php?Submit=Read&File_Obj=http://newsser.fda.moph.go.th/fda_mdc/data_center/info_mod/%BA%B7%BA%D2%B7%A2%CD%A7%C3%D1%B0%CA%C0%D2%A1%D1%BA%A1%C3%D0%BA%C7%B9%A1%D2%C3%B7%D3%CA%B9%B8%D4%CA%D1%AD%AD%D2.pdf

ศูนย์วิจัยเศรษฐกิจและธุรกิจ ธนาคารไทยพาณิชย์. (2553). *มาตรการริเริ่มเชียงใหม่* [ออนไลน์].

วันที่ค้นข้อมูล 24 กรกฎาคม 2556. เข้าถึงได้จาก:

http://www.scbeic.com/THA/document/chiangmai_initiative/

สมเกียรติ อ่อนวิมล. (2552). *บันทึกอาเซียน ที่ประชุมสุดยอดอาเซียน* [ออนไลน์]. วันที่ค้นข้อมูล

7 มีนาคม 2556. เข้าถึงได้จาก :

http://aseanvision.com/news-top_detail.jsp?id=20091127113345793309&mm=11&yy=2009

สมชัย จิตสุชน. (2556). *บทบาทการวิเคราะห์งบประมาณของรัฐสภา (1)* [ออนไลน์]. วันที่ค้นข้อมูล

9 ธันวาคม 2556. เข้าถึงได้จาก : <http://tdri.or.th/tdri-insight/kt02/>

สรินนา อารีธรรมศิริกุล. (ม.ป.ป). *วิพากษ์ “ภูมิภาคอาเซียน...มีจริงหรือลวงตา”* [ออนไลน์]. วันที่ค้นข้อมูล

20 กันยายน 2555. เข้าถึงได้จาก :

<http://www.siamintelligence.com/critical-on-asean-region-is-reality-or-illusion/>

สายันต์ สุโขพิช. (ม.ป.ป.). *ผลกระทบด้านกฎหมายและกระบวนการยุติธรรมของการเป็นประชาคมอาเซียน*

[ออนไลน์]. วันที่ค้นข้อมูล 28 พฤศจิกายน 2556. เข้าถึงได้จาก :

<http://www.kmcenter.ago.go.th/kms/node/3014>

สีดา สอนศรี. (2527). *แนวความคิดและทฤษฎีการรวมกลุ่มและภูมิภาคนิยม*. รายงานการวิจัย.

กรุงเทพฯ : ศูนย์วิจัยคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สุภลักษณ์ กาญจนขุนดี. (2552). *ขีดจำกัดของกฎบัตรอาเซียนต่อปัญหาพม่า* [ออนไลน์]. วันที่ค้นข้อมูล

27 พฤษภาคม 2556. เข้าถึงได้จาก :

<http://mekong.human.ubru.ac.th/content/print.php?category=2&code=an18060910280053>

สุรพงษ์ ชัยนาม. (2551). *อนาคตขององค์การอาเซียนภายใต้กฎบัตรอาเซียน* [ออนไลน์]. วันที่ค้นข้อมูล 29 พฤษภาคม 2556. เข้าถึงได้จาก :

<http://www.manager.co.th/Daily/ViewNews.aspx?NewsID=9510000151228&TabID=2&>

_____. (2556). “ประชาคมอาเซียนและเสาคความมั่นคง.” *เอกสารประกอบการบรรยายในการฝึกอบรมวิทยากรหลักสูตรอาเซียน วันที่ 19 – 21 กุมภาพันธ์ 2556*. กรุงเทพฯ : มูลนิธิศึกษภาพชุมชน

สุวิทย์ เมษินทรีย์. (ม.ป.ป.). *วิวัฒนาการระบบราชการสู่ประชาคมอาเซียน* [ออนไลน์]. วันที่ค้นข้อมูล

19 มกราคม 2555. เข้าถึงได้จาก :

http://123.242.159.9/saraburi/bbssuf/index.php?option=com_phocadownload&view=files&id=48:2011-06-11-06-42-47&Itemid=14

สำนักงานปลัดกระทรวงมหาดไทย สำนักงานนโยบายและแผน. (2555). *รายงานการศึกษา โอกาสและผลกระทบทของประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนต่อกระทรวงมหาดไทย* [ออนไลน์]. วันที่ค้นข้อมูล

28 มีนาคม 2555. เข้าถึงได้จาก : http://www.ppb.moi.go.th/midev01/upload/asean_final.pdf

สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด อาเซียน. (ม.ป.ป.). *อาเซียนปลอดยาเสพติด 2558* [ออนไลน์]. วันที่ค้นข้อมูล 17 มกราคม 2557. เข้าถึงได้จาก :

<http://oncbasean.oncb.go.th/index.php/2558>

สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร. (2555). *ระบบงานรัฐสภา 2555*. กรุงเทพฯ : สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร สำนักงานการพิมพ์

สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร คณะทำงานจัดทำข้อมูลเพื่อเตรียมความพร้อมข้าราชการรัฐสภาสู่ประชาคมอาเซียน (2555). *การก้าวสู่ประชาคมอาเซียน*. กรุงเทพฯ : สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร สำนักงานการพิมพ์

สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร สำนักวิชาการ. (2552). *เอกสารประกอบการพิจารณาร่างพิธีสารฉบับที่ 3 เพื่อแก้ไขสนธิสัญญาไมตรีและความร่วมมือในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้*. กรุงเทพฯ :

สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร สำนักงานการพิมพ์

สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา. (2556). “วุฒิสภาก้าวไกล...ไปกับประชาคมอาเซียน.” *สารวุฒิสภา*.

21 (6), 18-21.

อรรรรณ เพิ่มพล. (2554). “เงินสกุลอาเซียน ความฝันที่ใกล้เป็นจริง (หรือเปล่า)?.” ใน : กรมอาเซียน, (บรรณาธิการ). *อาเซียนไฮไลท์ 2554*. หน้า 54-55. กรุงเทพฯ : เพจเมคเกอร์.

อาเซียน. (2550). *คำแปล กฎบัตรสมาคมแห่งประชาชาติเอเชียตะวันออกเฉียงใต้* [ออนไลน์].

วันที่ค้นข้อมูล 4 กันยายน 2555. เข้าถึงได้จาก :

http://www.thaifta.com/trade/corner/as_charter_th.pdf

ASEAN Watch. (2555). *ประกาศเลื่อนกำหนดการเปิดประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (AEC) ออกไปอีก 1 ปี*

[ออนไลน์]. วันที่ค้นข้อมูล 30 พฤษภาคม 2556. เข้าถึงได้จาก :

<http://aseanwatch.org/2012/11/21/%E0%B8%9B%E0%B8%A3%E0%B8%B0%E0%B8%81%E0%B8%B2%E0%B8%A8%E0%B9%80%E0%B8%A5%E0%B8%B7%E0%B9%88%E0%B8%AD%E0%B8%99%E0%B8%81%E0%B8%B3%E0%B8%AB%E0%B8%99%E0%B8%94%E0%B8%81%E0%B8%B2%E0%B8%A3%E0%B9%80%E0%B8%9B/>

Study ASEAN. (ม.ป.ป.). *อุปสรรคในการเข้าสู่ประชาคมอาเซียน* [ออนไลน์]. วันที่ค้นข้อมูล

19 กรกฎาคม 2556. เข้าถึงได้จาก :

<http://studyasean.in.th/index.php/th/learning/m3/m3-unit3/barriers-to-entry-into-asean>

Siam Intelligence. (2556). *ประชาคมสังคมและวัฒนธรรมอาเซียน* [ออนไลน์]. วันที่ค้นข้อมูล

1 มกราคม 2556. เข้าถึงได้จาก :

<http://www.siamintelligence.com/asean-socio-cultural-community-ascc-blueprint/>

ภาษาอังกฤษ

Acharya, A. (2000). *The Evolution of Regional Organisation*. Oxford : Oxford University Press.

ASEAN. (1967). *The ASEAN Declaration (Bangkok Declaration) Bangkok, 8 August 1967*

[online]. Retrieved October 4 , 2013, from

<http://www.mfa.go.th/asean/contents/files/other-20130527-162937-870593.pdf>

ASEAN Secretariat. (2012). *ASEAN Economic Community Scorecard: Charting Progress*

Toward Regional Economic Integration Phase I (2008-2009) and Phase II

(2010-2011) [online]. Retrieved July 26, 2013, from

<http://www.insaps.org/portaladmin/uploads/Download/1366608952.pdf>

- Bowles, P. (2002). 'Regionalism and Development After the Global Financial Crises' In S. Breslin, C. Hughes, N. Phillips & B. Rosamond (Eds.), *New Regionalisms in the Global Political Economy*. pp. 79-103. London : Routledge.
- Breslin, S. (2007). 'Theorising East Asian Regionalism(s): New Regionalism and Asia's Future(s)' In M. Curley & N. Thomas (Eds.), *Advancing East Asian Regionalism*. pp. 26-51. London : Routledge.
- Breslin, S., Higgott, R. & Rosamond, B. (2002). 'Regions in Comparative Perspective' In S. Breslin, C. Hughes, N. Phillips & B. Rosamond (Eds.), *New Regionalisms in the Global Political Economy*. pp. 1-19. London : Routledge.
- Chalermphanupap T. (2009). 'Institutional Reform: One Charter, Three Communities, Many Challenges' In D. Emmerson (Ed.), *Security, Democracy, and Regionalism in Southeast Asia*, pp. 91-131. Singapore : Utopia Press.
- Davison, R. (2004). 'Globalisation and Regionalism in the Asia-Pacific' In M. Connors, R. Davison & J. Dosch (Eds.), *The New Global Politics*. pp. 140-161. Oxfordshire : Routledge Curzon.
- Eliassen, K. & Arnesen, C. (2007). 'Comparison of Europe and Southeast Asian Integration' In M. Telo (Ed.), *European Union and New Regionalism: Regional Actors and Global Governance in a Post-hegemonic Era*. pp. 203-221. Hamshire : Ashgate Publishing Company.
- EPG. (2006). *Report of the Eminent Persons Group on the ASEAN Charter* [online]. Retrieved January 17, 2012, from <http://www.asean.org/archive/19247.pdf>
- European Commission. (2013). *Conditions for Membership* [online]. Retrieved May 30, 2013, from http://ec.europa.eu/enlargement/policy/conditions-membership/index_en.htm
- _____. (n.d.). *Structural Fund and Cohesion Fund* [online]. Retrieved August 21, 2013, from http://ec.europa.eu/enlargement/policy/conditions-membership/index_en.htm

- Hettne, B. & Soderbaum, F. (2002). 'Theorising the Rise of Regionness' in S. Breslin, C. Hughes, N. Phillips & B. Rosamond (Eds.), *New Regionalisms in the Global Political Economy*. pp. 33-47. London : Routledge.
- Hveem, H. (2006) 'Explaining the Regional Phenomenon in an Era of Globalisation' In A. Stubbs & G. Underhill (Eds.), *Political Economy and the Changing Global Order*. pp. 294-305. Ontario : Oxford University Press.
- Leviter L. (2010). *The ASEAN Charter: ASEAN Failure or Member Failure?* [online]. Retrieved January 17, 2012, from <http://nyujilp.org/wp-content/uploads/2013/02/43.1-Leviter.pdf>
- Mittelman, J. (1999). 'Rethinking the 'New Regionalism' in the Context of Globalization' In B. Hettne, A. Inotai & O. Sunkel (Eds.), *Globalism and the New Regionalism*. pp. 25-53. Hampshire : Macmillan Press.
- Narine, S. (2002). *Explaining ASEAN Regionalism in Southeast Asia*. London : Lynne Rienner Publishers.
- Nesadurai, H. (2003). *Globalisation, Domestic Politics and Regionalism : The ASEAN Free Trade Area*. London : Routledge.
- _____. (2008). 'The Association of Southeast Asian Nations (ASEAN).' *New Political Economy*, 13 (2), 225-239.
- Pillai S. (2013). *ASEAN Economic Community – Progress and Challenges* [online]. Retrieved July 26, 2013, from <http://www.inbc.web.id/auto/internet1/productmedia/104/ASEAN.pdf>
- Severino, R. (2007) 'ASEAN Beyond Forty: Towards Political and Economic Integration' In *Contemporary Southeast Asia : Special Focus ASEAN at 40 Progress, Prospects and Challenges*, 29 (3), 406-423. Singapore : Institute of Southeast Asian Studies.
- Smith, K. (2006) 'The Limits of Proactive Cosmopolitanism: The EU and Burma, Cuba and Zimbabwe' In O. Elgstrom & M. Smith, M. (Eds). *The European Union's Roles in International Politics: Concept and Analysis*. pp. 155-171. London : Routledge.

Sridharan, K. (2007). *Regional Cooperation in South Asia and Southeast Asia*.

Singapore : Institute of Southeast Asian Studies.

Stevenson, A. (2004). 'Regional Financial Cooperation in Asia.' *Journal of Asian Economics*, 15 (5), 837-841.

Stubbs, R. (2004). 'ASEAN: Building Regional Cooperation' In M. Beeson (Ed.), *Contemporary Southeast Asia Regional Dynamics, National Differences*, pp. 216-233. Basingstoke : Palgrave Macmillan.

_____. (2005). *Rethinking Asia's Economic Miracle*. Hamshire : Palgrave Macmillan.

Stubbs, R. and Reed, A. (2006). 'Introduction : Regionalisation and Globalisation' In R. Stubbs, & G. Underhill (Eds.), *Political Economy and the Changing Global Order*. pp. 289-293. Ontario : Oxford University Press.

Tay, S. (2001). 'ASEAN and East Asia: A New Regionalism?' In S. Tay, J. Estanislao & H. Soesastro (Eds.), *Reinventing ASEAN*, pp. 206-225. Singapore : Institute of Southeast Asian Studies.

พิมพ์ที่: สำนักการพิมพ์
สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร